A. M. Celâl Şengör

CEHALETTEN KURTULMA SANATI

Kim Kimdir?

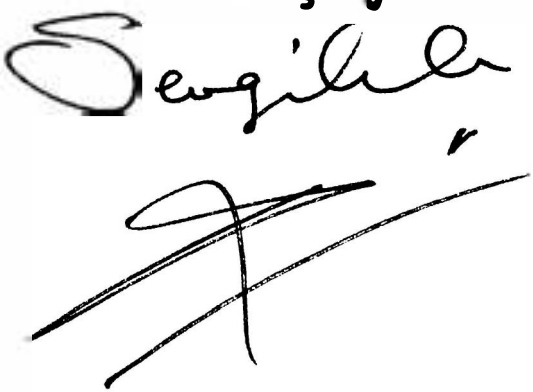
masa

CEHALETTEN KURTULMA SANATI

Kim Kimdir?

Deneme

A. M. Celâl Şengör

masa
"okuduğun her şeysin"

Masa Kitap | İstanbul
MMXXIV

A. M. CELÂL ŞENGÖR | CEHALETTEN KURTULMA SANATI - KİM KİMDİR?
Masa Kitap (№: 12) | Tür: **Deneme** (№: 4)

Genel Yayın Yönetmeni: **Gamze İyem**
Editör: **Hikmet Nur Oğuz**
Son Okuma: **Gözde Sayınsoy**
Kapak Fotoğrafı: **Murat Arık**
Kapak Tasarımı: **Tuğçe Budak Kılıç**

1. Baskı: **Nisan 2024**

Yayıncı Sertifika No: **53696**
ISBN: **978-625-94542-1-4**

© **Masa Kitap | MasaKitap.com**
Teşvikiye Mah. Ferah Sok. No. 13/B
Nişantaşı - Şişli 34365 - İstanbul, Türkiye

Kitap Toplu Alım Talepleri İçin:
(+90) 539 520 40 40
info@masakitap.com
masakitap.com
@masakitapcom
@masakitapcom
@masakitapcom

Yurtiçi ve Yurtdışı Genel Dağıtım:
Başarı Dağıtım
(+90) 212 655 38 88

Baskı ve Cilt: **MY Maybaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.**
Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sok. No:8/F Zeytinburnu - İstanbul, Türkiye
(+90) 212 674 85 28
Matbaa Sertifika No: **47939**

** Tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar haricinde, yayıncının yazılı izni olmaksızın çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.*

© **A. M. Celâl Şengör, 2024**
@a.m.c.sengor

A. M. Celâl Şengör

CEHALETTEN KURTULMA SANATI

Kim Kimdir?

masa
"okuduğun her şeysin"

Masa Kitap | İstanbul
MMXXIV

Bana entelektüel yaşamın tadını ve
bilhassa tarihin önemini öğreten, merhum
***Mustafa Bahaeddin Gürfırat**'a*
bitmeyen özlem, sevgi ve saygıyla.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

ATATÜRK KİMDİR? 15
İSMET İNÖNÜ KİMDİR? 37
SABİHA GÖKÇEN KİMDİR? 49
KÂZIM TAŞKENT KİMDİR? 55
FUAT KÖPRÜLÜ KİMDİR? 61
HASAN ÂLİ YÜCEL KİMDİR? 67
CENGİZ HAN KİMDİR? 73
TİMUR KİMDİR? 83
FATİH SULTAN MEHMED KİMDİR? 95
İLBER ORTAYLI KİMDİR? 109
FATİH ALTAYLI KİMDİR? 117
EDUARD SUESS KİMDİR? 125
CHARLES DARWIN KİMDİR? 133
ISAAC NEWTON KİMDİR? 143
NIKOLA TESLA KİMDİR? 149
ALBERT EINSTEIN KİMDİR? 153
CARL SAGAN KİMDİR? 165
HANNA REITSCH KİMDİR? 169
İBN SÎNÂ KİMDİR? 175
ÖMER HAYYAM KİMDİR? 179
KÂTİP ÇELEBİ KİMDİR? 183
EVLİYA ÇELEBİ KİMDİR? 185

ÖNSÖZ

Bu kitap bir biyografiler antolojisi değildir. Burada ele alınan kişiler tarihe etki eden, bu nedenle isimlerini ve marifetlerini bildiğimiz kişilerdir. İnsanlığın düşünce tarihi yazılırken burada anlatılan veya bunlara benzer kişiliklerin düşünce zinciri oluşur. Bu zinciri yağlayan ve bir arada tutan, bunların toplamından çok daha büyük bir insanlık kütlesi vardır. Bu kütle zinciri oluşturmaz, zincir oluştukça onu takip eder. Dolayısıyla insanın düşünce tarihi yazılırken bu düşünceyi oluşturan insanların biyografileri birinci derecede önem kazanır.

Bu biyografiler içinde kişinin sosyal temasları, ailesi ve içinde yer aldığı toplum ikinci derecede öneme sahiptir. Yani düşünce tarihi veya fikirler tarihi bir sosyal tarih değildir. Çünkü düşünce bir bireye aittir ve fikirler de bireyler tarafından üretilmeye mecburdur. Ben de bu kitaba alınan kişilerin hayatını okurken sadece onların fikir dünyaları ve o dünyada temsil edilen fikirlere hangi yollardan giderek ulaştıklarıyla ilgilendim.

Denebilir ki insanlar bir boşlukta yaşamazlar, bir toplum içindedirler; meselâ 17. yüzyılda bilim devrini başlatan Galileo'ya bakalım. Galileo'nun içinde yaşadığı toplum genellikle dindar, Tevrat ve İncil'de yazanları hakikat kabul eden, bunun dışına çıkmaya cesaret edemeyen bir toplumdur. Halbuki Galileo, Hollanda'da geliştirilmiş bir teleskoptan haberdar olduktan sonra kendisi daha iyisini yapmış ve bu teleskop marifetiyle de Jüpiter'in dört ayını görmüştü. Bu aylar Jüpiter'in etrafında dönüyorlardı. Galileo dolayısıyla kilise tarafından kabul

edilen, "her şeyin Dünya etrafında döndüğü" iddiasını çürütmüştü. Benzer şekilde Thomas Aquinas'tan beri kilisenin bilgi temeli kabul ettiği Aristo'nun "doğal hareket daireseldir" teorisini de Galileo çürütmüştür. Bunlar kilise içinde bir şok etkisi yaratmıştır. Galileo'nun dostu Kardinal Roberto Bellarmino, Galileo'nun teleskobundan bakma teklifini reddetmiş, "O teleskobun içinde şeytan var," demiştir. Bellarmino bunun böyle olmadığını bilecek kadar zeki bir adamdı fakat şuna samimiyetle inanıyordu: Din, toplumun çimentosudur, bunu zedelemeye gerek yoktur. Onun için Galileo'ya çenesini tutmasını tavsiye etmiştir. Ancak Galileo, çenesini tuttuğu takdirde gelişmenin mümkün olamayacağını bilen bir adamdır. Meselâ onun öğrencisi Evangelista Torricelli, suyun pompalar vasıtasıyla niçin on metreden daha yukarı çekilemeyeceğini, buna havanın ağırlığının engel olacağını göstermiştir. Torricelli'nin bu keşfinden sonra suyu çekerek değil iterek çalışan pompalar icat edilmiştir. Bu tür pompalar sayesinde biz bugün suyu istediğimiz yere götürebiliyoruz.

Galileo'nun içinde yaşadığı toplum, onun fikirlerine karşıydı. Darwin de onun gibi içinde yaşadığı toplumda yankı bulamamış ve hattâ fikirleri eşi Emma Darwin tarafından birer günah kaynağı olarak görülmüştür. Darwin'in yakın dostu, modern jeolojinin kurucularından olan Sir Charles Lyell de Darwin evrim kitabı üzerinde çalışırken ona, insanı bunun dışında bırakması gerektiğini söylemişti çünkü Sir Charles da insanın, Tanrı'nın özel yaratığı olduğunu zannediyordu. Darwin, sonraki gözlemleriyle onu ikna etti. Jacques Boucher de Perthes, Falconer, McEnery gibi isimler, insan fosillerinin dördüncü zaman hayvanlarının fosilleriyle bir arada bulunduğunu göstermiştir. Böylece o zamana kadar inanılan, Tanrı'nın dünyayı önce feci hayvanlardan temizleyip ondan sonra insanı yarattığı fikri terk edilmiş, Lyell da nihayet Darwin'e inanmıştır.

Toplum baskısı önemli olsaydı insanlık tarihinde önemli bilimsel sıçramalar yapılamazdı. Bu sırf bilimde değil, başka konularda da böyledir. Meselâ Rönesans'ta perspektifin keşfi, resim sanatını temelinden değiştirmiştir. Askerlikte İskender, Cengiz Han, Timur ve Atatürk gibi dâhiler kendi zamanlarına kadar geliştirilen askerî yöntemleri terk ederek yeni yöntemler geliştirmiş ve onun için zaferden zafere koşmuşlardır. Atatürk'ün arkadaşlarının ne sıklıkta onun fikirlerine itiraz ettikleri malûmunuzdur. Atatürk de aslında tek başınaydı. Onun fikirleri, bizim devrimlerimizi ve Cumhuriyetimizi yarattı; bizi kulluktan insan seviyesine çıkardı. Kim ne derse desin bunlar, tek bir adamın kafasından çıkan fikirlerdi.

Dolayısıyla tarihte kanunlar veya kurallar değil, kişiler ve onların şahsî dehâları önemlidir. Tarihin doğal kanunları olduğunu zannedenler hep hüsrana uğramışlardır. Onun için bu kitapta okuyucularıma, birkaç büyük insanın çarpıcı bulduğum yönlerini anlatmak istedim. Bu ve benzeri insanlar hayatta bana kılavuz oldu. Jeolojiyle uğraşmadığımda, zamanımı genellikle bu tür büyük adamların biyografilerini okumaya ayırmışımdır. Fakat tekrar edeyim; bu biyografilerde kişilerin sosyal çevresinden ziyade fikirleriyle ve onları nasıl geliştirdikleriyle ilgilendim. Okuyucularımdan da burada hayatından kesitler okuyacakları kişilerin fikirlerine odaklanmalarını rica edeceğim. Hangi kıvılcım bu fikirlerin oluşmasına sebep olmuştur, hangi yöntem veya yöntemler bu fikirlerin gelişmesini sağlamıştır, bu fikirler arasında başarısız olanlar olmuş mudur, olmuşsa niçin olmuştur? Bunlara dikkat edilmesini bilhassa istirham edeceğim.

Tarih nasıl okunursa okunsun insanlık tarihi esasında sürekli bir gelişim ve evrim tarihidir. Artık mağaralarda yaşamıyoruz. Yeni teknoloji dünyamızı ve dolayısıyla bizleri, onun üzerinde yaşayan diğer hayvan ve bitkileri tehlikeye atmaktadır denebilir. Ancak şuna dikkat çekmek isterim, bu tehlikeyi fark eden

de buna karşı tedbirler üreten de düşünen ve bilgili insanlardır. Bunları uygulamayanlar zırcahil, ahlâksız, menfaatçi, kısa görüşlü yöneticilerdir. Önemli olan toplumumuzun başına bu tür tufeylileri getirmemektir. Ortaçağda kilisenin Avrupa'ya verdiği zarar kuşkusuz ortadadır. 14. yüzyıldaki büyük veba salgını Avrupa nüfusunun yarısının hayatına mâl olmuştur. O zaman halk; edilen dualaların, Tanrı adına kendini kırbaçlayan insanların, kilisenin topladığı paraların hiçbir işe yaramadığını, buna mukabil Venedik'te temiz kalmak suretiyle bu hastalıkların yenilebileceğini gören bir doktor sayesinde idrak etmiş ve bu bilgi yayıldıkça insanlığın kara veba hastalığını yendiği görülmüştür. Lord Bertrand Russell'in dediği gibi, "İnsanların gerçekten bildiği ve bilimin keşfetmediği hiçbir şey yoktur." Bilim dışında hiçbir bilgi kaynağımız olmadığı gibi serbest sanat dışında da yaratıcılığın körüklenmesi mümkün değildir. Beethoven on yaşındaki bir kız çocuğuna yazdığı mektupta aynen şöyle der: "Bilim ve sanatla uğraş, sadece bunlar insanı Tanrı katına yüceltir." Büyük Atatürk, milletinin makûs talihini ancak bilim ve hür sanat sayesinde yenebileceğini görmüş ve bunu milletine empoze etmeye çalışmıştır. Bugün onun yolundan ayrılmaya çalışan bazı bedbahtlar cehaletin ürünleridir. Bu sebepledir ki bu küçük kitabı, çeşitli alanlarda cehaletle savaşmayı kendilerine hayat düsturu edinmiş insanların hikâyesini anlatmak ve bu hikâyeye ortak olmak maksadıyla siz okuyucularıma sunuyorum.

A. M. Celâl Şengör
İstanbul, 2024

ATATÜRK KİMDİR?

"Atatürk, bir ortaçağ devletini alıp 20. yüzyıla getirmiştir."

Atatürk, duygusunu ve hırsını aklının önüne geçirmeyen, tarihin gördüğü en büyük komutan ve devlet kurucularından biridir. Aynı zamanda, varlığını milletine adamış ve bundan kişisel olarak haz alan bir dâhidir. Kişisel olarak haz alması çok önemli bir farktır. Onun en önemli özelliklerinden biri de başarı bağımlısı olmasıdır. Ona verilen görevi ve gösterilen hedefi en iyi şekilde başarma arzusu küçük yaşlarından itibaren vardır. Tabiî, başarılı olma arzusu duyan ve bunu düstur edinen birçok insan olduğunu söylemek mümkündür. Atatürk'ün farkı, bu istek ve arzusunu milletinin faydasına evirebilmiş olmasından ileri gelir.

Atatürk için "Kendini halkına feda etti," derler, bu doğrudur fakat bunu zevk alarak yaptığını da bilmemiz gerekir. Bu bakımdan egoist biri bile sayılabilir. Atatürk; servetle, kadınlarla, rütbeyle, ünle değil de başkalarına iyi gelerek kendi egosunu tatmin eder. Niyeti milletini yüceltmektir.

Akrabası Nuri Conker'in söylediği gibi aslen Arnavut, fakat kendi tanımına göre Türk Milleti'nin bir üyesi olan Atatürk'ün, doğduğu toprakları da kapsayan bir Cumhuriyet kurma fikri lise yıllarında başlamıştır. Cemal Kutay, onun henüz lise yıllarındayken bir Makedonya Cumhuriyeti'ni düşlediğini yazar.

Atatürk o zamanlar etrafındaki cemiyetin çok yozlaşmış ve cahil olduğunu farkına vararak kendi kendine, "İnsan böyle yaşamamalı, benim görevim bu insanları hayâl ettiğim seviyeye çıkarmak olmalı, bunun neticesi beni çok tatmin edecektir," diye düşünür. Atatürk kendini, geliştirmek istediği milletin en önünde tutar.

Atatürk, iyi bir entelektüeldir. Bunun iki sebebi vardır: İlki zekâsı, ikincisi de Rumelili olması yani Selanik'te doğmasıdır. Entelektüellik, Jules Verne'in[1] de söylediği gibi "İnsan ürünlerinin en güzelleri hakkında bilgi ve anlayış toplama marifetidir."[2] Entelektüellik aynı zamanda mağdur insanların iyiliğine yardım etme dürtüsü de barındırabilir, fakat her entelektüel bunu hissetmez. Bu kadar iyi bilgi edinmiş ve anlamış olan insan, kaçınılmaz olarak insanlığa hizmet etmeye çalışır. Ancak, bunu yapmayanlar da vardır. Yalnızca iyi duyguların değil kötülüğün de su yüzüne çıktığı entelektüellik biçimine Doktor Mengele örnek gösterilebilir. Mengele, Nazi imha kamplarında çalışan bir doktordur. Kadınlar ve çocuklar üzerinde deneyler yapmıştır, hem de bazen hiç uyuşturmadan... Yaptıkları tam bir sadistlik örneğidir. İnsan vücudunu bilmesi, bunları yapabilmesini sağlamıştır ve bu yaptıklarıyla, kendinden sonraki tıbba ciddi katkıda bulunmuştur. Doğum vetiresi buna örnektir. Yahudiler tüm Nazi suçlularını avlamış, yalnızca çok zeki bir adam olan Mengele'yi yakalayamamışlardır.

Atatürk'e dönersek, o milletini çok iyi tanımaktadır. Milletinin içinden kendisini sevmeyen büyük bir kısmın olduğunu da bilir ama İsa'nın söylediği gibi düşünür: "Onları affet çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar." Atatürk milletine böyle bakan bir liderdir. Karşısındaki cahil güruhun onu sevip sevmediğini umursamadan onları istediği medenî düzeye getirmek için

[1] Jules Verne (1828-1905): Bilimkurgunun öncülerinden olan Fransız yazar ve gezgindir. Birçok icadı önceden tahmin ettiği için "Bilim Falcısı" olarak anılır.

[2] Jules Verne, *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*.

çabalamıştır; bu onu tatmin eden en önemli amaçlardan biridir. Atatürk'ün bu konuyla ilgili olarak, "Neden ben bu kadar senelik eğitim gördükten, medenî hayatı inceleyip hürriyetin tadını alabilmek için hayatımdan ve zamanımdan feragat ettikten sonra avam mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarayım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar," düşüncesi vardır. İşte bu Atatürk'ün başarı kriteridir. Benim izimden gelip partizanım olsunlar dememiş, sadece vatandaşlarının onun medeniyet mertebesine ulaşmasını düşlemiştir. Çünkü tüm dünyaya "Bakın benim milletime, ben bunun içinden çıktım," diye göstermek istemiştir.

Atatürk her zaman "Ben döküntü bir insan güruhunun parçası değilim," der. *10. Yıl Nutku*'nda, "Türk milleti zekidir, Türk milleti çalışkandır," dese de aslında öyle olmadığını herkesten iyi bilmektedir. Buna dair bir anekdot vardır: Atatürk, Samsun'a çıkmak için İstanbul'dan ayrılmasının ardından ancak yedi sene sonra İstanbul'a dönebilmiştir. Tabiî artık müthiş bir zafer kazanmış kurucu bir liderdir. Gemisi iskeleye yanaştığında onu gören halk, "Yaşa Paşam!" ve "Hoş Geldin Paşam!" sloganları atmaktadır. Atatürk geminin küpeştesinden bakar, bir yanında Şükrü Kaya[3] bir yanında Recep Zühtü[4] vardır. Recep Zühtü dönüp Atatürk'e bakar, onda en küçük bir memnuniyet ve heyecan göremez. Nihayetinde dayanamayıp "Kemal, heyecanlanmıyor musun?" diye sorar. Atatürk, "Recep, bu halk aynı coşkuyla bizi yarın darağacına da götürür," diye cevap verir.

Atatürk bir dâhidir ama dâhi olmak, onu tanımlamak için yeterli değildir. Atatürk'ün, bu dehâsını pratikte faydalı hale getirmesi, onu iyi tanımak için ön plana çıkması gerekir. Onun

[3] Şükrü Kaya (1883-1959): Osmanlı Devleti'nin son yıllarında çeşitli devlet görevleri yaptıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'na katılmış, savaşın ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından biri olmuş devlet ve siyaset adamıdır.

[4] Recep Zühtü Soyak (1893-1963): Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren ulusal direniş hareketinin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde bulunmuş, onun muhafızlığını üstlenmiştir. Eşim Oya Şengör'ün de büyük amcasıdır.

yöntemi önce kendisine problem seçmek olmuştur. Herkesin iyi bildiği Çanakkale'den başlamak gerekirse, Çanakkale'de kara kuvvetlerini ilgilendiren bir problem olarak düşman birliklerinin nereden karaya çıkmak isteyecekleri konusuna öncelik verilmesi gerekmiştir. Çanakkale Cephesi Komutanı Liman von Sanders, Kilitbahir'den ve Saros Körfezi'nin güneyinden çıkılacağını tahmin eder. Atatürk, "Hayır yukarıdan, Suvla Körfezi'nden gelecekler," der ve sebeplerini anlatır. Liman von Sanders, "Git oraya, bir çıkartma başlarsa hemen haber ver," diyerek Atatürk'ü Suvla Körfezi'ne gönderir. Atatürk, oraya gidince çıkartmanın çoktan başlamış olduğunu görür. Hemen haber gönderir ve yardımcı kuvvet ister. İlk olarak en yakındaki 57. Alay gelir ve Atatürk'le birlikte çıkartmayı orada durdururlar.

Düşman kuvvetlerinin çıktığı yer dimdik bir yamaçtır. Türklerin siperleri tepededir, orada makineli tüfeklerle konuşlanırlar ve aşağıda kafasını kaldıranı tararlar. İtilâf kuvvetlerinin çıktıkları yerlerde çörtlü kalkerler vardır, bunlar içi silisyum yönünden zengin kireçtaşıdır. Buraya kazma vuruldu mu kazma geri gelir, o kadar serttir. Kumandanlar buraya bakmadan, askere çıkıp siper kazması için emir verir. Askerler siper kazamaz, siper kazamadıkları için yukarıdaki mitralyöz ateşi altında can verirler. Bu arada Türkler de bu ateş altında ağır kayıplar verir. 57. Alay tamamen şehit olur fakat buna rağmen Türkler düşmanı durdurur.

Burada Atatürk'ün neden Kilitbahir'den değil de Suvla'dan çıkartma yaptıklarına dair öngörüsü çok önemlidir, kendisi Çanakkale Boğazı'na giden en kısa yolun Suvla'dan geçtiğini önceden tespit etmiştir. Burada bir problem ve çözümü için Atatürk'ün uydurduğu bir hipotez vardır. Hipotez, düşmanın Suvla Körfezi'nden geleceği yönündedir. Oraya gider, hipotezinin doğru olduğunu görür. Düşmanı durdurmak gerekmektedir. Mümkün olduğunca süratle haber göndererek 57. Alay'ın oraya gelmesini sağlar.

Daha önce Anzakları durdurabilmek için Conkbayırı'nda, tepedeki siperlerde yanında bulunan bir avuç askere emir verir, "Sakın ben söylemeden ateş etmeyin, kafanızı kaldırmayın," der. Anzakların geldiğini görür ve siperin üzerine çıkar. Anzaklar onu görünce ateş açarlar ama vuramazlar. Bu Atatürk'ün şansıdır. Onun bu cesareti göstermesinin sebebi Anzakları iyi görebilmek içindir, bir yandan da arkadan takviye geldiğini bilir. "Ben ölsem de mühim değil," diye düşünür. Ayrıca askerlerine güven vermek de istemiştir. Yardımcı kuvvet gelene kadar orada o an şehit olmayı düşmanı durdurabilme amacıyla göze almıştır. Atatürk o günden sonra mitolojik bir kahramana da dönüşmüştür, bu da aslında Anzaklar arasında gelişen korkunun sebebidir. Bu korku hem düşman ordusuna hem de halka, "Bu adam efsunlu, buna kurşun işlemiyor, bu süper güçlere sahip," diye düşündürmüş ve karşı tarafı en başta psikolojik savaşta yenilgiye uğratmıştır. Bu düşüncenin yaygınlaşmasının diğer bir sebebi de Atatürk'ü daha önceden tanımamalarıdır, Atatürk onlar için yeni ve ilk defa gördükleri bir askerdir. Hiçbiri onunla karşı karşıya gelip konuşmamıştır. Atatürk'ün efsunlu ve yenilmez bir kahraman olduğu sözü özellikle İtilâf Devletleri arasında yayılmaya başlar. Büyük komutanlar buna inanmaz tabiî ama erler arasında bu bir motivasyon kaybına sebep olur. Bir de Yunanlar arasında yaygın olan "Bu adam yenilemiyor" kaygısı da ortaya çıkmıştır. Haksız da sayılmazlar çünkü İtilâf Devletleri onu yenememişlerdir. Atatürk'ün kaybettiği savaş yoktur. Hattâ yıllar sonra İngiltere kralı sırf merak ettiği ve onu tanımak istediği için yanına kadar gelir. Tek bildikleri ve gördükleri Atatürk'ün her kafasına koyduğunu yapması olmuştur. Atatürk, tüm bunların ve dünya üzerinde yarattığı etkinin farkındadır. Bütün dünya "Mustafa Kemal Paşa başkadır," demektedir.

Ayrıca Atatürk, siperlerin içinde dahi her zaman grand tuvalet, pantolonu ve ceketi ütülü, çok temiz şekilde, çizmeleri

pırıl pırıl dolaşır. Kafasında miğfer, her gün aynı nizamilikte giyinir. Her gün bir kovayla duş alan bir komutandır. Bunun asker üzerinde muazzam bir etkisi vardır. Asker perişan bir adam değil, grand tuvalet bir adam görmektedir.

Suvla Körfezi'ndeki çıkartmanın başladığı gün, Conkbayırı'ndaki siperlerin üzerindeki Atatürk tüm şıklığı ve kendine güveniyle kırbacını indirir, bizim askerler çıkar ve Anzakları durdurur. İşte bu yeni bir alayın gelmesi için kazanılan zamandır. Atatürk bunu iyi hesaplamış, savaşın kaderini değiştirmiştir. Düşman birlikleri, yenilgileriyle birlikte dönerler. Atatürk, bu olaydan sonra "Anafartalar Kahramanı" olarak anılır. Bu, Atatürk'ün o zamana kadarki en çarpıcı başarısıdır. Ayrıca Atatürk'ün kalbinden vurulduğu yer de orasıdır. Orada kalbine kurşun isabet eder ve saatini parçalar. Yaveri görür, telâşlanır, "Komutan vuruldu, birazdan düşer herhalde," diye düşünür. Atatürk buna karşılık, "Sessiz ol, askerin moralini bozma," der. O saat daha sonra bulunamamıştır çünkü Liman von Sanders hatıra kalmasını istediği için kendi saatini verip Atatürk'ün saatini almıştır. Muhtemelen de Almanya'ya dönerken yanında götürmüştür. Bu zaferden sonra Liman von Sanders, genelkurmaya "Albay Mustafa Kemal'i derhâl generalliğe terfî ettiriyoruz," şeklinde bir tebliğ yazar. Enver Paşa, terfî ettirmemek için direnir ve "Mustafa Kemal'i paşa yaparsın padişah olmak ister, padişah yaparsın halife olmak ister, halife yapmak istersin Allah olmak ister," diyerek itiraz eder. Bunun üzerine Liman von Sanders, Enver'i suçlayan ağır bir mektup yazarak şöyle der: "Bu kadar başarılı bir askerin terfî ettirilmemesi ordunun moralini bozar." Kaldı ki ona general rütbesinde ihtiyaç da vardır, sonunda Atatürk tuğgeneral olur. Çanakkale'deki düşman ilerleyişini durdurur ve orada büyük bir zafer kazanır.

Çanak hâdisesi diye bilinen ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Sevr Anlaşması'yla belirlenen alana girmesini yasaklayan emrin ifâsı esnasında bizimkiler İngilizlerle karşı karşıya

durmuş ve aralarında bir ahbaplık kurmuşlardır. Örneğin bir gün Ankara'dan teftişe gelineceği haberi gelir. Bizimkilerde dikenli tel yoktur, gidip İngilizlere "Fazla dikenli teliniz var mı?" diye sorarlar. Onlar da "Var, hattâ isterseniz biz çekeriz," derler. Ankara'daki teftiş ekibi dönünce İngilizler telleri geri alır. Ayrıca, Çanakkale'de o tarihlerde köprüler İngilizler tarafından tutulmuştur. Atatürk, "Arkadaşlar köprülerin olduğu yerde yazın su var mı?" diye sorar. "Yok Paşam," yanıtını alınca, "O zaman köprüden geçmeyin," der. Bizimkiler köprüye baka baka etrafını dolanırken, İngilizler de bizimkilere baka baka köprüde beklerler. Savaşın can sıkıcı ortamının yanında aralarında böyle enstantaneler de yaşanır.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra Atatürk, Güney Cephesi'ne gönderilir. Oradaki duruma bakar, "Arkadaşlar Sina'yı[5] savunmak durumunda kalmayın, o kadar büyük gücümüz yok. Geri çekilelim ve Şam düzeyinde cepheyi kurup savunma yapalım," şeklinde bir değerlendirme yapar. Cemal Paşa[6] kabul etmez, "Biz yeneriz," der ve Sina'da Mareşal Allenby karşısında sıkı bir yenilgi alır. İngilizler Kudüs'e kadar gelip orayı işgal eder ve bizimkiler Bitlis'e kadar çekilmek zorunda kalır. Sonrasında Atatürk'e 7. Ordu'nun komutası verilir ancak neticede harp kaybedilmek üzeredir. Sevr Anlaşması, Mondros Mütarekesi, Yunanların 15 Mayıs'ta İzmir'e çıkması... Atatürk, "Bu işler böyle İngilizlere takla atarak, ondan bundan medet umarak yapılacak iş değil; bizim ümit edebileceğimiz tek kaynak millettir" düşüncesini savunur. Herkes alay eder. "Balkan Harbi'nde, Birinci Dünya Savaşı'nda bir sürü asker kaybetmişiz, geriye neredeyse insan kalmamış," derler. İşte burada Atatürk'ü; ordunun mevcudunu, hangi seviyeye indiklerini ve silah durumunu

[5] Sina: Suriye-Filistin Savaşı'ndaki cephelerden biridir.

[6] Ahmet Cemal Paşa (1872-1922): Türk siyaset adamı ve askerdir. İkinci Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin üç liderinden biridir. Özellikle Üç Paşalar İktidarı olarak da bilinen, 1913-1918 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır.

çok iyi bilmesi yönlendirmiştir. Samsun'dan Amasya'ya geçer ve Anadolu'daki bütün komutanlara telgraf çeker. Sevr Anlaşması gereği asker terhis edilecek ve silahlar teslim edilecektir. Atatürk, "Sakın," der, "askerleri terhis etmeyin, silahları teslim etmeyin." Burada önemli bir liderlik söz konusudur. Diğer komutanlar da durumun farkındadırlar, İstanbul'dan ümit yoktur. Komutanların gönlü de Mustafa Kemal'den yanadır, İstanbul'dan gelen emirleri dinlemezler.

İngilizler, oradaki Rum çetelerini korumak için gönderilen Osmanlı müfettişi Mustafa Kemal'in istediklerinin tam tersini yapıp Türkleri kolladığını fark eder. Bir heyet gönderilir, "Atatürk Anadolu'yu karıştıracak, kendisini derhâl geri çekin" emri verilir. Bunun üzerine Mustafa Kemal ordudaki bütün görevlerinden istifa eder ve "Bundan sonraki yönetimimiz diktatörlük olamaz, halk hareketi olmalıdır" şeklindeki kararını açıklar. Bunun sebebi devletin başında hâlâ padişahın olmasıdır. Padişaha alternatif biri çıkarılamadığından alternatif ancak halk olabilir. Erzurum'da ve Sivas'ta kongre toplanır. Bunlar Büyük Millet Meclisi'nin açılış çalışmalarıdır. Atatürk Ankara'ya gider ve 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni açar. Meclis'te şu karar alınır: "Padişahımız esir. Hür kararlar alamıyor, dolayısıyla onu dinlemek zorunda değiliz. Padişah ve halifenin selâmetine kadar Anadolu'yu Büyük Millet Meclisi temsil edecektir."

Bu esnada Anadolu içlerinde çete isyanları başlamıştır. Atatürk bu çeteleri kendi gayeleri yönünde bir süre kullanır. Ancak bir asker olarak çete liderleriyle iş yürümeyeceğini, düzenli ordunun gerektiğini bilmektedir. Bunun üzerine Çerkes Ethem'i[7] orduda görev alması için çağırır fakat Çerkes Ethem kabul etmez. Millî Mücadele birlikleri ellerindeki az güçle

[7] Çerkes Ethem (1886-1948): Çerkes asıllı Osmanlı askeridir. Kurtuluş Savaşı'nda, Kuva-yı Milliye birliklerinde komutanlık yapmıştır. Kendi bölgesinde TBMM Hükümeti'nin siyasi otoritesini tanımaması ve kendi otoritesine göre hareket etmesiyle birlikte 1920 yılının son aylarında ayaklanma başlatmıştır.

Çerkes Ethem'le çarpışır ve onu yener. Bu olaydan sonra Atatürk, düzenli orduyu kurma işine hız verir. Düzenli ordunun ilk çarpışmaları Birinci ve İkinci İnönü savaşlarında gerçekleşir, bu savaşlarda Yunanlar durdurulur. Ama hemen arkasından gelen Kütahya-Eskişehir Muharebeleri kaybedilir. Bu savaşta cephe komutanı İsmet İnönü'dür ve savaş sırasında Atatürk'ü cepheye çağırmıştır. Atatürk daha giderken sorunun ne olduğunun farkındadır, komutanlar da kullanılan yöntem de yetersizdir. Kafasında planı oluşturur, ancak komutanlarının moralini bozmamak için öncelikle haritaları açmalarını söyler. Harita üzerinde izah eder. İlk olarak, "İsmet, orduyu Sakarya'nın arkasına çek," der ve ordu 100 km geri çekilir. Komutanlar, "Bu 100 km içerisinde kalan halkı kime bırakacağız!" diye isyan etmeye başlar fakat kimse bir alternatif sunmaz. Atatürk stratejisini "Bak, ben vatanımın içine çekiliyorum. Papulas[8] beni takip edecek, ikmal hatları uzayacak, Anadolu'muzun içinde doğru düzgün yol olmadığından Yunan ordusu batacak," diyerek açıklar.

Bu çekilmeden sonra Sakarya Meydan Muharebesi cereyan eder, orada Atatürk bir hattı bütünüyle korumanın hata olduğunu fark eder çünkü o hattın her an yarılabileceğini görür. Okuldan öğrendiği bir şey vardır: Böyle bir hat yarıldığı zaman o hattın uzunluğuyla mütenasip bir mesafede ordunun geri çekilmesi gerekir. Papulas da Atatürk'le aynı kitapları okumuştur, haliyle o da böyle düşünür. Bunlar Avrupa'da okutulan meşhur ders kitaplarıdır. Atatürk ise bu tavsiyeyi aptalca bulur. "Her birlik olduğu yerde tutunamadığı zaman savunmasını tekrar kurana kadar geri çekilir ama onun yanındaki birlikler çekilmek zorunda değil," diye düşünür. "Orada kendini savunabilirse savunsun, hattın bozulması mühim değil," diye tahayyül eder. Nihayetinde Atatürk bir emir gönderir: "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır."

[8] Anastasios Papulas (1857-1935): 1919–1922 Türk-Yunan Savaşı'nda Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin başkomutanlığını yapmış korgeneraldir.

Papulas'a yeni raporlar gittiğinde, bizim bazı birliklerimizin çekildiği bilgisini gören Papulas bizim tamamen yenildiğimizi düşünür ve ordumuzun çekilmesini bekler. Fakat başka hiçbir birlik çekilmez. Papulas sinirlenir, "Bu adam oyunu kurallarına göre oynamıyor!" diye isyan eder. İşte dehâ budur. Atatürk, "Bugüne kadar kurmay akademide okutulan meydan muharebesi şartları, eski meydan muharebeleri içindir," der. Burada yeni bir durum hâsıl olmuştur, dolayısıyla taktiği değiştirir.

Başka bir gün, harbin bitmesine beş altı gün kala bir binbaşı gelir, yeni elde edilen istihbarat raporlarını okur ve "Paşam, Yunanlar birlik getiriyorlar, harbi kaybediyoruz!" der. Atatürk raporu bir kez daha okumasını ister. Binbaşı bir kez daha okur. Atatürk, o sırada kaburgası kırık şekilde yatmaktadır. "Şimdi git, İsmet Paşa orada taburenin üzerinde uyukluyor, uyandır ve zaferini tebrik et," der. Binbaşı, İsmet Paşa'ya gidip "Paşam, zaferinizi tebrik ederim," deyince İsmet Paşa şaşkına döner. Atatürk aynı binbaşıya, "Fevzi Paşa Hazretleri nerede?" diye sorar. O esnada Fevzi Paşa, Atatürk'ten daha yüksek rütbeli bir askerdir, aynı zamanda bir Osmanlı orgeneralidir ve savunma bakanlığı da yapmıştır. Atatürk ise Sakarya Meydan Muharebesi'ni bir sivil olarak yönetmektedir çünkü ordudan ayrılmış, tekrar da girmemiştir. Atatürk, Fevzi Paşa'nın odasında olduğunu öğrenince binbaşıya "Çağır onu," der. Fevzi Çakmak gelince Atatürk "Neredeydiniz Paşam?" diye sorar. "Odamdaydım, Kur'an okuyordum. Yapacak hiçbir şey kalmadı, Allah-u te'âla'dan sizi bize bağışlamasını niyaz ediyordum," diye cevap verir. Böyle deyince Atatürk, "Bir dakika, bir yanlış anlama var. Binbaşım istihbarat raporlarını yanlış yorumlamış; Papulas yeni birlik getirmiyor, birlikleri kaydırıp geri çekiliyor," diyerek harita üzerinde gösterir. Binbaşı raporları okurken harita Atatürk'ün kafasında canlanmıştır. O her birliğin nerede olduğunu bildiği için rapor okundukça kafasındaki harita değişmiştir ve

Yunanların geri çekildiğini anlaıştır. Atatürk, İsmet İnönü'ye dönüp "Yarın taarruza kalkıyoruz," der. İsmet Paşa şaşırır, "Sen iyice delirdin, subayların yarısı şehit, ordunun yüzde kırkı kaçtı, neyle taarruz edeceğiz!" diye karşı çıkar. Atatürk gülümser, parmağıyla başını göstererek, "Bak İsmet, zafer burada kazanılır, Papulas burada kaybetti!" der. Hiçbiri böyle bir taaruzun başarılı olacağına inanmaz ama emir emirdir, ertesi gün taarruz başlar. Yunanlar çok yorulmuştur, kendi aralarında "Türkler sandığımızdan daha güçlü çıktı," diye konuşurlar. Papulas'ın emri üzerine tekrar Kütahya-Eskişehir hattına çekilirler. Bizimkiler bu durumdan memnundur, dört yüz sene sonra ilk kez bir meydan muharebesi kazanılmıştır, mutlulukla Ankara'ya dönerler.

Ankara'da Atatürk'ü genel sekreteri Ruşen Eşref[9] karşılar. "Bak Ruşen," der Atatürk, "bu muharebede üç şey keşfettim: Birincisi hattı müdafaa yoktur sathı müdafaa vardır, bu çok önemli. İkincisi, arkasında ekonomik güç gelişmeyen bir muharebe boşuna yapılmıştır, bir muharebenin mutlaka amacı olmalıdır." Üçüncü bir şey daha söyler fakat maalesef Ruşen Eşref onu kaydetmeyip unutmuştur. Atatürk bunları kırmızı kaplı defterine yazmıştır, ancak bugün o defterin de nerede olduğu bilinmiyor.

Bu muharebelerden sonra Ankara'da Meclis toplanır. Atatürk meydan muharebesini sivil olarak yönettiği ve başarılı olduğu için askerler Meclis'e Atatürk'e rütbe verilmesini istedikleri bir teklif sunarlar. En yüksek rütbe olan mareşal rütbesinde karar kılınır ve Atatürk "mareşal" olur. Terzi gelir; zengin, şatafatlı,

Atatürk'ün üniformasında hiç gösteriş yoktur ve bu gösterişsiz üniformayla bile ihtişamlı görünür.

[9] Ruşen Eşref Ünaydın (1892-1959): Türk gazeteci, yazar, siyasetçi ve diplomattır. 1918'de *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat* adlı eseriyle Mustafa Kemal Atatürk'ü ilk kez Türk ve dünya kamuoyuna tanıtmıştır. Türk Dil Kurumu ve Galatasaray Spor Kulübü'nün kurucularından biridir.

apoletli bir üniforma yapacaktır. Atatürk, "Hayır," der, "benim üniformam bu. Yakalardaki işaretleri sök, bir kırmızı taban üzerine tek bir yıldız koy, etrafına da basit bir sırma yap yeter." Üniformasında hiç gösteriş yoktur ve bu gösterişsiz üniformayla bile ihtişamlı görünür.

O günlerde Meclis'te bir hareketlilik başlar, şanlı bir zafer kazanılmıştır ve düşmanı Anadolu'dan tamamen kovmak için hemen yeni bir taarruza geçme arzusu vardır. Atatürk buna karşı çıkar, "Orduyu baştan kurmamız lâzım," der. Muhtelif itirazlar gelir. "Kim başkumandan olacak?" diye sorulduğunda askerler, "Başkumandan belli, yetki Meclis'te," derler. Buna muhtelif itirazlar olur, zira Atatürk tüm yetkileri bir dört ay dahaa istemektedir. Burada Atatürk, TBMM'yi ilk defa örtülü bir şekilde tahdit eder. "Orduyu başsız bırakmadım, bırakmıyorum, bırakmayacağım!" der. En sonunda İsmet Paşa ve Fevzi Paşa Atatürk'e gider ve "Meclis'i lağvedelim," önerisinde bulunurlar. Atatürk, "Kat'iyyen olmaz, meşruiyyetten ayrılamayız," diyerek itiraz eder.

Daha sonra Atatürk, Meclis'te sunulan tüm itirazları toplar, hepsini okur ve ezberler. Ertesi gün Meclis'e gider, tüm itirazlara tek tek cevap verir. Öyle cevaplar verir ki meclis üyeleri korkmaya başlar. En sonunda oybirliğiyle başkumandanlığa Atatürk seçilir. Oy verenlerin bir kısmı, "Oy verelim, yetkili olsun, başarısız olursa asarız," düşüncesiyle oy verir.

Atatürk, Maliye Bakanı Ziya Bey'i çağırıp durumun ne olduğunu, nasıl gittiğini sorar. "Paşam kasa tam takır, bir şey yok," cevabını alır. Bunun üzerine Atatürk hemen bir kanun çıkarır. Orduya verilmek için her aileden bir çift çorap, en azından bir tüfek; üç öküzü olandan birini, beş atı olandan bir atını istedikleri bir ihtiyaç listesi çıkartılır. Halka daha sonra ödeme şartıyla makbuz vererek, listedekiler istenir. Zafer kazanıldığı için halk kendine güvenmeye başlamıştır, diğer savaşları da kazanacağız düşüncesi de yaygınlaşmıştır. Halk, memnuniyetle

bu ihtiyaçları verirler. Verilen kumaşlarla askerlere yeni üniformalar dikilir, gelen teçhizat dağıtılır.

Atatürk, İsmet Paşa'yla harbi planlama konuşması yapar. İsmet Paşa, Kâzım Karabekir'in Doğu'da başarılı olduğunu söyleyip Kars Kalesi'nde bulunan Rus toplarını getirmek ister. Bunları getirirler ama toplar eldeki mühimmata uymaz. Eskişehir fabrikalarına bu toplara uygun mermi yapılması için emir verilir. Oradaki sorumlular ise yeni mermiler yapacak vaktin olmadığını söyler. Bunun üzerine fabrikadaki kahraman ustalarımız eldeki mühimmatı alıp tornayla küçültürler. Bu çok tehlikelidir çünkü tornanın ürettiği sıcaklık her an mermiyi patlatabilir. Buna rağmen yüzlerce mermiyi elden geçirirler ve mermiler toplara uygun hale gelir.

Atatürk, "Bakın arkadaşlar," der, "Yunan'ın en güçlü olduğu yer Uşak-Afyon hattı, onları oradan vuracağız." İngiliz Mareşal Townshend[10] bu hatta daha önce gelmiştir ve Yunan mevzilerini teftiş etmiştir. Bunun üzerine, "Türkler burayı altı ayda alırsa altı günde aldık desinler," demiştir. Atatürk, "Yunanları en güçlü yerinden vuracağız ancak onlara eşitlik sağlayabilmek için yukarıdaki ordunun pek çok teçhizatını ve silahını güneye getireceğiz. Güneyde bulunan Afyon-Kocatepe civarındaki orduyu Yunan'la eşit hale getireceğiz," deyince, o sırada kuzeyde olan Yakup Şevki Paşa,[11] "Olur mu, sen benim elimden silahımı topumu tüfeğimi alıyorsun, karşımda Digenis[12] var, bizi vursa devirecek," diye itiraz eder. Yakup Şevki Paşa'nın karşısında Digenis'in kolordusu varken güneyde de Trikopis'in kolordusu yerini almıştır, bunlar aşağı yukarı eşit güçte kolordulardır. Atatürk kuzeydeki ordumuzu çok zayıf bırakır, askerin büyük

[10] Charles Townshend (1861-1924): Birinci Dünya Savaşı sırasında Bağdat'a doğru düzenlenen ve felaketle sonuçlanacak ilk Britanya Harekâtı'nı gerçekleştiren Britanya Hint Ordusu'nda görev yapan bir subaydır. Daha sonra tümgeneral olmuştur.

[11] Yakup Şevki Subaşı (1876-1939): Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı'nda görev alan Türk komutandır.

[12] Kimon Digenis (1871-1945): Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusu tümgenerali.

çoğunluğunu güneye çeker. Yakup Şevki Paşa, "Delirdin mi sen, kumar oynuyorsun; ben bir taburu kaydırıyorum adamın haberi oluyor, tüm ordumu nasıl kaydıracaksın!" diye karşı çıkmaya devam eder. Atatürk'ün stratejisi çoktan hazırdır, "Paşam, gündüz vakti kaydırırsan haberi olur, biz gece kaydıracağız," der. Nihayetinde kuzeydeki ordunun küçük bir bölümü hariç hepsi güneye kaydırılır.

28 Temmuz 1922 Cuma günü bir futbol müsabakası düzenlenir ama bu futbol müsabakasının nihâi amacı başkadır, esas mesele komutanları bir araya toplayıp onlara son emirlerin verilmesidir. O sırada Avrupa'ya, Mustafa Kemal'in eğlendiğine dair haberler gider.

Atatürk, Büyük Taarruz başlamadan hemen önce 25 Ağustos akşamında da Ankara'da ev sahipliği yaptığı bir çay partisi verir, herkes oradadır. Bu partinin mevcudiyeti, İstanbul dâhil mümkün olan herkese duyurulur. İstanbuldakiler, durumu yanlış yorumlayarak Mustafa Kemal Ankara'da gönül eğlendiriyor sanırlar. Atatürk sadece Rus elçisine, "Yarın taarruza geçiyoruz haberiniz olsun," diye bilgi verir. Ruslar bizi desteklemektedir ve bu taarruz planından başka kimsenin haberi yoktur. Bir yıldır aynı yerde olan Yunanlar da taarruzu beklemiyordur çünkü henüz Türk ordusunun kurulmadığını sanmaktadırlar. Öte yandan, "Biz buraya kadar istiyoruz," diye onlara yer gösterildiğinden ilerisi için saldırmazlar ve o hattı korumaya çalışırlar. Partinin ilerleyen saatlerinde ev sahibi Mustafa Kemal Paşa ortadan kaybolur ama bu durum dikkat çekmez. Köşktekiler, Atatürk'ün yokluğunu hissettirmemek üzere tâlimat almışlardır. Bu esnada Atatürk cepheye gelir. Yunan ordusu içinde büyük bir huzursuzluk vardır, Venizeloscular[13] ve kralcılar olarak ordu siyaseten ikiye bölünmüştür. Emir dinlemeyen birlikler

[13] Venizeloscular: Yunanistan'ın eski başbakanı, Megali İdea'nın mimarı ve modern Yunanistan'ın en önemli siyasetçilerinden biri olan Elefterios Venizelos (1864-1936) savunucularına verilen isimdir.

olur. Hacıanestis[14] İzmir'den emirler yağdırır fakat detaylardan haberi yoktur.

Atatürk'ün emri üzerine, o gece kendisi Ankara'dan hareket etmeden önce Anadolu'nun tüm dünyayla ilişkisi, telgraf yoluyla kesilir. Bizimkiler bir de "Telgraflar kesildi, Ankara'ya karşı Anadolu'da isyan başladı!" diye yalan haberler uydurur. Ne olduğu anlaşılana kadar Atatürk Kocatepe'ye gelir ve İsmet Paşa'yla görüşür. Bu görüşmede, taarruzun nasıl başlayacağını anlatır. Plana göre saat 04.30 gibi sabah namazından sonra taciz ateşi açılacak, 05.30-06.00 gibi tahrip ateşi başlayacaktır. Yunanların bu ateşe nerede ve ne zaman cevap vereceği tahmin edilmeye çalışılır. Nihayetinde 04.30'da taciz ateşi başlar. Sonra ordu 05.30 gibi de tahrip ateşiyle devam eder. Yunanlar çok şaşırır, muazzam bir bombardımana uğramışlardır. Saat 07.00'de Yunanların cevap ateşleri kesilir. İnönü bunu bir topçu olarak anlayamaz. Türk piyadeler hücuma başlar ve Yunan bariyerlerini çok hızlı şekilde geçerler.

Bu sırada Fahrettin Altay Paşa,[15] Bozdağlar'da bildiği bir geçiti kullanır. Trikopis'in kolordusunun arkasına geçer, böylece Trikopis iki ateş arasında kalır. Bu vesileyle bizimkiler hızla ilerler ve Uşak kurtarılır. Ordu, kimsenin beklemediği bir hızda ilerlemektedir. Bu arada Dumlupınar'da Trikopis sıkışır ve Digenis'e sürekli telgraf çeker, "Gel buraya, Türk taarruzunun ağırlığı burada!" der. Digenis, "Karşımda Yakup Şevki'nin ordusu var, onu bırakıp mı geleyim?" diye sorar ve hızlı hareket etmemeyi daha doğru bulur. Sonunda yardıma gider ama artık çok geçtir, Dumlupınar'da birleşik Yunan ordusu Türkler tarafından çembere alınmıştır. Bu sıkıştırmayı Trikopis kişisel hatıralarında, "Sonunda toplarımız dahi kullanılamaz hale geldi.

[14] Yeoryos Hacıanestis (1863-1922): Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yunan ordusu başkomutanıdır. Daha sonra Yunanistan'da vatana ihanet suçuyla kurşuna dizilmiştir.

[15] Fahrettin Altay (1880-1974): Türk Kurtuluş Savaşı'ndaki Büyük Taarruz'dan sonra Yunan ordusunun geri çekilmesini sağlayarak İzmir'e giren 5. Süvari Kolordusu'nun komutanıdır.

Önümüzde süngüler parlamaya başlayınca teslim olmaya karar verdik," diye anlatır.

Trikopis, teslim olmaya karar verdiğinde atından iner ve kılıcını yaverine vererek bunun Türklerin eline geçmemesi gerektiğini söyler. Yaveri bunun üzerine kılıcı kırar. Sonrasında Trikopis ile Digenis Uşak'ta kurulan karargâha; İsmet Paşa, Atatürk ve Fevzi Çakmak'ın karşısına esir komutanlar olarak getirilir. Atatürk, Trikopis'e "Üzülmeyin general, harp bir oyundur; kazanan da olur kaybeden de... Siz bizim esirimiz değil misafirimizsiniz," deyip bir sigara ikram eder. Trikopis, "Mareşalim harbi nereden yönettiniz?" diye sorar. Atatürk, "Bakın süngüler parladı dediniz ya, ben hemen arkalarındaydım," diye cevap verir. Trikopis, "Tabiî, bizim başkomutan gibi 500 km öteden harp yönetilmez," diye hayıflanır. Bunun üzerine Atatürk, "Unutuyordum," diyerek cebinden bir telgraf çıkarır, "Yeni başkomutan sizsiniz," der. Trikopis Yunan ordularının başkomutanlığına atanmıştır ama telgraf eline geçmemiştir. Atatürk, "Bir arzunuz var mı?" diye sorar. Trikopis, "Eşim İstanbul'da, acaba iyi olduğuma dair ona bir haber ulaştırılabilir mi?" diye sorar. Atatürk "Derhâl, siz adresi verin biz telgrafı ulaştırırız," diyerek karşılık verir. Daha sonra İnönü, Atatürk'e döner, "Müsaade edersen benim de bir sorum var," der. Atatürk müsaade edince İnönü, "General, biz tahrip ateşini 05.30'da açtık. Siz 07.00'ye kadar cevap verdiniz. Ama 07.00'de birdenbire kestiniz. Buna anlam veremedik," der. Trikopis, "General, biz topçu gözcülerini biraz fazla öne çıkarmıştık. Sizin bu kadar güçlü ve isabetli top atışları yapacağınızı düşünmedik. Siz ilk bir buçuk saatte gözcülerimizi vurunca, toplarımızı kör hale getirdiniz. Onun için cevap veremedik," diye yanıtlar.

Atatürk taarruz başlamadan önce "On beş günde İzmir'deyiz," demiştir Ankara'dakilere, fakat kimse inanmamıştır. On üç gün sonra Atatürk Nif'tedir. Atatürk'ün etrafındaki komutanların suratları beş karıştır, hepsi yorgundur. Atatürk,

"Arkadaşlar bu ne hal? Zafer günümüzdür, hep birlikte şarkı söyleyelim," der. "Yine Bir Gülnihal" şarkısını söylerler. Ertesi gün İzmir'e inerler, Atatürk hükümet konağına bakar ki konağa Türk bayrağı çekilmiştir; bu manzara eşliğinde yanında yaveri Salih Bozok'la Kordon'da yürürler. "Salih, kaç gün oldu?" diye sorar. "On dört gün Paşam," yanıtını alınca, "E canım bir gün de yanılmış olalım," der.

Atatürk Nedim Paşa Oteli'ne geldiğinde yere Yunan bayrağı serildiğini görür. "Bu nedir?" diye sorar. "Çiğneyin Paşam, Kral Konstantin[16] geldiğinde bizim bayrağımızı ezmişti," yanıtını alır. Fakat Atatürk, "Hata etmiş. Bayrak, bir milletin şerefidir, kaldırın onu oradan!" der. Daha sonra, "Peki Konstantin geldiğinde burada rakı içti mi?" diye sorar. "İçmedi Paşam," derler. "O zaman niye geldi!" diyerek keyiflenir.

O esnada Ege Denizi'nde hâlâ düşman donanması durmaktadır. Ateş açsa İzmir'i yok edecek, son derece güçlü bir donanma çok yakınlarındadır. Bu donanma aynı zamanda kaçan Yunan askerlerini de kurtarmaktadır. Karşılarında koca bir donanmayı görünce Atatürk'ün arkadaşlarının canı sıkılır; "Biz buraya kadar geldik ama bizim bir sandalımız bile yok," diye düşünürler. Yanındakiler ise Atatürk'e, "Paşam bu herifler can sıkıcı, ne yapsak?" diye sorar. "Buna mı dertleniyorsunuz?" diye karşılık verir Atatürk. "Paşam ateş gücüne bakar mısınız?" dediklerinde, Atatürk bir kâğıt ve kalem getirmelerini ister ve donanma komutanına şöyle yazar: "Yirmi dört saat içinde İzmir Limanı'nı terk etmenizi talep ediyoruz. Başkumandan Mustafa Kemal."

Nihayetinde donanma ateş açacak diye korkanlar, sabah uyandıklarında donanmayı limanda göremezler. Atatürk'ün mektubu üzerine hepsi gitmiştir. Atatürk, İngiliz ordusunun savaşmak istemediğini bilmektedir çünkü İngilizler de

[16] Birinci Konstantin (1868-1923): Eski Yunanistan kralıdır. 1897'deki Otuz Gün Savaşı sırasında Yunan ordusunun başkomutanlığını yapmıştır.

Yunanların aptallığından bıkmıştır. Lloyd George'un[17] "Büyük Yunanistan" kurma hayâli çökmüştür. Atatürk de o donanmanın savaşı uzatmak istemediğinin farkındadır. Lloyd George parlamentoda, "Boğazlar bizim, Kemal'in askerlerini buraya yaklaştırmayız," der. Boğazlar uluslararası kontrolde kalır. Harrington'a[18] mesaj gönderir: "Türkler Boğaz bölgesine girerse ateş açacaksın!" Harrington emri alır ama kimseye göstermez.

Harrington'un tavrı İngiltere'de bomba tesiri yapar. Lloyd George, Harrington'a "Neden emir dinlemiyorsun!" diye yazar. Harrington, "Centilmene ateş açmam," diye karşılık verir. Ve sonunda bizimkiler Boğazları da ele geçirirler. Arkasından Refet Bele İstanbul'a gelir, halkta coşku sonsuzdur. İstanbul kurtulmuştur. Daha sonra Mudanya Mütarekesi imzalanır, mütarekede İngilizler geri çekileceklerdir. Arkasından da Lozan... Lloyd George, Lozan için "Alçakça, rezil bir teslimiyet bu," demiştir. Atatürk'ün dehâsı burada da net bir şekilde görülür.

Atatürk'ün dehâsını gösteren en önemli özelliklerinden biri de elindeki imkânları iyi bilmesi ve öncelikle sorunu iyi tanımlamasıdır. Sorunu çözmek için elindeki imkânlarla bir hipotez oluşturur, bu hipotezleri uygularken de karşısına sorun çıkarsa derhâl o hipotezi terk edip yeni bir hipotez üretir. Metot bundan ibarettir. Yapacağı inkılâpları da o yıllarda kafasında canlandırmaya başlamıştır. Bunların hiçbirini de birebir bir ülkeden kopyalamaz, Avrupa'nın farklı farklı yerlerinden örnekler alır: Medenî kanunu İsviçre'den, ekonomi modelini İngiliz'den gibi. Şeriatı kesinlikle reddeder, "Biz lâik bir devlet olacağız," der. Kimsenin inancına karışmaz ama toplum yönetiminin lâik olmasını ister.

[17] David Lloyd George (1863-1945): 1916-1922 yılları arasında görev yapan eski Birleşik Krallık başbakanıdır.

[18] Charles Harington (1872-1940): Britanya ordusu generalidir. Türk Kurtuluş Savaşı esnasında 1920-23 yılları arası İtilâf Devletleri adına İstanbul İşgal Orduları Başkomutanı olarak görev yapmıştır.

Atatürk, her zaman ve her rütbede çevresindeki kişilerin dikkatini çekmiş bir dehâdır.

Atatürk, dehâsının yanında yaşanabilecek her türlü olay için kendini hazırlayan bir liderdir. Her yerde problem görüp bunu nasıl çözeceğini düşünür. Örneğin Atatürk henüz binbaşıyken Makedonya ordusuna von der Goltz[19] gelecektir ancak hiç kimse hazırlık yapmamıştır. Bu hali görünce Atatürk, "Mareşali böyle mi karşılayacağız? Koskoca bir Osmanlı ordusu kendi vatanını nasıl savunacağını düşünemez mi? Ayıp değil mi bu?" diye sorgular ve nihayetinde gerekli hazırlıkları yaptırır. Goltz Paşa geldiği zaman, bizimkilerin istemeyerek de olsa hazırladığı planı çok beğenir. Mareşal, manevralar esnasında yanında yalnızca Mustafa Kemal olsun istemiştir. Atatürk, her zaman ve her rütbede çevresindeki kişilerin dikkatini çekmiş bir dehâdır.

Atatürk tüm bu yaşananlar sırasında şanslı olduğu kadar şanssız da bir adamdır. Meselâ aile kuramamış, sağlığına dikkat edememiş, annesiyle geçinememiş ve babasız büyümüştür. Ayrıca en büyük talihsizliği de çevresindekilerin onu anlayacak seviyede olmamasıdır. Ben inanıyorum ki Atatürk on sene daha yaşasaydı Türkiye'nin kaderi bambaşka olurdu. Muhtemelen Türkiye, müttefiklerin safında Almanya'ya karşı İkinci Dünya Savaşı'na girerdi çünkü savaş başlamadan Atatürk nasıl sonuçlanacağını görmüştü, hattâ meşhur Amerikan generali Douglas MacArthur'la[20] İstanbul'daki görüşmelerinde onları Hitler'e karşı uyarmış ve Rusya'ya dikkat etmelerini söylemişti. Sebebiyse savaşın Rusya'nın burnunun dibinde olmasıdır, Amerika ise Rusya'dan uzaktır. Tahminim odur ki savaşa girmiş olsaydık Kıbrıs sorununu tamamen çözerdik. Muazzam ekonomik

[19] Colmar von der Goltz (1843-1916): Osmanlı'daki nâmıyla "Goltz Paşa", Osmanlı ve Alman ordularından mareşal rütbesi sahibi Alman subaydır.

[20] Douglas MacArthur (1880-1964): İkinci Dünya Savaşı'nda Pasifik Cephesi'ndeki Müttefik kuvvetlere komuta eden Amerikalı 5 yıldızlı "Ordu Generali"dir.

destek alırdık, Atatürk dışarıdan iyi para getirirdi. Ordu müthiş modernleşirdi, dolayısıyla halkın sırtından orduyu besleme derdini büyük ölçüde azaltırdı. Avrupa'ya çok kolay entegre olunabilirdi. Turizm ve tarım daha başka bir noktaya gelirdi. Daha sonra savunma sanayisine önem verirdi. Demiryolları muazzam artardı. Eğitimden taviz vermezdi. Oysa onun vefatından sonra Köy Enstitüleri 1948'de kapandı, 1951'de İmam Hatipler tekrar açıldı.

Atatürk güzellik arayan, memleketinin de güzel olmasını isteyen bir liderdir.

En nihayetinde Atatürk, 1914'ten 1923'e kadar savaşan bir ülkeyi daha sonraki on beş sene boyunca inkılâplarla ayağa kaldırmaya çalışan bir liderdir. Buna rağmen dikiş tutmayan çok iş mevcuttur, bunun en büyük sebebi eğitim yetersizliğidir. Cumhuriyet kurulduğunda on sekiz tane lise vardır; buna rağmen parlak bir dönem ortaya çıkarmış, bir ortaçağ devletini alıp 20. yüzyıla getirmiştir. Kadınlar için birçok avantaj sağlamıştır. Meselâ *La Turquie Kemaliste*[21] (Kemalist Türkiye) dergisi Bayezid Meydanı'nda yapılan bir mitingin fotoğrafını yayımlamıştır, mitingde bir kadın konuşma yapıyordur. Kadının kafasında bir şapka, üzerinde müthiş bir elbise vardır, onu dinleyenlerin giyim kuşamı da ona benzerdir. Miting sanki Paris'te yapılıyor gibidir. Atatürk güzellik arayan, memleketinin de güzel olmasını isteyen bir liderdir. O hayattayken kutlanan 23 Nisan ve 19 Mayıs bayramlarına bakın; şık giyimli beyefendiler, hanımefendiler görürsünüz. Atatürk bunu görmek istemiş, halkının güzel olmasını ve Avrupa'ya benzemesini temenni etmiştir fakat ne yazık ki yıllar geçtikçe Atatürk'ün anlaşılamadığı ortaya çıkmıştır.

[21] *La Turquie Kemaliste*: 1934-1949 arasında Türkiye Cumhuriyeti Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından 49 sayı çıkarılan propaganda dergisidir.

Atatürk her şeye rağmen bu halk için elinden geleni yapmıştır. Tüm devrimlerini, görevini bir toplum mühendisliği olarak görüp bilimsel yönteme yaslamıştır. Bilimsel yöntem çok kısaca "Eldeki sorunu çözmek için bir varsayım üretip, bu varsayımı gözlemlerle denetleyerek, gözlemle çelişen varsayımları elemek" olarak özetlenebilir. Atatürk, başarısız olarak gördüğü adımlardan derhâl geri çekilmesini bilmiştir. Bunun hiç kuşkusuz en çarpıcı örneği, dil devriminde tam tasfiyeciliktir. Otuzlu yılların başında bu yolu deneyen Atatürk, bundan daha sonra vazgeçerek dilin tasfiyeyle temizlenmesinden ziyade, halkın rahat kullanabileceği bir iletişim aracına geçilmesi için çalışmıştır. Atatürk'ün bilimsel yaklaşımla ele alamadığı tek problem kendi sağlık sorunlarıdır. Yaşamındaki tek ciddi yenilgisini de bilimsel yaklaşımla savaşamadığı siroza karşı almıştır.

İSMET İNÖNÜ KİMDİR?

"İnönü; büyük Atatürk hayranı, onun lafından dışarı çıkmayan bir asker ve demokrasiye geçmek için her ne kadar zorlanmış olsa bile demokrasinin Türkiye için faydalı olacağına kalpten inanmış bir devlet adamıdır."

İsmet İnönü, Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı, Atatürk'ün koyduğu hedefleri neredeyse sorgulamadan uygulayan bir devlet adamı ve askerdir. Atatürk'ün ve kararlarının sorgulandığı, akşam sofralarındaki görüşmelerin mahiyetinden anlaşılır. Meşhur bir anekdot vardır, ne kadar doğrudur bilmiyorum: İnönü bir gün sofrada isyan eder, "Daha ne kadar on bir sarhoş tarafından idare edilecek bu ülke!" diye söylenir. Atatürk, "Bir dakika... Kaç sarhoş? Bir sarhoş idare ediyor bu memleketi!" der. Bu olay aslında İnönü'yü karakterize eder. İnönü tenkitlerini de yapar fakat gizli kapılar arkasında... Hiçbir zaman mecliste, halk önünde veya açıkta Atatürk'le uyuşmazlık içinde olduğuna dair açık vermemiştir. Fakat aralarındaki uyuşmazlık 1937'de doruğa çıkar ve Atatürk, ekonomik sebeplerden ötürü İnönü'yü başbakanlıktan alır. İnönü çok devletçi olmasına karşın Atatürk serbest piyasaya geçmek gerektiğini düşünmektedir. İnönü de buna yanaşmayınca Atatürk, "Bu İsmet'le olacak iş değil," diye düşünerek Celâl Bayar'ı başbakanlığa getirir. Celâl Bayar'ın bankacılık tecrübesi vardır, bir yandan da daha halkın içindedir; İnönü temelde askerdir ve halkla bağ kurmakta zorlanan bir siyasidir.

İnönü, İstanbul Teknik Üniversitesi mezunudur. O zaman topçu ve istihkâm sınıfları İTÜ'dedir, 1909'da ayrılır. Daha sonra da İTÜ tamamen sivil bir organizasyon haline gelir. İnönü o askerî okulun mezunu olmuştur.

İnönü'yle Atatürk'ün tanışıklığı eskidir; mezun olduktan sonra İnönü direkt Atatürk'ün yanına, Lübnan'a gitmiş ve birlikte çalışmışlardır. Ayrıca 7. Ordu'da Atatürk, İnönü'ye sicil vermiştir. Sicilde çok iyi bir kurmay subay olduğuna dair söylediklerinin dışında satır arasında, "Büyük bir ordu komutanlığını ne kadar yapabilir bilmiyorum," diye imâ etmiştir. Stratejik olarak birazcık yetersiz bir adam olduğunu bilir, ki zaten Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde bu gerçek ortaya çıkmış ve İnönü orada kaybetmiştir. Ancak İnönü'nün Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kaybetmesi tek başına buna bağlı değildir. İnönü'yü anlamak için onun zayıf yönlerini de bilmek gerekir. Orada ilk defa büyük bir muharebe görür. İnönü kuralcı bir adamdır, kurallara bağlı savaşır. Bir yandan karşıdaki komutan gibi düşünür fakat karşıdaki ordu daha güçlüdür. Karşısında Papulas vardır ve o da çok iyi bir askerdir. Papulas'ın Sakarya'daki isyanını hatırlatalım: Atatürk için, "Bu adam kurallarına göre oynamıyor bu oyunu," demişti. İnönü ise bu kuraldışılığı yapabilecek biri değildir. İnönü kurallarına göre oynar, iyi oynadığında kazanır fakat karşısındaki ordu kendisinden güçlü olduğu zaman da kaybeder.

İnönü çok ihtiyatlı bir adamdır. Atatürk Samsun'a giderken "Gelir misin?" diye sorar, o da "Yeni evlendim, müsaade ederseniz ben kalayım," der. Aslında aklından geçen ne olacağının ve o vapurun oraya varıp varamayacağının belli olmamasıdır. Hava kötü, vapur çok eskidir. İnönü önünü göremediği bir yolculuğa çıkmaz ve İstanbul'da kalır. Gerçekleşen kongrelerde yer almasa da daha sonra Ankara'ya gelir.

İnönü çok güçlü hafızası olan bir adamdır. Bir yandan Atatürk de onu iyi tanımaktadır çünkü uzun yıllar beraber

çalışmışlardır. Onun daha önce Atatürk'ün altında çalışmış olması da Atatürk'e sıkı bir bağlılığı olmasında etkilidir. Ayrıca Atatürk, İnönü'ye sicil vermek zorunda kalmıştır. Sicili verebilmek için de onu çok iyi tanıması gerekmektedir.

İnönü, Birinci ve İkinci İnönü savaşlarını kazanır. Bunlar askerî açıdan çok büyük zaferler değildir ama Yunanları durdurmuştur ve bu bize zaman kazandırmıştır. Oralarda başarılı olmuştur fakat Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kaybetmiştir. İnönü savaşları dışında, Sakarya'da ve Büyük Taarruz'da da başarıları vardır. Dolayısıyla bu başarılar, Meclis kurulduktan sonraki süreçte yönetici kadrosuna girmesini sağlar ve Türkiye'nin ilk başbakanı olur.

İnönü, kendisine itimat edilen işleri âdeta kusursuz yapan bir adamdır.

İnönü, kendisine itimat edilen işleri âdeta kusursuz yapan bir adamdır. Bunun en güzel örneği Büyük Taarruz'daki topçu ateşi ve topçu düzenlemesidir. Topçu ateşi açıldığı zaman o kadar isabetli atışlar yapılır ki Yunan topçuları kör olur. Her topçunun bir gözcüsü vardır, ileri çıkar ve ateş eden topa bakar. Çünkü ateş eden top siperde, yani mevzide durur. Buradan topu ateşleyecek adam hedefi görmez. O yüzden gözcü çıkarılır ve bu gözcü, topçuya açısına kadar tüm hesaplamaları yaparak hedef gösterir. Yunan gözcülerin vurulması o kadar başarılıdır ki Yunan topçusu daha harbin başında susar. Bu, belki de onun en büyük başarısıdır.

İnönü, zamanla Atatürk'ün karakter ve potansiyel olarak içinde bulunduğumuz feci durumdan bizi çıkartacak adam olduğuna ikna olur. Atatürk'ün Millî Mücadelesi'ne ilk ikna olan kişi olduğunu söyleyebiliriz. İnönü'nün bugün hatırlanmasının en önemli sebebi ise Atatürk'ün sadık adamı yani Şevket Süreyya'nın da bulduğu o tâbirle "İkinci Adam" olmasıdır. Türkiye için ikinci adam olmuştur. Atatürk'ün İsmet İnönü'yü Lozan'a göndermesinin sebebi de budur. İnönü'nün sözünden

çıkmayacağını bilir, "ama"sı yoktur. Meselâ Lozan'da bazı maddeler sıkıntıya girmiştir, bu durumda İnönü'nün ilk yaptığı şey Ankara'yı aramak olur. "Bu sıkışık durumda ne yapabiliriz?" diye sorarak Atatürk'ten tâlimat alır. Hiç fevrî hareket etmemesi ve inatçı olması da önemlidir. Ona, "Bunu imzalamadan dön," denir. Orada bütün İtilâf Devletleri'nin bakanları dururken bunu imzalamama direnci çok zordur, ısrarla ikna edilmeye çalışılır. Ancak İnönü'nün Ankara'dan aldığı bir tâlimat vardır, bu konuda inatçı davranır. Lâkin inatçılığı kişisel değil tamamen emir gereğidir, devlet için inat eder. Lozan'a gelenler dışişleri bakanlarıdır. Yani orada temsilciler vardır, Atatürk devletlerarası eşitlik ve dengeye hep çok dikkat etmiştir. Bu sebeple kendisi gitmemiş, yerine İnönü'yü göndermiştir.

Lozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin tapusudur. Lozan'dan önce Osmanlı Hükümeti Sevr'i imzalar. Kurtuluş Savaşı bittikten sonra Atatürk artık Osmanlı Hükümeti'ni tanımadığını beyan eder çünkü Lozan'a Osmanlı Hükümeti de davet edilmiştir. Atatürk de bunun üzerine saltanatı kaldırır, "Türkiye'yi temsil eden tek müessese TBMM'dir" diye karar çıkarır, dolayısıyla Lozan'a sadece İnönü gönderilir.

İnönü savaşlarda bile şahsî emniyetini çok öne çıkaran bir adam değildir. Her zaman Atatürk'le beraber cephede yerini almıştır. Sadakatiyle de diğer kurmayları etkiler. O dönem Kâzım Karabekir, Celâl Bayar gibi kişiler başka hareket çıkarmak isteyebilirlerdi. Herkesin kafasında farklı fikirler varken, İnönü'nün sadakati diğer insanların da sadakatini pekiştirmiştir. Atatürk, İnönü'nün bu yönüne güvenerek onu bazı konularda emanetçisi yapmıştır. Ne kadar doğru bilmiyorum ama İnönü'nün postal hikâyesi var; Lozan'da, sözleşmeyi imzalayacakları anda şöyle bir cümle kurmuş: "Ben buraya anlaşmaya normal ayakkabılarımla geldim ama gerekirse çizmelerimi giyerim ve tekrar karşılaşırız." Çizmelerimi giyerim metaforu da cephede karşılaşabiliriz anlamındadır ve bu mesaj

tahminimce Atatürk'ten gelmiştir çünkü İnönü bunu söyleyecek bir lider değildir. Atatürk, İnönü'ye bunu bu şekilde söylemesi gerektiği konusunda direktif vermiş olabilir. Bu, Atatürk'ün Mussolini'ye gönderdiği mesaja benzer. Mussolini, Antalya dolaylarına gözünü dikmeye başladığında Atatürk, "Bana çizmemi giydirtmesin," der. İtalya çizme şeklinde olduğundan böyle söyler, çok ince bir göndermedir.

İnönü bir dâhi değil; çok becerikli bir asker, bir görev adamı ve iyi bir uygulayıcıdır. Bu uygulayıcılığını başka yerlerde de göstermiş ve en sonunda Türkiye'yi demokrasiye götürmüştür. Tüm bu olayların sonrasında devrimlerin uygulayıcısı konumuna gelir. Devrimleri değişik bakanlıklar yapmıştır ancak İnönü o dönem başbakan olduğu için hepsinde aynı derecede görev alır. Bu dönemde İnönü'nün ön plana çıktığı bir devrim yoktur çünkü kendisini öne çıkarmayı arzu etmemiştir. Kendisi, Atatürk'ün gölgesinde olmayı tercih eder. Meselâ Harf Devrimi'nde Atatürk ona, "İsmet ne kadar sürede Lâtin alfabesine geçeriz?" diye sorar. O da altı ay ilâ bir sene aralığında süre verince Atatürk, "Bana bak İsmet, bu ya bir gecede olur ya hiç olmaz," der.

İnönü bir dâhi değil; çok becerikli bir asker, bir görev adamı ve iyi bir uygulayıcıdır.

Lâtin harflerine geçerken gazete çıkarılır. Gazetenin yarısı eski yazı, yarısı da yeni yazıdır. Sonrasında Millet Mektepleri ve herkes için okuma yazma öğretim merkezleri açılmıştır. Zaten o dönem okuma oranı yüzde sekizdir, geri kalanı cahildir. Kadınlar bu oranın yüzde birini oluşturmaktadır. Atatürk, Harf Devrimi ile aynı zamanda muazzam bir okuma yazma seferberliği başlatmıştır. İlk defa millet, devletin ne dediğini kendi okuyabilmiştir. İnönü de bu devrimlerde hep en ön saflarda olmuştur. İlginçtir, Atatürk ömrünün sonuna kadar şahsî notlarını eski yazıyla yazmıştır. İnönü ise Harf Devrimi ilân edildikten sonra bir daha eski yazı kullanmamıştır.

Ölümüne yakın bir tarihte Atatürk'e, "Sizden sonra kim olsun Paşam?" diye sorarlar. O da "Siz kimi seçerseniz," der. Bu genellikle Atatürk'ün çok demokrat bir lider olduğu şeklinde yorumlanır fakat değildir. O, etrafındaki hiç kimseye yeteri kadar güvenemeyen bir liderdir.

10 Kasım 1938'de İnönü bakan bile değildir, emekli orgeneral ve meclis üyesidir. Ne acıdır ki Atatürk'ün ölüm odasına da gelememiştir. Recep Zühtü, ona telefon edip "Gelirsen gebertirim seni," demiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olma serüveninde önemli isimler etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı olmasını Fevzi Çakmak tavsiye etmiştir, bunun üzerine İnönü cumhurbaşkanı seçilir. Seçildikten sonra bir sene bile olmadan İkinci Dünya Savaşı çıkar. İnönü her ne kadar Fevzi Çakmak tarafından önerilse de daha sonra onu genelkurmay başkanlığı görevinden almıştır. Fevzi Çakmak tam bir Şarklıdır. Yirmi altı sene genelkurmay başkanlığı yapar. Bu süre zarfında bir sürü projenin önünü keser, hâlâ Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi düşünür. Meselâ İzmir'den veya Antalya'dan içeri yol yapılmasına buradan bizi işgal edebilirler düşüncesiyle karşı çıkar. İnönü de en sonunda "Yeter!" der ve görevden alır.

Cumhurbaşkanı olarak İnönü, fevkalâde temkinli bir adamdır. Harp çıkmak üzeredir ve İsmet Paşa bir asker olarak harbin yıkıcılığını bildiğinden, "Bizim para biriktirmemiz lâzım," der ve devletin parasını harcamak istemez. Harp geldiğinde durumu idare eder, "Millet harpte aç kalmamalı," der, bu sefer de siloları[22] doldurur ama neticede köylü aç kalır. Bu yüzden köylü İnönü'den nefret eder. Yıllar sonra bu konu hakkında İnönü, "Ben onları aç bıraktım ama babasız bırakmadım," demiştir. "Bunlar yobaz, ekmeklerini alırsam beni indirmeye kalkarlar" diye düşünüp daha iyi bir taktikle ortaya çıkabilirdi ancak ne yazık ki İnönü'nün en büyük eksikliği de burada ortaya çıkar, halkla iç içe olmamıştır. Bu onun şahsî özelliğidir.

[22] Silo, toptan malzemelerin korunduğu, saklandığı veya depolandığı bir yapıdır.

Ankaralılar, İnönü'yü klasik müzik konserlerinde görür; oysa halkın baleydi, klasik müzikti umurunda değildir. Atatürk, tam tersine meyhaneye bile halkın içinde gitmiştir. Örneğin bir gün Dolmabahçe Sarayı'nda bakarlar ki Atatürk yok, herkesi müthiş bir telâş alır. Onu bulmak için bütün İstanbul'u ararlar. En sonunda onu Beşiktaş'ta, Dolmabahçe'ye yürüme mesafesinde bir meyhaneye oturmuş, halkla rakı içip şarkı söylerken bulurlar. Sonrasında birden meyhanenin kapısı açılır; kapıda İstanbul Valisi, İstanbul Emniyet Müdürü görünür. Atatürk bakar, "Benimkiler geldi çocuklar, beni alıp götürecekler, kusura bakmayın," diyerek oradan ayrılır.

Genel olarak İsmet İnönü'nün kişisel karakterini en güzel ortaya çıkaran özelliklerinden biri Atatürk'ün emrinde yaptıkları, diğeriyse İkinci Dünya Savaşı'ndaki liderliğidir. Bu liderliğinin en büyük falsosu, İnönü'nün halkın içine girememiş olmasıdır. Ülkenin içinde bulunduğu durumu ve aldığı tedbirleri niçin aldığını halka anlatmamıştır. Bu yüzden halk, "Bu adam bizi aç bıraktı," diye şikâyet etmiştir. Halbuki ülkeyi savunma imkânı yoktur. Fakat meselâ Churchill[23] gibi bir kurt hem Adana'da hem Kahire'de İsmet İnönü'yle bir araya gelmiştir. O dönem Churchill'in tek arzusu Yunanistan'daki Alman güçlerine karşı bir üs elde edip onları oradan kolay bombalayabilmek için Türkiye'yi harbe sokmaktır. İnönü büyük bir maharetle Churchill'i darıltmadan "Hayır," der. İsmet Paşa hakkında, "Kafasında dokuz tilki dolaşır, dokuzu da birbirinin kuyruğunu bulamaz," derler, gerçekten de öyledir. Yılların siyasetçisi, askerlik de yapmış olan o koca Churchill, Hitler'i alt edip İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmıştır.

İsmet Paşa hakkında, "Kafasında dokuz tilki dolaşır, dokuzu da birbirinin kuyruğunu bulamaz," derler, gerçekten de öyledir.

[23] Winston Churchill (1874-1965): Eski Birleşik Krallık başbakanı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Birleşik Krallık'ın başında bulunmuştur.

Müthiş maharetli ve kralın tüm desteği arkasında olan bir askerdir ancak İnönü'yü yıkamamıştır. İnönü, Churchill gibi dünyanın en büyük siyasetçisinin önünde dirayetli durmuştur. Bu yönüyle de İnönü, bana kalırsa Churchill'den daha büyük bir adamdır.

İnönü o kadar kurnazdır ki müttefikler tarafında yer almıştır. Harp bitmek üzereyken Almanların yenildiği bellidir. İnönü de bu sırada kazanan tarafta olmak ister. Bunun üzerine Şubat 1945'te Türkiye, Almanlara karşı harbe girer, harp Mayıs 1945'te biter. İnönü planladığı gibi müttefiklerin tarafında yer alır ve böylece zafer sonrasında Türkiye, Marshall Yardımı[24] alır. O anki Türkiye için bu yardım hayırlı olmuştur çünkü ülke muhtaç bir durumdadır. Bir yandan ülkenin dört tarafı ateş, bir yandan millet aç ve üretim yok.. Halk fakirlikle yüz yüze kalır, karneyle ekmek ve patiska alır. Uzun dönemde, hele ki Demokrat Parti döneminde Amerikalılar Türkiye'ye çok zarar vermiştir ama İnönü kendi döneminde ekonomik darboğaza mecbur kalmıştır. Bu mecburiyetin önemli bir sebebi de Stalin'in Kars ve Ardahan'la birlikte Boğazlar'da söz sahibi olmak istemesidir. İnönü Amerikalıların yanına gitmezse Stalin'e mecbur kalacaktır, bunu bildiği için "Ben hür dünyadan yana olacağım," der. Burada attığı adımların hepsi son derece akıllıcadır.

Ayrıca Marshall Yardımı'nın kurallarından biri de ülkenin çok partili demokrasiye geçmesidir; bunun üzerine İnönü, Demokrat Parti'nin kurulmasına izin vermiştir. İlk seçimlerde, 1946'da katakulli yapmış ve Demokrat Parti'yi geçmişlerdir ama 1950 seçimlerinde Demokrat Parti çığ gibi gelmiştir.

İnönü çok korkak bir adamdır fakat korkaklığı kendisi için değil, devleti içindir. Ömrünü âdeta devletine adamıştır.

[24] Marshall Planı: İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konmuş ABD kaynaklı, antikomünist hedefleri olan bir ekonomik yardım paketidir. 16 ülke, bu plan uyarınca ABD'den ekonomik kalkınma yardımı almıştır.

Meselâ Hatay hikâyesinde İnönü korkar, Atatürk'e gidip "Ya Fransızlar harp ederse? Karşı çıkamayız, yeniliriz," der. Atatürk de "İsmet işin kolayı var, beni asarsınız olur biter," diye cevap verir. Zaten hasta olduğunu biliyordur. "Bu herifin kafasından çıktı, bu diktatördü dersiniz, kurtarırsınız paçayı," diye ekler.

Kuruluştan Atatürk'ün ölümüne kadar ülke çok güçlenmiştir. Hava kuvvetleri müthiş bir ilerleme kaydeder, zırhlı birliklerimiz olur ama harp içinde bunlara bakılamamıştır çünkü para, benzin gibi hiçbir imkân yoktur. Devletimiz kendi motorunu bile yapamaz. Türkiye bunlarla cebelleşirken o arada karşı taraf daha da büyümüştür. 1945 yılına gelindiğinde roket motorlu tayyare icat edilir: Komet,[25] Almanların meşhur uçağı... Bunlar olurken Türkiye'de hâlâ çift kanatlı uydurma tayyareler vardır. Buna karşı çıkmak o dönem ve o koşullar için çok zordur, ki eminim Churchill bu konuda İnönü'ye çok şey vadetmiştir, buna rağmen İnönü onu ekarte edebilmiştir. Tabiî İnönü Birinci Dünya Savaşı'ndan önce parasını ödediğimiz iki tane zırhlının gelmediğini, İngilizlerin hem zırhlıyı hem de parasını geri vermediğini de göz önünde bulundurmuştur. Bu, Amerika'nın bize attığı F-35 kazığına pek benzer bir durumdur.

İnönü, her zaman inandığı davanın içerisinde olur ve aynı zamanda Atatürk'ün çizdiği yoldan gider. Atatürk'ün sözünü hiç aklından çıkarmamıştır: "Yurtta sulh, cihanda sulh." Cihanda yoksa yurttakini korumayı bilmiştir. İnönü, "Çocuklarımızı babasız bırakmayayım," demiştir çünkü babasız kalan çocukları çok görmüş, ölen babaların komutanı olmuştur.

İnönü, her zaman inandığı davanın içerisinde olur ve aynı zamanda Atatürk'ün çizdiği yoldan gider.

[25] Me 163 Komet: Alexander Lippisch tarafından tasarlanmış, tarihin tek roket itkili savaş uçağıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Hava Kuvvetleri tarafından kullanılmıştır.

Eğer İkinci Dünya Savaşı'na da girseydik Hitler kazanabilirdi. Zaten bizim ordumuz savaş esnasında Azerbaycan'a girmek için emir beklemekteydi. Sonra petrol... Yani Hitler'in bütün Kuzey Afrika'da harp etmesine gerek kalmazdı. Ancak böyle bir imkân olmadığından Leningrad ve Stalingrad'a gidip büyük hata etmiştir çünkü bütün münakale hatları Moskova'da birleşir. Bir de o sene çok anormal bir kış olur, Almanlar benzini bir sistemle ısıtmak zorunda kalır. Biz savaşa girseydik hiçbirine gerek olmazdı.

Atatürk ve İnönü Almanları iyi tanır ve sevmezler. Atatürk ölürken "Dünya krizi çıktığında İngiltere'nin yanında olmaya bakın," diye tavsiye etmiştir, İnönü de aynı fikirdedir. Güneş batmayan ülke İngiltere... Devran döner, herkes gider ama sonunda İngiltere kalır. İnönü, İngiltere'ye güvenmez ama Alman'a hiç güvenmez. 1943'e kadar Hitler gelebilmiş olsa belki sonradan onun yanında girerdi ama o da başka bir bilinmezdir.

1950 yılında Demokrat Parti seçimi kazandığında İnönü'ye "Bu yenilgimiz kötü oldu," denirken o, "Benim yenilgim en büyük zaferimdir," der. Burada demokrasiyi kastetmiş, demokrasiyi amaçladıklarını anlatmak istemiştir. Bu yenilgiyle beraber muhalefet lideri olur ve hayatı çok zor geçer. Meselâ Demokrat Parti, İnönü'yü Kırıkkale'ye sokmak istemez. Seçim zamanı İnönü, muhalefet lideri olarak konvoyla Yeşilhisar'a doğru ilerler. İncesu'da askerî birlikler tarafından durdurulur, yol üzerindeki köprü askerî araçlarla kapatılmıştır. İncesu kaymakamı, İnönü'nün otomobiline gelerek aldığı emir gereğince Yeşilhisar'a gitmelerine izin veremeyeceğini söyler. İnönü otomobilinden iner, barikata doğru yürür ve askerle selamlaşmaya başlar. Karşılaştığı binbaşıya, "Size ateş et emri verecekler. Edecek misiniz, edecekseniz buradayım," der. Bunu duyunca binbaşı ağlayarak esas duruşa geçip "Paşam size ateş etmekten ve kanunsuz bir emri yerine getirmektense kendimi vurmayı tercih ederim," der.

Anlayacağınız Demokrat Parti adının tam tersine yeterince demokrasi getirememiştir, hattâ Menderes, "Ben kendime sâbık başbakan dedirtmem," sözlerini bile sarf etmiştir. Oysa ki demokrasinin esası budur; seçime girilir, kaybedilirse muhalefete geçilir ki İnönü'nün de yaptığı böyledir. Demokrat Parti'nin bunları yapmasına sebep olan kişi Celâl Bayar'dır çünkü kendisi İnönü'yle rakiptir. Bu süreç sonrasında İnönü bu defa da Ecevit tarafından muhalefet liderliğinden düşürülür, o bunu da kabul eder. Ancak eski cumhurbaşkanlarının hakkı olan tabiî senatör olma hakkını kullanır ve böylece Meclis'te kalmaya devam eder. Bir süre sonra, Aralık 1973'te vefat eder.

İnönü sadece başbakan ya da cumhurbaşkanı değil, aynı zamanda Millî Mücadele kahramanıdır. Vatanperver, iyi bir kurmay, çok ihtiyatlı, büyük Atatürk hayranı, onun lafından dışarı çıkmayan bir asker ve demokrasiye geçmek için her ne kadar zorlanmış olsa bile demokrasinin Türkiye için faydalı olacağına kalpten inanmış bir devlet adamıdır. İnönü demokrasiye inanmıştır fakat o kadar inandığı halde en sonunda Adnan Menderes'e, "Böyle devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam," diyebilmiştir. Menderesler idama mahkûm edildiğinde İnönü asılmasınlar diye çok uğraşır. Akıllıca davranmıştır çünkü onlar asılırsa kahraman olacaklardır ve İnönü bunun farkındadır. Nihayetinde tüm uğraşlarına rağmen ne yazık ki düşündüğü gibi de olmuştur.

Yine çok önemli bir tarafı da iyi bir aile babası olmasıdır. Çocuklarla evde satranç oynayan, onları entelektüel olarak yetiştiren bir babadır. Memleketi için de iyi bir aile babası figürü olmuştur ama halkla sıkı temasta olmadığı için bu konuda eksiklikleri vardır. Mesafelidir ama babalık görevlerini yerine getirmeye çalışmıştır. Karakter itibarıyla fazla öfkeli olmadığı da Mevhibe Hanım'la olan ilişkisinden anlaşılabilir. Evliliğinin sonuna doğru, "Paşam, siz kaç senedir evlisiniz Mevhibe Hanımefendi'yle, nasıl idare ettiniz? Bu kadar zor zamanlardan

geçtiniz, bu evliliği nasıl sürdürdünüz?" diye sorarlar. İnönü de "O bağırdı mı ben susardım, ben bağırdım mı o susardı," der. Sonuna kadar birbirlerine karşı büyük bir sevgi ve saygıyla o evliliği sürdürmüş, bir yandan da evlatlarını yetiştirmişlerdir. Kızı Özden ve oğlu Erdal da başarılı insanlardır, hattâ Eric Temple Bell'in meşhur kitabı *Men of Mathematics*'in *"Büyük Matematikçiler"* başlığı altında Türkçe tercümesini Ömer İnönü yapmıştır ancak *Descartes* bölümünü Erdal İnönü tercüme etmiştir. İsmet Paşa, böyle entelektüel bir aile oluşturmuştur.

SABİHA GÖKÇEN KİMDİR?

"Sabiha, Atatürk'ün diğer mânevi çocuklarının hepsinden farklı, hepsinden daha zeki, hepsinden daha maharetlidir; kendisine verilen bir işi çok iyi yapar."

Sabiha Gökçen, Türk havacılığının en önemli kahramanlarından biridir. Edirneli bir ailenin kızıdır. Babası "Jön Türk" olduğu gerekçesiyle Bursa'ya sürülür ve oraya yerleşir. Sabiha Gökçen de bu vesileyle Bursa'da doğar. Annesini ve babasını küçük yaşta kaybettiğinden ona üvey ağabeyi Neşet bakar. Bir gün Atatürk Bursa'yı ziyaret eder, orada Hünkâr Köşkü'nde kalır. Sabiha da henüz 12 yaşındadır, Atatürk'ün konuşmasını dinlemeye gelir.

Sabiha Gökçen'in bir amacı vardır: Okumak. Fakat ailesinin onu okula gönderecek imkânı yoktur. Ağabeyi, Sabiha'yı götürüp Atatürk'ün karşısına diker. Bu arada o da Atatürk'ü ilk kez görmektedir. Sabiha, Atatürk'ü görünce "Paşam, ben okumak istiyorum," der. Tabiî Atatürk bir bakışla ailenin Rumelili olduğunu sezer. Sabiha'da böyle bir heves olduğunu görünce başını okşar, "Sen benim kızım olmak ister misin?" diye sorar. Sabiha durur, hiç kimseye sormadan "Çok isterim Paşam," der. Bunun üzerine Atatürk, "Sabiha'yı bana verir misiniz?" diye ağabeyiyle konuşur, "Tabiî Paşam" derler. Sabiha bu izinle beraber artık Atatürk'ün mânevi kızı olur.

Sabiha, tayyareleri çok sevmektedir. 1935'te Türkkuşu'nun[26] açılış töreninde yapılan planör gösterilerini izlemiş ve çok etkilenmiştir; göklerde dolaşanlara, pilotlara çok imrenir. Bu, Atatürk'ün gözünden kaçmaz ve Sabiha, Atatürk'ün teşvikiyle orada pilotluk eğitimine girer. Daha sonra yedi erkek öğrenciyle birlikte Kırım'a gönderilir, altı aylık yüksek planörcülük eğitimini Koktebel Yüksek Planör Okulu'nda tamamlar. Moskova'da motorlu uçak okuluna gitmeyi arzular ancak mânevi kız kardeşi Zehra'nın ölüm haberini alınca gitmekten vazgeçip ülkesine döner.

1936'da ilk defa motorlu uçakla uçmaya başladığı eğitimin sonunda pilot olur. Sabiha, Türkkuşu'nun ilk öğrencilerindendir. Uçuş eğitiminde gösterdiği başarılardan dolayı Atatürk kendisine, "Beni çok mutlu ettin... Şimdi artık senin için planladığım şeyi açıklayabilirim. Belki de dünyada ilk askeri kadın pilot olacaksın. Bir Türk kızının dünyadaki ilk askeri kadın pilot olması ne iftihar edici bir olaydır, tahmin edersin değil mi?" der. Bu eğitimden ve ilk uçuş deneyiminden sonra Sabiha Gökçen, Türkiye'nin ilk kadın pilotlarından olmanın yanı sıra Türkiye'deki ve dünyadaki ilk kadın savaş pilotu unvanını da alır.

1937'te Dersim İsyanı çıkar, isyanın bir İngiliz oyunu olduğunu istihbaratlardan öğrenirler. Bu isyanın temel sebebi İngilizlerin Doğu Anadolu'yu hâlâ istiyor olmasıdır. Sabiha Gökçen, Atatürk'e "Ben de gitmek istiyorum," der. Bunun üzerine Atatürk, onu hava kuvvetlerine alır. Atatürk, Sabiha giderken çıkarıp kendi tabancasını "Bunu, gerektiği zaman kendine karşı da kullanmayı bil," diyerek ona verir. Orada isyancıların eline düşmesindense kendisinin bu işi bitirmesini istemiştir. Sabiha bunun bilincinde Dersim'e bombardıman tayyaresiyle gidip oraya bomba atar. Aynı anda kara harekâtı da sürer ama hava harekâtının etkisi çok başkadır. Sabiha'nın orada yaptığı,

[26] Türkkuşu: Atatürk tarafından, 3 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da kurulan Türk Hava Kurumu (THK) bünyesindeki uçuş okulu.

aldığı emir istikametinde isyancı kuvvetleri yenmektir. Sonra döner, "Paşam görevi yerine getirdik," der. Atatürk çok memnun kalır.

Bir gün Ankara'da bulunan Balkan Paktı[27] üyeleri, Sabiha Gökçen ile tanıştıktan sonra onunla başkentleri gezmek isterler. Atatürk'ün isteği üzerine de Sabiha, yanına bir makinist almadan tek başına bu turu yapar. Wultee tipi bir uçakla İstanbul'dan kalkar, önce Atina'ya sonra da Selanik'e; oradan Sofya'ya, sonra da Belgrad'a gider. Atina, Bükreş, Sofya ve Belgrad'ın olduğu Balkan turu altı gün sürmüştür. Her gittikleri yerde o şehri gösterip anlatmıştır. Sabiha Gökçen turu bitirir, bu turdan sonra her yerde "Göklerin Kızı" olarak anılmaya başlar.

Sabiha Gökçen, gittikleri yerlerde yaşadıklarını Atatürk'e iletirken, "Anlatımımda Selanik'ten ileri gidemedim, Paşa durup durup Selanik'i soruyordu," diye anlatır. Atatürk, memleketini duyunca etkilenmiştir, babası ve üç kardeşi orada gömülüdür.

Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Atatürk yakınlarına soyadı verirken sıra Sabiha Gökçen'e gelir. Sabiha'ya, "Senin soyadın ne olsun?" diye sorar. Sabiha Gökçen çok heyecanlanır, aklından birçok şey geçer ama bir şey söyleyemez. Atatürk de kendisine "Sana 'Atatürk Kızı' demek isterdim ama..." der ancak devamını getirmez. Sonrasında bir kâğıda Gökçen yazar. Gökçen... Göğün âşığı...

Sabiha Gökçen, Türkiye'ye müthiş bir imaj çizmiştir. Türkiye için, Türkiye'nin teknoloji ve havacılık mahareti konusunda müthiş bir reklam yüzüdür. Seksen küsur yaşında Türk toplumunu ve Türk kadınını tanıtmak ve temsil etmek için Amerika'ya gider. Orada hiç uçmadığı bir jete binip, öncesinde neyin ne işe yaradığını sorup "Ben kumandayı alıyorum, şimdi bana bırakın," diyerek kaldırır ve güzelce dolaşıp jeti indirir.

[27] Balkan Antantı veya Balkan Paktı: 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzalanan anlaşmadır.

Amerikalıları bu hareketiyle kendine hayran bırakmıştır. Sabiha'nın yetenek ve becerileri onu bu noktaya getirmiştir.

Sabiha adını Atatürk'ün manevi kızı olarak değil, Sabiha Gökçen olarak dünyaya duyurmuştur.

Karakter olarak Atatürk'ün mânevi kızı olmanın duygusunu çok içten bir şekilde taşımıştır. Sabiha, Atatürk'ün diğer mânevi çocuklarının hepsinden farklı, hepsinden daha zeki, hepsinden daha maharetlidir. Kendisine verilen bir işi çok iyi yapar. Meselâ Afet İnan tarihçiliği Sabiha'nın havacılığı yaptığı kadar yapamamıştır. O da belgelere ulaşabildiği içindir, yoksa saçma sapan hataları vardır. Afet İnan, Atatürk'le daha fazla vakit geçirir ama o Sabiha gibi değildir, daha farklı bir yapıya sahiptir. Atatürk onu Cenevre'ye gönderir, orada doktora yapar ama bir şehrin adını, bir adamın adı sanacak kadar da kötü bir tarihçidir. Saint-Dié-des-Vosges diye bir yer vardır, Rönesans döneminde burada meşhur haritacı Waldseemüller[28] çalışmıştır. Afet İnan, Piri Reis hakkında yazdığı bir kitapta, "Saint-Dié adında bir adam Amerika'nın ilk haritasını yaptı," der, halbuki o şehir ismidir. Ülkü Hanım'sa salıncaktaki kız olarak kalmıştır. Bir de Atatürk'ün mânevi bir oğlu vardır, Yalova'da aldığı çocuk, Mustafa Demir... Onun gibi İhsan, Ömer, Abdürrahim, Zehra, Rukiye, Nebile de Atatürk'ün yetiştirdiği, sadece adını bildiğimiz diğer evlatlarıdır ve bunların adı Sabiha kadar duyulmamıştır. Atatürk ölünce hepsi kahrolmuştur. Atatürk, o çocuklar sürünmesin diye düşünerek hepsine hayatlarını idame ettirecek kadar miras bırakmıştır. Velhasıl, Sabiha adını Atatürk'ün mânevi kızı olarak değil, Sabiha Gökçen olarak dünyaya duyurmuştur. Modern Türk kadını imajını

[28] Martin Waldseemüller: 1470-1522 yılları arasında yaşayan Alman kartograf. 1507 tarihli "Universalis Cosmographia" ya da diğer ismi "Waldseemüller Haritası" olan dünya haritasını yapmıştır. Bu harita Amerika kelimesinin geçtiği ilk haritadır, ancak haritada Kuzey Amerika kıtası eksiktir.

yabancı dili, giyimi, duruşu yani her şeyiyle hem yurtiçinde hem yurtdışında en iyi şekilde temsil etmiştir.

Fransa 1937'de Hatay'ı Suriye'ye vermeye kalkar, Atatürk bu konuya son derece karşıdır. Atatürk'ün emriyle Sabiha Gökçen üniformasını giyer ve Fransız Büyükelçisi'nin önünde tabancasını çekip havaya üç el ateş eder, "Hatay'ın vatana katılması için gerekirse silahlanırız," der. Bu olaydan sonra Atatürk'ün emriyle tutuklanır ve mahkemeye çıkarılır. Kanun gereği bir gün hapis yatar. Sabiha Gökçen'in yaptığı bu çıkış, Fransızları hayrete düşürür. Fransız Ankara Büyükelçisi tabiî bu çıkışın Atatürk'ün emriyle yapıldığını bilir. Atatürk'ün planı tutar, Fransızlar Türk milletinin kararlılığını anlar.

Sabiha Gökçen 1996'da, Amerikan Hava Kurmay Koleji'nin mezuniyet töreni için düzenlenen Kartallar toplantısının onur konuğu olarak katıldığı Maxwell Hava Üssü'ndeki törende, dünya tarihine adını yazdıran yirmi havacıdan biri seçilmiştir. Bu ödüle lâyık görülen ilk ve tek kadın havacı olur.

KÂZIM TAŞKENT KİMDİR?

"Kâzım Taşkent, vatanını kaybetmiş bir neslin çocuğuydu. O nedenle, kendilerine bir vatan hediye eden Atatürk'e olan bağlılığı çok büyüktü, hayatı boyunca tahsilinin ve daha sonraki tecrübelerinin kendisine bahşettiği hazineleri hep Atatürk hedefleri için harcadı."

Kâzım Taşkent, Yanyalı Naki Bey'in oğludur. Anneannemin de teyze çocuğudur. Bizim ailede dedem dâhil herkes, ona Kâzım Ağabey diye hitap ederdi. Dolayısıyla biz çocuklar da ona Kâzım Ağabey derdik. Kendisi, annemin ailesi olan Sipahioğlu ailesinin velinimetidir. Bizim aileye çok yakın bir insandır. Kâzım Ağabey, Birinci Dünya Savaşı döneminde Kafkas Cephesi'nde bilfiil çatışmıştır.

Kâzım Taşkent Üsküp'te okula giderken meşhur Sakallı Celâl,[29] Kâzım Ağabey'in öğretmeni olmuştur. Bundan yıllar sonra, ömrünün sonuna doğru Sakallı Celâl muhtaç duruma düşünce Kâzım Ağabey ona bir daire ve muntazam yemekler vererek ölene kadar bakmıştır; bu anlamda vefalı da bir insandır. Almanya'da kimya okumuştur. Hayatımda tanıdığım en zeki adamlardan biridir. Kâzım Ağabey aynı zamanda dedemi zengin eden adamdır. Kurulması planlanan nakliye şirketi için Atatürk'e dedemin adını veren ve "Bu özel nakliye şirketini bu adam kursun Paşam," diyen kişidir. Kâzım Ağabey bunu dediği

[29] Sakallı Celâl (1886-1962): Asıl adı Celâl Yalınız'dır. Türk düşünür, nihrirdir.

zaman Şeker Fabrikaları Genel Müdürü idi. Kimseye torpil yapmazdı, bu nedenle de aile içinde sevilmezdi. Anneannem "Bir insanı rezil etmek istiyorsan Kâzım'a tavsiye et," derdi ama anneannem, bizim aile tarafından bir sürü rezil adamın Kâzım Ağabey'e tavsiye edildiğini, Kâzım Ağabey'in de iş verdiği bu kişilerin işe yaramaz olduğunu görünce onları anında kovduğunu bilmiyordu. Kâzım Ağabey'in haklı sebepleri vardı ancak akrabalarını kovuyor diye çok kızarlardı.

Kâzım Ağabey müthiş kültürlü bir adamdı. Sert karakterliydi, ciddi biriydi. Bir gün Yeşilköy'deki köşkümüze geldi. "Kudret," dedi, beni kastederek "siz bunu bana verin. Ben bunu liseye İsviçre'ye göndereceğim ama üniversiteyi Türkiye'de okutacağım." Anneannem, Kâzım Ağabey'e baktı, "Bu çocuk satılık değildir," dedi. Zaten anneannem, akrabaları işe alıp kovmasından dolayı ona kızgındı.

Yıllar sonra bir gün Melih Dayı'mın odasındaydım, dayım o sırada bir şeyler yapmam için emirler yağdırıyordu. "Bak dayıcığım," dedim, "benim vaktim artık benim değil." Bunu deyince "Ulan hayvan, başımıza ikinci Kâzım olma," dedi. İkinci Kâzım demesinin sebebi Kâzım Ağabey'in de böyle söylemesiymiş. Bizim eve geldiğinde anneannem, "Ya Kâzım, seni çok sık göremiyoruz," dermiş. Kâzım Ağabey de "Kudretçiğim, benim vaktim artık benim değil," dermiş. Ben aynı şeyi deyince dayım kızdı. Öyle bir adamdı. Beyaz saçlıydı, hafif dedemi andırırdı. Yüzü aklıma kazınmıştır.

Kâzım Taşkent, yaptığı bütün işleri Atatürk'ün görmek istediği Türkiye'yi yaratmak için yapmıştır.

Kâzım Ağabey'in tutku halinde bağlı olduğu bir adam vardı: Atatürk. Kâzım Ağabey yaptığı bütün işleri Atatürk'ün görmek istediği Türkiye'yi yaratmak için yapmıştır. Şeker Fabrikası müdürüyken başından şöyle bir olay geçmiştir: Atatürk ziyarete gelir. Sonbaharın son günleridir, daha

fabrika temellerinden yükselmemiştir. Şeker Fabrikası müdürü olarak Paşa'yı karşılar. Atatürk inşaatı gezer ve Kâzım Ağabey'e "Çocuk! Bu fabrika ne zaman pancar işlemeye başlar?" diye sorar. Kâzım Ağabey, "İlk hasadı işleriz Paşam," deyince Atatürk yanındakilere dönüp "Bu çocuk delidir," der ve sonrasında o fabrika ilk hasadı işlemeyi başarır. Anneme anlatırdı: "Gülerciğim, ben Paşa'ya sözümü verdim ama tabancamı da hazırladım."

Kâzım Ağabey birinci sınıf bir iş insanıydı. Türkiye'nin perakende bankacılık odaklı ilk ulusal çaplı özel bankası olan Yapı Kredi'yi 1944'te Kâzım Ağabey kurmuştur. Bankayı kurmasının iki sebebi vardır: İlki Türkiye'de özel bankacılığın başlaması gerekmektedir, ikincisi de halkı ev sahibi yapmak lâzım diye düşünür. Yapıya kredi verir. Fakat bu tür adamların ortak özellikleri vardır; Kâzım Ağabey'e desen ki canını verirsen vatan kurtulacak, bir saniye tereddüt etmez verirdi. Kâzım Ağabey'in halka karşı duyduğu sorumluluk duygusu çok önemlidir. Yapı Kredi Bankası kurulduğunda aynı zamanda Yapı Kredi Yayınları'nı da kurarak sadece yayıncılık değil Türkiye'de folklor faaliyetini başlatan da Kâzım Ağabey'dir.

Yapı Kredi Yayınları önce *Doğan Kardeş* dergisiyle tanınır. Bu bir çocuk dergisidir, dergide resimli roman şeklinde tarih anlatılırdı. Meselâ ben, Kuzey Kutbu kaşiflerinden Henry George Watkins'in ölümünü o dergide okudum. William Dampier'in[30] hikâyesini bu dergiden öğrendim. Alexander Selkirk'in[31] hikâyesini de ilk defa bu dergide gördüm. Selkirk, *Robinson Crusoe* romanına ilham veren adamdır. William Dampier, hükümetle beraber çalışan çok büyük bir İngiliz

[30] Wilhelm Tell: Diğer adıyla William Tell, Friedrich Schiller tarafından 1804'te yazılan bir dramdır. Hikâye, 14. yüzyılın başlarında Habsburg İmparatorluğu'ndan kurtulmak için verilen büyük İsviçre mücadelesinin bir parçası olan efsanevi İsviçreli nişancı William Tell'e odaklanır.

[31] Alexander Selkirk (1676-1721): Eski adı Isla Mas a Tierra olan, yeni adı Robinson Crusoe Adası olarak geçen bir adada dört yıl boyunca yalnız yaşamış İskoç bir denizcidir. 1709 yılında Woodes Rogers tarafından kurtarılmıştır.

korsanıdır. Komutan William Dampier, Alexander Selkirk ve diğer tayfalar su almak için bir adaya uğrarlar, sonra Alexander Selkirk'i adada unuturlar. Birkaç sene sonra akıllarına gelince Selkirk'i kurtarırlar. Adam İngiltere'ye gittiği zaman başından geçenleri Daniel Defoe'ye anlatır. Daniel Defoe bundan aldığı ilhamla *Robinson Crusoe* romanını yazar.

Doğan Kardeş dergisi içinde, gerçek bir olayı hikâye eden bir yazıda bir C-47 düşer. Ne enteresandır ki hiç kimse ölmez, tabiî tahliye botlarıyla uzaklaşırlar fakat yine de tayyarede panik çıkar. Yaşlı bir adam tabancasını çıkarır, "Kımıldayanı vururum," der. Birden sükûnet sağlanır ve nihayetinde herkes kurtulur. Herkes kurtulduktan sonra hostesler, pilotlar ve yaşlı adam tahliye botunda giderlerken adam silahını çıkarır –ki aslında gerçek bir tabanca değil çakmaktır– hostesin sigarasını yakmak ister. Bu tarz hikâyeler vardı. Bunlar dışında Grimm Kardeşler'in resimli masalları, sonra Eflatun Cem Güney'in[32] *Gökten Üç Elma Düştü* kitabı basıldı. Ben bizzat Eflatun Cem Güney'in kendisinden masal dinledim. Bu kitaplar çok önemlidir çünkü muazzam biçimde ufkunuzu açar.

Dergi, Kâzım Ağabey'in oğlu Doğan'ın adını taşır. Kâzım Ağabey, Doğan'ı okuması için İsviçre'ye gönderir. Gittiği mektep onları bir geziye götürür ve gezide müthiş bir toprak kayması olur. Afetten sonra Doğan'ın bayrağı bulunur fakat kendisi yoktur, vefat etmiştir. Kâzım Ağabey diğer oğlu Karaca'yı da İsviçre, Zuoz'da bir liseye gönderir.

Her şeye rağmen kendini hatırlattığı en büyük özelliği Atatürk sevdalısı, Atatürk takipçisi ve bir Atatürk fedaisi olmasıdır. Atatürk dediğin zaman Kâzım Ağabey'in gözleri yaşarıyordu. O kadar bağlıydı... Söz veriyor ama tutamazsam diye tabancasını hazırlıyor. Böyle bir Atatürk bağlılığı vardı. Dedem de öyle biriydi, "Biz vatan kaybetmiş insanlarız," derdi.

[32] Eflatun Cem Güney (1896-1981): Türk öykü, masal yazarı ve derleyicisidir. "Masalcı Baba" olarak tanınır.

Kâzım Taşkent'in kendini hatırlattığı en büyük özelliği Atatürk sevdalısı, Atatürk takipçisi ve bir Atatürk fedaisi olmasıdır.

Kâzım Taşkent, vatanını kaybetmiş bir neslin çocuğuydu. O nedenle, kendilerine bir vatan hediye eden Atatürk'e olan bağlılığı çok büyüktü, hayatı boyunca tahsilinin ve daha sonraki tecrübelerinin kendisine bahşettiği hazineleri hep Atatürk'ün hedefleri için harcadı. Ülkesine pek az insana nasip olacak kadar büyük hizmetler yaptı.

Kâzım Ağabey, büyük bir adamdı. Kendisini tanıdığım için çok şanslıyım. Her yıl başında benim için bizim eve sandıkla *Doğan Kardeş* yayınları gönderirdi. Benim entelektüel gelişmemin başlangıcında bu yayınların müthiş bir faydası olmuştur. Babam her birine benim adımı yazmış, altına da kendi tavsiyelerini kaydetmiştir.

FUAT KÖPRÜLÜ KİMDİR?

"Fuat Köprülü, Türk kültürünün yetiştirdiği en büyük ve en verimli bilim insanlarından biridir."

Fuat Köprülü modern Türkiyat'ın kurucularındandır. Türkiye'nin 20. yüzyılda yetiştirdiği en büyük bilim insanlarından biridir. Fuat Köprülü'den öncesine baktığınızda Osmanlı'dan bu yana zaten onun çapında bir bilim insanı olmadığını görebilirsiniz.

Fuat Köprülü 1890'da asilzâde bir ailenin çocuğu olarak Sultanahmet'te, sahildeki Hâlid Ağa Konağı'nda doğar. Etrafına kitaplar dizip onlarla oynadığı bir çocukluk geçirmiştir. Fuat Bey, Mercan İdadîsi'ne gider ve oradan mezun olur. Bir aile geleneği olarak hukuk mektebine devam eder. İki sene boyunca burada öğrenim görür fakat ikinci senenin sonunda, "Burada öğrenecek bir şeyim yok," deyip okulu bırakır. Bu sebeple Fuat Bey'in üniversite diploması yoktur. Fuat Köprülü'nün ilk yayını on beş yaşındayken Sultan Abdülhamid için yazdığı methiye türündeki şiirdir. O dönemde edebiyata merak sarar ve edebiyat tarihini de öğrenmeye başlar. Öğrendikleri üzerine inşa ettiği fikirlerini yavaş yavaş yayımlar.

1913'te, henüz yirmi üç yaşındayken, Halit Ziya Uşaklıgil'in Darülfünun'da temsil ettiği ve daha iyi bir memuriyet bulduğu için bıraktığı Türk Edebiyatı Tarihi kürsüsünün başına atanır. Bu biraz Fuat Köprülü'nün talihidir çünkü tam o sene

"Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl" başlığıyla bir makale yayımlamıştır. Bu makalede tarihin nasıl yapılacağı hakkındaki metodolojisini anlatır ve adını duyurmaya başlar.

Fuat Köprülü süreç içinde edebiyat tarihi hakkında yayınlar yapmaya devam eder. Bizde âşık stilinin gelişmesi gibi konular üzerine birçok yayını vardır. Fakat Fuat Bey'i Fuat Bey yapan en önemli eseri *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*'dır. Bu kitap çok önemlidir çünkü Fuat Bey Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan Türk kültürünün teşekkülünü ve gelişimini anlatan önemli bir tez sunmakla birlikte kitabın ilk bölümünde bilimin nasıl yapılacağını öğretir. İlk mutasavvıflar diye bahsettiği kişilerden biri Yunus Emre, diğeri de Ahmet Yesevi'dir. Ahmet Yesevi Orta Asya'da, Yunus Emre de Anadolu'dadır. Fuat Bey, bu iki insanı incelerken çok ilginç bir yöntem kullanır. Önce kişilerin menkıbevi hayatını ele alır. Halk arasında bu, son zamanlarda hafızaya dayanan tarih veya mnemo tarih yani halkın hafızasında kalmış şeyler anlamına gelir. Bunun çoğunun gerçekle bir alâkası yoktur. Zamanla mitolojik anlatılar, bu insanlar etrafında oluşmuş da denilebilir. İkinci kısımda ise belgesel tarih vardır. Hem Yunus Emre hem de Ahmet Yesevi hakkında bulabildiği tüm belgeleri ortaya koyar. Bu kitap eski harflerle İstanbul'da basılır. Fuat Köprülü o kadar büyük bir etki yaratır ki yalnızca oryantalistlerin ilgisini çekmekle kalmaz, bir de Rus Bilimler Akademisi'ne kabul edilir. Rus Bilimler Akademisi'nin ilk Türk üyesi olarak oryantalizm yani şarkiyatçılığın üç büyük isimleri Barthold,[33] Kraçkovski[34] ve Oldenburg'un[35] yanında yer alır. Fuat Bey; Arapça, Farsça ve Fransızcayı iyi bilen bir âlimdir. Tahminimce Almanca da okuyabiliyordur.

[33] Wilhelm Barthold (1869-1930): Rus, Sovyet Doğubilimci ve tarihçidir.

[34] Ignaty Kraçkovski (1883-1951): Rus ve Sovyet Arap uzmanı, Rusya Bilim Akademisi'nin akademisyenidir. Kur'an'ı Rusçaya tercüme etmiştir.

[35] Sergey Fyodoroviç Oldenburg (1863-1934): Rus Doğubilimci, Rus Hindoloji okulunun kurucularından biri ve Rusya Bilimler Akademisi üyesidir.

1926'da Bakü'de yapılan Türkiyat Kongresi'ne katılır. Orada Barthold'a, "Buraya kadar gelmişsiniz, bize de uğrar mısınız? Orta Asya Türk Tarihi hakkında bize bir seri ders vermenizi isteriz," diye ricada bulunur. Barthold bu daveti memnuniyetle kabul eder ve İstanbul'a gelip on iki dersten oluşan bir eğitim verir. Bu dersler eski Türkçe olarak basılır, hemen sonra Almanca, İngilizce ve Fransızcaya çevrilir. Köprülü bunları yaparken dünyaca ünlü Türkologların olduğu Türkiyat çevresine dâhil olur ve bu çevrenin şekillendirilmesinde yer alır.

1940 yılına gelindiğinde Fuat Bey, Barthold'ün 1918'de *Kultura Musulmana* adıyla yayımladığı kitabını; ilâve, düzeltme ve notlarıyla genişletilmiş bir şekilde, uzun bir önsöz de yazarak *İslâm Medeniyeti Tarihi* adıyla yayımlar. Eserin önsözünde Barthold'ün atladığı yerlere ve ihmal ettiğini düşündüğü kaynaklara değinir. Bu arada Barthold, Baltık Alman Yahudisi olan dünyanın en büyük oryantalistlerinden biridir. Fuat Bey'in esere katkısı ve büyüklüğü de burada gözle görülür biçimdedir.

1930'ların ortasına gelindiğinde Atatürk, Fuat Bey'e milletvekilliği teklif eder. Fuat Bey bu teklife başlarda, "Ben profesörüm, anlamam bu işlerden," diyerek pek sıcak bakmaz. Atatürk, "Fuat bir gün sana orada ihtiyaç olacak," deyince milletvekili olmaya karar verir. Milletvekili olduğu zaman Ankara Üniversitesi'nde dersler vermeye başlar, seminerler yapar. Halil İnalcık da o arada Fuat Bey'in öğrencisi olur. Bir gün Halil Hoca'ya, "Bu adam iki sene hukuk mektebinde okumuş, beğenmemiş ayrılmış ama arkasından Rus Bilimler Akademisi'ne seçilmiş. Sorbonne şeref doktorasını almış. Bu nasıl oluyor?" diye sormuştum. Halil Hoca, "Bunun izahı yok, bu adam dâhiydi," demişti.

1933'te Atatürk üniversite reformu yapmak istediğinde Profesör Albert Malche'ı[36] davet eder ve ondan bir rapor ister. Profesör Malche raporunda Darülfünun'un üniversiteye

[36] Albert Malche (1876-1956): İsviçreli pedagog, siyasetçidir.

benzemediğini yazar, yalnız bir yer hariçtir: Fuat Köprülü'nün kurduğu Türkiyat Enstitüsü. O zaman soyadı kanunu olmadığı için raporda ismi Köprülüzâde Mehmed Fuat Bey olarak geçer. Reform kuralları içinde dört yıllık üniversite bitirmiş olanların biraz da çalışmışlarsa profesör yapılabileceği yazılır, burada Fuat Bey'in de adı geçer ve ona ordinaryüs profesörlük teklif edilir. Orada bazıları, "Bu adamın üniversite diploması yok, bir imtihan edelim," der. Bunun üzerine İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın[37] tepesi atar, "Edelim edelim de kime ettireceğiz?" der. Onu sınayacak kimse yoktur. Kendi otodidaktlığıyla Türk edebiyat tarihinin kurucusu olmuştur. Unvanı Ordinaryüs Profesör Doktor honoris causa Mehmed Fuat Köprülü olarak geçer. Bu rütbe üniversite reformuyla birlikte gelmiştir.

Lâtince bir kelime olan ordinaryüs bizde yanlış anlaşılmıştır, genelde Almanlar kullanır. Bir profesör kürsü sahibiyse o zaman ordinaryüs olur. Onun altında "professeur titulaire" vardır, bunlar sadece profesördür fakat fakülte kurullarında ordinaryüs varsa direkt başkan konumundadır. Bizde rütbenin karşılığı bu şekildedir ama Almanya'da sadece kürsü sahibi olarak geçer. Ne kadar doğrudur bilmiyorum, şöyle bir anekdot vardır: Bir gün Fuat Bey'in katıldığı bir toplantıda idâdi mezunu olduğu yüzüne vurulmak için hangi üniversiteden mezun olduğu sorulunca, "Vallahi ben herhangi bir üniversiteden mezun değilim ancak İstanbul Türkiyat Enstitüsü benden mezundur," diye cevap vermiştir.

Edebiyata genellikle tarih boyutunda katkıları bulunan Fuat Bey'in bin beş yüz yayınını Fevziye Tansel Hanım[38] tespit etmiş ve bir Fuat Köprülü bibliyografyası ortaya çıkarmıştır. Daha sonra oğlu Orhan Köprülü bunlara ilâveler yapmıştır. Meselâ *İkdam* gazetesinde bir makalesi yayımlanır ve derhâl Almanlar

[37] İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1871-1957): Türk yazar, tarihçi, edebiyat tarihçisi, müzeci ve mutasavvıftır.

[38] Fevziye Abdullah Tansel (1912-1988): Türk edebiyat tenkitçisidir.

tarafından Almanca olarak *Der Islam* dergisine tercüme edilir. Bu kadar önemli bir adamdır.

Fuat Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'nda mebustur. İkinci Dünya Savaşı'nda sorun çıkar. Stalin, Kars ve Ardahan'ı ister. Gürcü akademisyenlere "Burası Gürcü yurdudur," diye makaleler yazdırır. O zaman Fuat Köprülü, Atatürk'ün "Bir gün sana ihtiyaç olacak," lafını hatırlar. Birkaç makale yayımlayıp Gürcüleri rezil eder. Kars ve Ardahan bizde kalır. Stalin buna o kadar sinirlenir ki Fuat Köprülü'yü Rus Bilimler Akademisi'nden attırır.

1946 senesinde Fuat Bey ile arkadaşları Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Refik Koraltan, "Daha demokratik olmamız lâzım," diyerek dörtlü takrir verirler. Bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'nden atılırlar ve dördü birleşip Demokrat Parti'yi kurarlar. 1950'de Demokrat Parti iktidara gelir, Fuat Bey dışişleri bakanı olur çünkü dünyada kredisi çok fazladır ve çok insan tanımaktadır. 1950'lerin başında bir Türkiyat Kongresi İstanbul'da toplanır. Fuat Bey, kongreyi dışişleri bakanı olarak açar ve bu sıfatla meslektaşlarına hitap eder.

1956 yılında Fuat Köprülü ile Menderes arasındaki ilişki kötüleşmeye başlar. Fuat Bey, "Sizler Cumhuriyet'in karakterine uygun olmayan işler yapmaya başladınız," der. Adnan Menderes de "Hoca sen bu işlerden anlamazsın," diye karşılık verir. Bunun üzerine Fuat Bey 1957 yılında partisinden istifa eder. Fuat Bey siyasetten ayrılır ve Londra'ya, School of Oriental and African Studies'e gider. Bu okulun kütüphanesini inceleyip orada bir liste çıkarır. Türkiye'deki *Royal Asiatic Society* dergisinin eksik olan nüshalarını tespit eder, İngiltere'de ve Harvard'da bu eksik sayıları tamamlar. Orada onların fotoğraflarını çektirip üniversiteye gönderir. Ayrıca İran'da yayımlanmış ama Türkiye'de olmayan bazı kitaplar bulur, hemen o zamanki Tahran Büyükelçimiz İzzettin Aksalur Paşa'ya yazar. Aksalur Paşa, Köprülü'nün istediği kitapları alıp gönderir. Fuat Bey

disipliner bir adamdır. Bu işlerinin yanında öğrencilerini de kendi gibi çelik bir disiplinle yetiştirmiştir. Onlara bildikleri dillerde tercümeler dağıtmış ve bu tercümeleri de kullanmıştır.

1966 senesinde Türk Tarih Kurumu'ndan dönerken Köprülü'ye bir taksi çarpar ve ayağı kırılır. Bu olaydan sonra Fuat Köprülü yatağa düşer. Yine Halil Hoca'nın anlattığı bir anekdot, "Biz gider, ziyaret ederdik. Bir keresinde baktım başucundaki oğlu Orhan Bey'in elini tutmuş. 'Sen benim elim ayağım oldun,'" demiş. Halil Hoca o manzarayı görünce ağlamaya başlamış. Sonrasında Fuat Bey'i Baltalimanı'ndaki kemik hastanesine naklederler fakat kurtaramazlar ve 76 yaşında vefat eder.

Ben Rus Bilimler Akademisi'ne seçildiğim zaman, pek çok kişi beni tebrik ederek Köprülü'yle mukayese etti ve "Köprülü'den sonra Rus Bilimler Akademisi'ne seçilen ilk Türkiye Cumhuriyeti vatandaşısınız," dediler. Ben de bu mukayesenin pek de yerinde olmadığını söyledim. Dedim ki, "Köprülü seçildiğinde 35 yaşındaydı, ben ise 55 yaşında seçildim!"

Fuat Köprülü, Türk kültürünün yetiştirdiği en büyük ve en verimli bilim insanlarından biridir. Bence en büyüğüdür. Türk biliminin ülkemizde, yurtdışındaki meşhur merkezlere denk bir merkezini kurmuş, yönetmiş ve ülkemizin çok kaliteli bilim üretebilen bir ülke olduğu imajının oluşmasını sağlamıştır. Yalnız Fuat Köprülü talihsiz bir adamdır, ne kendisine onun çapında yardım edebilecek ne de onun başlattığı uluslararası Türkiyatı o düzeyde sürdürebilecek öğrencileri oldu. Bir başka talihsizliği, her dâhide olduğu gibi ideallerinin çok kolay gerçekleşebileceğini sanan bir saf tarafı olmasıydı. En iyi niyetlerle başladığı siyasi hayatı, tam bir sukût-u hayâlle son buldu. Ona, sen bu işlerden anlamazsın diyen Menderes'in sonu darağacında bitti. Buna mukabil aynı mahkemede, Köprülü beraat etti. Öldüğü zaman, ailesinin Divan Yolu üzerindeki haziresine defnedildi. Cenaze nakledilirken, Divan Yolu'nun tamamı öğrencileri, meslektaşları ve halktan hayranlarıyla dolmuştu.

HASAN ÂLİ YÜCEL KİMDİR?

"Hasan Âli Yücel,
Atatürk'ü en iyi anlamış kişidir."

Hasan Âli Yücel, Türkiye Cumhuriyeti'nde ve sanırım bütün Osmanlı İmparatorluğu süresince eğitimden sorumlu en yüksek makamdaki tüm kişilerden çok daha kaliteli ve başarılı olmuş bir eğitimcidir. Hatta denilebilir ki Hasan Âli Yücel Türkiye'ye fazla gelmiştir. Kendisi, İstanbullu çok kültürlü bir ailede yetişmiştir. Üniversitede Hukuk Fakültesi'ne gider. Orada bir gün Celâlettin Arif'e[39] bir soru sorar, Celâlettin Arif döner, "Müderrise soru sormak terbiyesizliktir," der. Bunun üzerine Hasan Âli Yücel derhâl Hukuk Fakültesi'nden kaydını sildirir. Hukuktan felsefe bölümüne geçer. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin bir numaralı bitirme tezi Hasan Âli Yücel'in tezidir. Tezini ruh ve beden üzerine yazmıştır. Hasan Âli'nin Edebiyat Fakültesi'ndeki hocalarından biri de Fuat Köprülü'dür. Hasan Âli Yücel bunları yaparken bir yandan Yenikapı Mevlevihanesi'ne gider ve Mevlevi terbiyesi alır. Ayrıca müziğe de yeteneği vardır. Bir keresinde mebus arkadaşlarının verdikleri bir güfteyi hemen oracıkta bestelemiştir.

Ne büyük bir talihsizliktir ki Hasan Âli Yücel'in Atatürk'le beraber çalışma fırsatı olmamıştır. Hasan Âli Yücel, Atatürk'ü

[39] Celâlettin Arif (1875-1928): İstanbul Barosu'nun eski başkanlarındandır. Osmanlı Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer almıştır.

en iyi anlamış kişidir. Atatürk zamanında bakan olamamasının sebebi makamının küçük, tecrübesinin az olmasıdır. Atatürk onu çok sevmiştir, tanışıklıkları vardır, sık sık geziye giderler ve zaten sonrasında Hasan Âli'nin yıldızı parlar. Fakat ne yazık ki tam iş yapmaya başlayacakken Atatürk vefat eder. Atatürk'ün tabutunu taşımak için on iki milletvekili seçilir, onlardan biri de Hasan Âli Yücel olur. Ülkü arkadaşıyla beraber hayatta bir kere omuz omuza gelebilmiştir, o da cenazesinde...

Atatürk öldükten sonra Hasan Âli Yücel, İnönü tarafından bakan yapılır. 1938-1946 yıllarında bakanlık görevini ifâ etmiştir. Atatürk'ten sonra gelenler modernizasyonda ve Avrupalılaşmada ileri gittiğini düşünerek Hasan Âli'yi frenler. Bir grup eşraf, ağalar ve meclisteki bazı arkadaşları Hasan Âli'yi komünistlikle suçlar. Harpten sonra arkadan Amerika bastırmaya başlar. "Bu adam belli ki Türk köylüsünü serbest bırakacak, Türk köylüsü okuryazar olacak ve kendi kaderini eline alacak," diye düşünülür. Ağalar bunu istemez, "İnönü eşrafın kurbanı olmuştur," derler. Hasan Âli Yücel harcanmıştır ve onu harcayan Amerikalılardır çünkü o, Amerika'nın Türkiye üzerindeki niyetleri için büyük bir tehlikeydi. Türkiye, 780.000 kilometrekare içinde iki büyük halkı, Türkleri ve Kürtleri barındıran büyük bir ülkedir. Kürtlerin Irak'ta ve İran'da uzantıları mevcuttur. ABD günün birinde Kürtlere kumanda etmek ister. Amerikalıların İkinci Dünya Savaşı'na kadar emperyalist hevesleri çok azdır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika tarafından bazı şeylere zorlanmıştır. Meselâ NATO'ya girmiştir.

Hasan Âli Yücel, okul müfredatları için de müthiş işler yapmıştır. Meselâ öğretmenken *Felsefe Elifbası* adını verdiği kendi felsefe ders kitabını ve *Türk Edebiyatı Numuneleri*'ni yazar. Felsefe kitabı sıradan bir ders kitabı değildir. Daha sonra Hasan Âli Yücel, Yüksek Mühendis Mektebi'ni 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi'ne çevirir, üniversitedeki derslerle ilgilenir.

Atatürk'ün programından ayrılmama görüşünün üzerinde şiddetle durur. Milli Eğitim Bakanı olduğunda Paris'e gider, Batı uygarlığıyla gerçek anlamda orada tanışır. Orada Fransız eğitim sistemini ve oradaki sanatsal faaliyetleri inceleyerek "Fransa'da Kültür İşleri" adıyla bir rapor yazar. Kendisi dindar bir adamdır, Mevlevi'dir ve buna rağmen dinin eğitime karışmasına asla izin vermez çünkü Tevhid-i Tedrisat Kanunu vardır. Zamanla köye eğitim götürülemediğini fark eder. Köylünün etrafındaki nimetleri nasıl köy menfaatine kullanacaklarını öğrenmeleri gerekmektedir, bunun için de köylü belli bir kültüre sahip olmalıdır. Bu ihtiyaç doğrultusunda Köy Enstitüleri'ni kurar.

Köy Enstitüleri'nin planları Atatürk zamanında yapılmış, enstitüler 1940'larda açılmıştır. Bütün sistemi kuran ve yöneten Hasan Âli Yücel'dir. Osmanlı, Anadolu köylüsünü çok cahil bırakmıştır. Hasan Âli Yücel, "Anadolu'yu ayağa kaldırmazsak Türkiye ayağa kalkamaz" fikrini benimser. Atatürk mükemmel işler yapmıştır ama hepsini bitiremeden vefat etmiştir. Bunu devam ettirmek gerekir. Köylüyü eğitmenin temel felsefesi şudur: Köylü birçok şeyi yapabilmelidir. Tarımı iyi bilmeli, marangozluk yapabilmeli, motordan anlamalı... Bunları öğretecek bir müessese olacak, olacak ama bu müessese bunları öğretirken çocuğa Shakespeare de öğretecek, keman çalmayı da... Amaç hem köylüyü kendine yetecek hale getirmek hem de kültürel olarak kalkındırmaktır.

Köy Enstitüleri'nin müdürü İsmail Tonguç; Bulgaristan göçmeni, resim ve elişi öğretmenidir. Tonguç, Hasan Âli'nin uygulayıcısı olur. Bugün enstitü mezunları Hasan Âli'den çok Tonguç'u hatırlar. Ben Tonguç'un yetersiz bir adam ve biraz fazla solcu olduğu kanaatindeyim. 1940'lı yıllarda üniversitelerde solcu hareketleri başlar. Behice Boran,[40] Niyazi Berkes,[41]

[40] Behice Sadık Boran (1910-1987): Türkiye İşçi Partisi'nin son Genel Başkanı, siyasetçi, akademisyen ve sosyologdur.

[41] Niyazi Berkes (1908-1988): Kıbrıslı Türk sosyolog ve bilim insanıdır. Türkiye'de ilk köy monografisini yapan bilim insanlarındandır.

Pertev Boratav'ın[42] da içinde bulunduğu bir sol grup oluşur. Bir keresinde Hasan Âli Yücel, "Çocuklar bunu aşırıya götürmeyin. Başlattığımız hareketi tahrip ederiz," dese de fayda etmez, sonuç beklenilen gibi olur: Köy Enstitüleri, komünist damgası yer. Demokrat Parti tarafından, komünist yuvası olduğu gerekçesiyle 1954 yılında kapatılır. Bu akıllı çocuklar da üniversiteden kovulurlar. Bunlardan Niyazi Berkes, profesör olarak Kanada'ya hicret eder. Kanada'da bir daha asla Türkçe konuşmamış, nefret ederek gitmiştir. O kişiler arasından bir de Sabahattin Ali öldürülür. Korkunç bir ortam oluşmuştur. Bunu tetikleyen de Stalin'dir, "Moskof tehlikesi gelirse sırtımızı kime dayayacağız" korkusu yaratır. İkinci Dünya Savaşı bitmiştir, Rusya'yı defedebilecek bir tane devlet vardır: Amerika Birleşik Devletleri. 1949'dan önce sadece ABD'nin elinde atom bombası vardır, bunu da ilk defa 1945'te Japonya üzerinde kullanmıştır. Bu ortama şahit olan dedem hep, "İnönü'yü fazla eleştirmeyin, çaresizdi," derdi.

Atatürk, "Tehdit esasına dayalı ahlâk, ahlâk olmadığı gibi güvenilir de değildir," der, tam da bu durum için geçerli bir sözdür. Atatürk'ün halka anlatılamamasının sebebi de bu müthiş eğitim hamlesinin kesilmiş olmasıdır. Örneğin Demokrat Parti Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Said-i Nursi'yi arabasına alıp dolaştırmıştır, bu da aynı korkunun sonucudur: Atatürk'ün yaktığı meşale tüm dünyayı tutuşturabilirdi. Bu eğitimi alanlar, bu vizyonun peşinden gidenler ellerinden geleni yapmış olsa da önleri kesilmiştir. Bunları anlamak için Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* kitabını okuyabilirsiniz.

Hasan Âli Yücel, göreve başladığından itibaren yedi yıl boyunca Azra Erhat, Selahattin Eyüboğlu gibi isimlere Mesnevi, tüm Yunan, Fransız ve Rus klasikleri gibi çarpıcı eserler tercüme ettirir. Aynı zamanda bir tercüme dergisi çıkarıp tercümenin nasıl yapılması gerektiği hakkında makaleler yazdırmıştır.

[42] Pertev Boratav (1907-1998): Türk halkbilimcisi, halk edebiyatı ve folklor araştırmacısıdır. Türk halk edebiyatı araştırmaları öncüsüdür.

Dünya edebiyatını Türk okuruna sunmuştur. Hasan Âli Yücel çeviriler haricinde Atatürk'ün çıkarttığı on ciltlik ansiklopedinin yetersiz olduğunu düşünür ve *İnönü Ansiklopedisi* çıkarır. Bu ansiklopedinin her maddesi bir makaledir ancak Hasan Âli bunun yalnızca iki cildini çıkarabilmiştir çünkü çıkarırken iktidar değişir. Demokrat Parti hemen ansiklopedinin adını değiştirir. *İnönü Ansiklopedisi* diye başlayan ansiklopedi *Türk Ansiklopedisi* olarak devam eder. Fakat Demokrat Parti döneminde Hasan Âli Yücel'in yarattığı ivme yoktur. Bu büyük *Türk Ansiklopedisi* ancak 1983'te tamamlanmıştır. Coğrafya ansiklopedisinin ilk fasikülü basılmıştır fakat devamı gelmez.

Hasan Âli Yücel çevresi tarafından çok sevilen ve beyefendi bir adamdır. İnanılmaz çalışkandır ve ufku çok geniştir. Meselâ Londra'ya gider, İngiliz evi hakkında kitap yazar, "İngiliz evi bir rasyonalite abidesidir," der. Hasan Âli Yücel aynı zamanda çok dürüst bir devlet memurudur, bununla ilgili çok güzel bir hikâye vardır: Hasan Âli'nin oğlu Can Yücel 1943 yılında Ankara Atatürk Lisesi'nde öğrenci iken Türkiye'den öğrencileri sınavla yurtdışına eğitime yollamak isterler. Can Yücel de iki arkadaşıyla bu sınava girer. Onlardan biri Gazi Yaşargil'dir.[43] Kendisi yurtdışına gitmiş ve bu ülke için müthiş işler yapmıştır. Can Yücel'le ikisi sınavı kazanır. Hasan Âli Yücel, "Can gitmesin. Ben bakanım; torpil yaptı, devletin parasıyla gönderdiler derler," deyip Can Yücel'i göndermez. Bu aşırı dürüst tutum, Can Yücel'in hayatına mâl olmuştur.

ODTÜ'nün Mustafa Parlar isimli bir ödülü vardır. Bu ödülün çeşitleri mevcuttur; en tepede Bilim, Onur ve Hizmet Ödülü, onun altında Bilim Ödülü, onun altında Hizmet Ödülü, onun altında da Teşvik Ödülü yer alır. Bana en tepedeki ödülün verildiğini rahmetli dostum Namık Pak bildirdi. Ondan sonra da rahmetli dostum, "Hasan Âli'ye de 'Hizmet Ödülü' verdik,"

[43] Mahmut Gazi Yaşargil: Türk bilim insanı ve tıp hekimidir. Beyin ve sinir cerrahisi alanında uzmandır.

diye ilâve etti. "Bir dakika hocam," dedim. "Benim altımdaki üçüncü ödülü mü verdiniz Hasan Âli Yücel'e? Hocam tüm dünyaya güldürürüz kendimizi, sakın öyle bir şey yapmayın, hiç vermeyin daha iyi," dedim. "Yok," dedi, "Hizmet Ödülü ölülere verilebiliyor. Senin aldığın ödül sadece yaşayanlara veriliyor." Daha önce Cahit Arf'a ve Ekrem Akurgal'a vermişler. "Hocam," dedim,"her şeye rağmen garip kaçacak yalnız ben sizden bir izin isteyeceğim. Ben ödül kabul konuşmamı kendi hakkımda yapmayayım, Hasan Âli Yücel hakkında yapayım." "Aa çok iyi, biz onu basarız," dedi. Hasan Âli'nin iki kızı Gülseren ve Canan'ı da orada tanıdım. Ben çıktım ve konuşmamı yaptım. Ödül verilirken tekrar sahneye çıktım, Canan Hanım'ın elini öptüm, Gülseren'le sarıldık. Tören bitti. ODTÜ profesörlerinden biri geldi, "Hocam ben Hasanoğlan Köy Enstitüsü mezunuyum. İyi keman çalmayı öğrendim, hâlâ çalarım. Biz Shakespeare oyunlarını oynuyorduk, ben köylü çocuğuyum," dedi. "Hocam," dedim, "siz Atatürk'ün görmek istediği çocuksunuz."

Hasan Âli Yücel, hayatı pahasına devleti korumak ve hayatı pahasına milletini yüceltmek isteyen bir aydındır.

Hasan Âli Yücel, hayatı pahasına devleti korumak ve hayatı pahasına milletini yüceltmek isteyen bir aydındır. O, Türkiye'de Batı felsefesi açısından Atatürk'e bakan tek adam olarak kalmıştır. Türkiye'nin kurtuluşu da bu yoldur. Hasan Âli Yücel'den önce, Atatürk'ün dehâsı herkes tarafından takdir ediliyordu. Fakat bu dehâyı kullanmak için nasıl bir yöntemi olduğu pek de tartışılmıyordu. Gerek Suat Sinanoğlu'nun gerekse de Şerafettin Turan'ın Atatürk'ün entelektüel çehresi hakkında yazdıkları enfes kitaplar onun metodolojisini ele almazlar. Halbuki bu Atatürk'ün büyük dehâsının yanında en önemli vasfıdır. Kanımca Hasan Âli Yücel, Atatürk'ün yöntemini anlamış tek kişidir.

CENGİZ HAN KİMDİR?

"Cengiz Han, tarihin gördüğü en büyük dâhilerden biridir. Hem taktik hem stratejik alanlarda, büyük ve yaratıcı bir asker; sivil alanda iyi bir yönetici, yabancılarla ilişkilerinde eşi az bulunur bir diplomattır."

Harold Lamb'in[44] *Cengiz Han* kitabının alt başlığı "Tüm İnsanların İmparatoru"dur. Cengiz Han'ı anlatmaya bu cümleyle başlamak yerinde olacaktır. Asıl adı Temuçi'n olan Cengiz Han, basit bir kabile reisi olan Yesügey'in oğludur. Babası öldürülür, Cengiz Han esir düşer. Annesi çok güçlü bir kadındır. Cengiz Han, yavaş yavaş arkadaşlarıyla beraber 1208 yılına kadar Tatarlar, Naymanlar gibi toplulukları yanına alarak Moğolistan'ı toparlar ve kendisi Moğolların ilk ve en büyük kağanı ilân edilir. Bu vesileyle kendisine Cengiz lakabı verilir. Bu lakap tengizden yani denizden gelir ve okyanus kadar büyük anlamındadır. İmparatorluk, askerî bir elite dayanan tek bir adam tarafından bir nesil içerisinde kurulmuştur. Karakurum'da, bugünkü adıyla Harharin'de halk, ger denilen bizim yurt dediğimiz dairesel çadırlarda oturur. Cengiz Han burayı başkent ilân etmiştir. Tarihteki ilk gerçek kurmay akademisi ve özel muhafız birliği "Keşik"i kurar. Burada askerlere

[44] Harold Albert Lamb (1892-1962): Amerikalı bir yazar, romancı, tarihçi ve senaristtir. Hem kurgu hem de kurgu dışı çalışmalarında Asya ve Ortadoğu ile ilgili konulara yönelmiştir.

eğitim verilir. Moğol ordusunda askerler kendi komutanlarını seçebilirler; onbaşıysan emrindeki on asker seni seçer, böylece onbaşı olursun, eğer yüzbaşıysan emrindeki yüz asker seni seçer, yüzbaşı olursun. Fakat iş binbaşılığa geldiği zaman kural değişir, çünkü binbaşıların muhakkak "Keşik", yani kurmay akademisi mezunu olma şartını yerine getirmesi gerekir. Binbaşının altında taburlar vardır, bölükten yukarı olan birliklerin başında kurmay subaylar durur. Bir de muharip olmayan askerler vardır, yurtçu onlardan biridir. Yurtçu iaşeyi sağlar, keşif ve istihbaratla ilgilenir. Aynı zamanda her ordunun içinde Çin'den ya da İran'dan alınmış askerî doktorlar bulunur, bu ortaçağda duyulmamış bir şeydir. Keşik kurulduktan sonra ilk olarak Çin'e saldırılır ve Pekin iki haftada düşer. Bu, Cengiz Han'ın askerî dehâsına örnektir.

Cengiz Han'ın yaptığı askerlik bilimidir. Kurduğu ordu, bugünkü askerî anlayışımıza göre modern bir ordudur.

Cengiz Han'ın yaptığı askerlik bilimidir. Kurduğu ordu, bugünkü askerî anlayışımıza göre modern bir ordudur. O zamanlar, yani ortaçağda dünyanın hiçbir yerinde bu kadar modern ordu yoktur. Ordu, sadece at ve insan gücüne dayanılarak kurulmuş, yağma ve kervan ticaretiyle finanse edilmiştir. Geniş sınırlara yayılmaları için bir de muntazam lojistik sistemi kurulmuştur. "Nereyi fethetmek niyetindesin?", "Gidilen coğrafyada orduyu nasıl besleyeceksin?", "Nasıl teçhizat vereceksin?" gibi soruları cevaplayabilmek için çok sıkı bir istihbarat kurmak gerekir. Bunun için gittikleri yerleri gitmeden önce çok iyi tanımalarını sağlayacak casusların verdiği haberleri hem ordu merkezlerine hem de Cengiz Han'a nakleden posta tatarı teşkilatı kurulur. Posta tatarı teşkilatının belli noktalarda istasyonları vardır, bu istasyonlarda da bir sürü at, yemek, yatacak yer, hepsi mevcuttur. Bu posta tatarlarının kim olduklarını gösteren altın plakaları bulunur; bir yerde at

sürmeye başlar, bir sonraki istasyonda hayvan yorulunca hayvanı değiştirip devam eder. Posta tatarının atına bir şey olursa hemen atından inerek çevresindeki kişi ve kurumlardan at talep eder. Hemen atını vermeyenin cezası ölümdür, bu kişi Cengiz Han'ın oğlu olsa bile...

Tarihteki ilk muntazam casus teşkilatını kuran kişi Cengiz Han'dır.

Bunun dışında Çinli haritacılar da teşkilatta yer alır. Cengiz Han'ın önünde her zaman bir harita durur. Bu teşkilat, Cengiz Han Semerkant'tayken Çin'de ne olduğunu bilmesini sağlamıştır, bu da onun haberleşmeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Tarihteki ilk muntazam casus teşkilatını kuran kişi Cengiz Han'dır. Belirli bir coğrafyada nasıl hareket edeceğini çözebilmek için mümkün olduğu kadar az çeşitlilikte ve tüm coğrafyalara uyacak nakliye araçları kullanılır. Dolayısıyla en basit askerin bile başa çıkabileceği bir sistem kurulur.

Ordu, sadece at ve insan gücüne dayanılarak kurulmuştur. Ordunun en kuvvetli silahı atıdır. Bu kadar uzun yolda maksimum hıza ulaşmak için hayvanları ve insanları beslemek, dinlendirmek gerekir. Moğol hayvanları küçüktür, günde beş ilâ yedi kilogram saman ister. Uzun mesafede on beş günlük yemeklerini kendileri taşırlar fakat bu gereksizdir çünkü ona binen askerlerin de uyuması lâzımdır. O yüzden günde 100-130 kilometre hız anormal değildir. Atlar, binicileri uyurken dinlenir. Savaş şartlarında Moğol askeri iki üç gün uykusuz gidebilmektedir. At üstünde giderken hem yemek yer hem de su içer. Atların eyerleri yoktur, kumaş veya deri parçasıyla hayvanın derisi arasına et koyarlar ve et burada, atın teri ve sıcaklığıyla pişer. Asker o eti giderken kemirir ve elinde bir pipet olur, bu pipeti de atın şah damarına saplayıp oradan atın kanını içer. Bu, kan vermek gibi olduğu için ata fazla zarar vermez, bir yandan süvariye de sürat sağlar. Bu sürat atı yorar, o yüzden

süvari yolda at değiştirir. Bunu da kendisiyle birlikte hareket eden dokuz atla yapar. Birinden diğerine atlayarak değişimli olarak binerler. Moğollar atlarına çok iyi bakarlar, Cengiz Han, "Bir atı ağzındaki gemden çekerek götüremezsin," der. Her zaman dişileri tercih ederler çünkü sütünü içerler. Savaşta yaralanan atlar yenmez, ihtiyarladığında ise kendi hallerine bırakılır ve otlatılırlar.

Çin'de başlayan muharebeyi Mareşal Muhulay yönetmiştir. Yavaş yavaş güneye inerler, Cengiz Han bir yandan Asya boyunda ticaretin akmasını istediği için kervanlar gönderir fakat Otrar Valisi İnalcık, kervanın içinde Moğol casusları var diye kervanı soyup kervancıları öldürür ve kervandaki gümüşlere el koyar. Cengiz Han, Muhammed Harezmşah'a haber gönderip valinin derhâl cezalandırılmasını ister. Harezmşah o kadar gaflet içindedir ki Cengiz Han'ı hiç umursamaz, cevap bile vermez. Cengiz Han tekrar haber gönderir; "O adam cezalandırılmazsa harp ederiz." Yine bir şey olmaz. Cengiz Han'ın mareşalleri bir araya gelip bazı kararlar alır: Subutay doğudan uydurma taarruz yapsın ve Harezmşah'ın ordusu toplansın. Cebe de Cuci'yi yanına alsın, Pamirleri geçsin ve güneyden vursun diye düşünürler. Harezmşah'ın ordusu 400.000 kişidir, Moğolların tarih boyunca o kadar büyük orduları olmamıştır. Bu ordunun en kalabalık hali batıya saldırandır, yüz bin askeri geçmez. Fakat o ara Harezmşah'la annesinin arası açılmıştır, bu yüzden ordunun bir kısmı annesini bir kısmı kendisini tutar. Cuci, Cengiz'in en büyük oğlu, Cebe de Cengiz'in arkadaşı ve onun dört önemli komutanından biridir. Pamirleri kışın geçmeye karar verirler. Pamirler, ortalama yükseklikleri beş ilâ yedi kilometre arasında değişen tepelerdir. Cengiz Han da "Ben de bir grubu alayım, Sibirya'yı geçeyim ve batıdan vuralım," der. Ayrıca, "Şehirlerle uğraşmayın, onlar zaten düşer. Önce besin üreten köyleri yok edin, aç kalsınlar," diye emreder. Subutay'ın saldırısı başlayınca Harezm orduları oraya yönelir. Harezmşah, Subutay'la

savaşırken en büyük taarruz bu sanır. Bu arada Cebe ve Cuci, Pamirleri geçerler. Birden güneyde tarlaların yandığına dair haber gelir. Bir bakarlar ki Cebe karşılarındadır, bunun üzerine ordu bölünür. Sonrasında Cengiz Han'ın ordusunun Sibirya bataklıklarından geçtiğine ve yağmalamaların başladığına dair bir haber daha gelir. Harezm İmparatorluğu çöker, şehirler kendiliğinden teslim olur.

Moğollar hep kendilerinden büyük orduları yenmiştir çünkü çok süratli ve daha bilgililerdir. Cengiz Han'ın başka bir özelliği de komutayı devretmesi yani delegasyon yapmasıdır. Seçtiği komutanlar askerlik tarihinin büyük dâhileridir.

Rivayete göre, Semerkant'ta halk camiye toplanır. Cengiz Han atıyla camiye girer ve "Karılar gibi ağlayacağınıza benimle savaşsaydınız bu halde olmazdınız," der. İçeridekilerle beraber caminin yakılmasını emreder. Bu, Cengiz Han'ın savaşmayanlara saygı göstermediği anlamına gelir. Kaçan Harezmşah'ın peşine düşer fakat Harezmşah Hazar Denizi'ndeki bir adada ölür. Oğlu Celâlettin Şah epey direnmeye çalışır fakat Cengiz Han'ın orduları karşısında kendisi bir çete lideri durumuna düşer. Toroslarda haydutlar tarafından öldürülür.

Moğol İmparatorluğu; Kuzey Çin, Moğolistan, bütün Orta Asya, Harezm İmparatorluğu ve İran'a kadar uzanır. Bu sınırlar yaklaşık 20-25 milyon kilometrekare eder. Cengiz Han bundan sonra gözünü Avrupa'ya diker. Komutanları Subutay, Cebe ve Tokuçar'a bir keşif gezisi yapmalarını emreder, gezinin yegâne amacı fetihtir. Yalnız onlara Horasan ve Mazenderân'da dikkatli olmalarını çünkü buralarda nüfus yoğunluğunun fazla olduğunu ve orduya zarar getirmemeleri gerektiğini söyler. Cengiz Han'ın emri şudur: "Bir şehir kendi teslim olursa dokunmayacaksınız, kendi teslim olmadığı zaman yok edebilirsiniz." Üç mareşal 70.000 kişilik orduyla yola çıkarlar. Yolda dört milyona yakın insan öldürülür. Aynı zamanda on iki milyon kilometrekare alan fethedilir. Tokuçar bir yerde Cengiz Han'ın emrine

uymaz, teslim olmuş bir şehri yağmalatmaya kalkışır. Subutay ve Cebe bundan rahatsız olurlar, "Karakurum'a dönüp Cengiz Han'a yaptığını anlat," derler. İki mareşal kalırlar ve Elbruz Dağları'ndan kuzeye dönerler. Elbruz Dağları, Hazar Denizi'nin güneyinde uzanır, Horasan'dan başlayarak bugünkü Azerbaycan'da biter. Bölgede insan kalmaz, buna binaen Gürcistan kralının tedbir aldığını duyarlar. Bunun üzerine Subutay ve Cebe oraya da saldırmaya karar verir. Tipik bir taktik uygularlar. Moğol ordusuyla Gürcistan ordusu çarpışır. Moğol ordusu hızla geri çekilmeye başlar, Gürcü ordusu kovalar. Birden yan vadilerden Moğollar çıkar ve Gürcü ordusunu yok eder. Sonrasında kuzeye dönerler, bugünkü Avrupa Rusya'sına... Oradan Uralları geçip Karakurum'a gelirler. Cengiz Han gençken Cebe'ye beyaz bir at hediye etmiştir bu sefer de Cebe bin tane beyaz at toplar ve Karakurum'a getirir. "Bak sana bin tane beyaz at," diyerek Cengiz Han'a takdim eder. Bu olaylar olurken Çin'de çarpışan Muhulay'dan haber gelir. "Ben hastalandım, ölüyorum; hemen yerime atama yap," der. Cengiz Han, Muhulay'ın oğlunu atar.

Cengiz Han, Karahıtaylar'la yapılan bir savaştan Karakurum'a dönerken zatürre olur. Çocuklarını çağırtır. Çağatay'a "Şu oku kırsana," der. Çağatay çat diye kırar. Bu sefer on tane birden verir, "Hepsini birden kırsana," der. Çağatay kıramaz. "İşte bu oklar gibi olun, birbirinizden ayrılmayın ama siz benim gibi çadırda yaşamayacaksınız, saraylarda oturacaksınız ve o da sonunuz olacak," der ve ondan sonra imparatorluk, Cengiz Han'ın ilk ve tek resmî karısından olan çocukları arasında dörde bölünür. Cuci, Ögeday, Çağatay ve Tuluy... Cuci'ye Altın Ordu düşer, "küçük" bir alandır. "Yenisey Nehri Orta Asya'dan çıkar, Arktik Denizi'ne akar, oradan Atlantik Okyanusu'na kadar olan bütün yerler senin," der. Çağatay, Orta Asya'yı alır. Cengiz Han'ın vasiyeti üzerine Ögeday büyük han olur çünkü en soğukkanlı odur, telâşlanmaz. Tuluy'a atalarının toprakları yani Moğolistan'ın yanısıra hem İran hem Çin verilir çünkü

Tuluy'un iki oğlu vardır: Biri Hülâgû, diğeri Kubilay. İmparatorluk, Mengü Han'a kadar bir müddet yaşamaya devam eder. Mengü Han tahta çıkarken hanedan değişir. Kubilay, Budist olur. Cuci'nin Altın Ordu'su Müslüman olur. Kaçınılmaz olarak imparatorluk dağılmaya başlar. Kırk dört milyon kilometrekare... Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük imparatorluğudur.

Cengiz Han'ın ardından büyük han olarak ülkenin başına geçen Ögeday'ın ilk işi Subutay'ı çağırmak olur ve ne yapacaklarını sorar. O da Avrupa'nın istilâsının düşünüldüğünü söyler. Ögeday'ın önüne bir plan gelir, planda on sekiz yıl savaş öngörülmektedir. Planın içinde tüm Avrupa'nın nehirleri vardır: Bunlar ne zaman donar, otlaklar nerelerdedir gibi konularda lojistik düşünülmüştür. Ögeday'ın bu bilgileri bilmesinin sebebi casus teşkilatının gelişmiş olmasıdır. Casus teşkilatıyla Çinli haritacılar bir araya gelip bu bilgileri sürekli olarak haritaya işlemiştir. Bunun üzerine Ögeday istilâ emri verir, istilâ başlar. Sonrasında kendi iç karışıklıkları sebebiyle dururlar.

Avrupa'daki istilâ sürerken ilginç bir olay yaşanır. Avrupa'daki istilânın durdurulmasını rica etmek üzere, 4.800 kilometre gibi bir mesafeyi, Carpini[45] gibi ciddi bir hazırlığı olmayan şişman bir adam yüz altı günde alır ve Han'ın karşısına çıkar. Bu, günde kırk altı kilometreye tekabül eder. Bir Moğol ya da Tatar ekspresi bunun yarısı ya da üçte biri kadar bir zamanda yolu alabilirdi. Bu sürekli dörtnala gitmesi demektir, bu da atları sürekli değiştirmesi sayesinde mümkün olabilir. Carpini Karakurum'a varır, her yerin çadırla dolu olduğunu görür ve "Bu ne biçim şehir, her yer çadır," diye düşünür. Dolaşırken tahtadan bir kilise görür, kilisede Nestûrîler[46] vardır. "Ben de Hıristiyanım," diyerek aralarına girer, yemek ister.

[45] *Lohannes de Plano Carpini* (1185-1252): Ortaçağ İtalyan Fransisken rahip, kaşif ve Papalık temsilcisidir.

[46] Nestûrîler: İsa Mesih'te biri ilahi biri de insani olan iki hipostazın bir arada olduğunu söyleyen, Mesihsel doktrini savunan Hıristiyan topluluktur. Moğolistan ve Çin'de ilk Hıristiyan cemaatleri 630 yılı dolayında Nestûrîler tarafından kurulmuştur.

Nestûrî papazları Carpini'nin karnını doyururlar, Carpini de hanlarını görmek için geldiğinden bahseder. Moğollar, Han'ın vefat ettiğini fakat kurultayın toplanıp yeni bir han seçeceğini, böylece o yeni hanın karşısına çıkabileceğini söyler. Carpini, ne zaman toplanacak diye merak eder. Kurultayın toplanması için prenslerin, tarkanların ve birçok komutanın bir araya gelmesi gerekmektedir. Ordu Ortadoğu'ya, Çin'e ve Avrupa'ya dağılmıştır, toplanmaları iki ay sürer. İki ay sonra Nestûrîler gelip Carpini'ye Küyük Han'ın büyük han seçildiğini haber verirler, protokol listesini de gösterirler. Carpini protokol listesine bakarken kendi ismini en sonda görür ve neden en sonda olduğunu sorar. Moğollar da Avrupa'yı temsil ettiğini bu yüzden de öneminin diğerlerine nazaran daha az olduğunu söylerler.

Sırayla tüm ziyaretçiler kabul edilir, en son sıra Carpini'ye gelmiştir. İki Moğol askeri Küyük Han'ın huzuruna çıkarmak için onu almaya gelir. Kapının önünde iki tane ateş kolonu vardır. Carpini'ye bu kolonların arasından yürümesi söylenir. O da nedenini merak edip sorar, temizlenmesi için geçmesi gerekiyordur. Carpini içeri girer fakat içeride taht yoktur; tüm prensler, komutanlar, tarkanlar bağdaş kurmuş yerde oturuyorlardır. Papaz, Carpini'yi dürtüp büyük hanın en dipteki genç adam olduğunu söyler. Carpini nihayet Küyük Han'ın karşısına çıkar, ona dokuz defa diz vurdururlar. Nestûrî papazı da yanında tercümanlık yapmaktadır. Carpini, Lâtince mektubunu takdim eder, papaz tercüme ederek okumaya başlar. Mektupta papa, Avrupa'da dökülen kana çok üzüldüğünü, Moğol ordularından bu hücumlarını durdurmasını rica ettiğini ve kendilerini hak dinine yani Hıristiyanlığa davet ettiğini yazmıştır. Küyük Han dinler ve Carpini'ye sorar: "Avrupa'da baronlar, prensler, krallar, bir imparator ve papa var, hangisi daha güçlüdür?" Carpini de papanın çok güçlü olduğunu, birini aforoz ettiğinde o kişinin tüm hayatının değişebileceğini söyler. "O zaman kolay, Papa Avrupa'yı teslim ederse savaşı durdururuz," der.

Sonra, "Burada bir dine davet ediyorsunuz," der ve "Atam Cengiz Han 'Herkes istediği dinde tapınmaya serbesttir, yalnız bir şartla: Kök Tengri'ye[47] saygı duyacaksın. Onun dışında istediğin dine mensup olabilirsin,' demiştir," diye ekler. Carpini bu durumu kitabında, "Han konuşurken bütün diplomatik misyonumun başarısızlıkla sonuçlandığını anladım," şeklinde ifade etmiştir.

Cengiz Han, tarihin gördüğü en büyük dâhilerden biridir. Hem taktik hem stratejik alanlarda, büyük ve yaratıcı bir asker; sivil alanda iyi bir yönetici, yabancılarla ilişkilerinde eşi az bulunur bir diplomattır. Cengiz Han'ın tarihte en çok kadını hamile bırakmış adam olarak bilindiği söylenir. Fakat iş, aile içi ilişkilere geldiğinde Cengiz Han'ın tek resmî karısı Börte'dir. İmparatorluk, sadece ve sadece Börte'nin dört oğluna kalır.

Cengiz Han, uluslararası ticarete büyük önem vermiştir. Avrupa ile Asya arasındaki ticaret yollarının açık tutulması, onun önemli addettiği kurallardan biridir. Buna uymayanların başına nelerin geleceği, yukarıda anlatıldığı gibi Harezm İmparatorluğu'nun çöküşünde görülmüştür.

Cengiz Han, başında bulunduğu vâsi imparatorluğu tek başına yönetemeyeceğini çok iyi biliyordu. Onun için, dikkatle seçtiği komutanlarına büyük bir karar serbestliği tanımıştır. Bu nedenle, Cengiz'in en büyük mareşalleri tarihe kendi başlarına askerî dehâlar olarak geçmişlerdir. Efendisine ihanet eden kişileri, kendi yararına olmuş olsa bile idam ettirdi. Fakat o, yendiklerinden taraf değiştirmek ve onun hizmetine girmek isteyenleri sıkı bir gözden geçirdikten sonra kendi ordusuna ilâve ederdi. Bunun en güzel örneği, Mareşal Cebe'dir. Meselâ Cengiz Han'ın Çinli danışmanı Yelü Chucai, Cengiz Han'a fethedilen yerlerdeki ahaliyi öldürmektense onları vergiye

47 Kök Tengri, Türkiye'de yaygın ve yanlış olarak gök tanrı olarak tercüme edilir. Halbuki bu sıfatın aslı Kök Tengri'dir; Kök mavi, Tengri de gökyüzü demektir. Kök bu anlamıyla, bugün Macarcada dahi yaşamaktadır. Unutmayalım ki, şamanizmde tanrı yoktur, ruhlar vardır.

bağlamanın imparatorluk ekonomisi açısından çok daha faydalı olacağını söylemiş ve pek çok halde önemli şehirlerin tahribine, ahalisinin kılıçtan geçirilmesine mâni olmuştur. Aynı zamanda Yelü Chucai, Moğol İmparatorluğu bürokrasisinin oluşmasında, askerî yönetimin sivil yönetimden ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır. Yelü Chucai, hem Cengiz Han'ın ölümüne kadar onun en yakın danışmanı olmuş hem de Cengiz Han'ın ölümünden sonra Ögeday'ın kağanlığı esnasında aynı rolü oynamaya vefatına kadar devam etmiştir. Yelü Chucai, 1244'de Karakurum'da vefat etmiştir.

Cengiz Han, bugünkü Asya'nın ve Doğu Avrupa'nın politik şekillenmesinde en büyük rolü oynamış olan tarihî bir şahsiyettir.

Cengiz Han, bugünkü Asya'nın ve Doğu Avrupa'nın politik şekillenmesinde en büyük rolü oynamış olan tarihî bir şahsiyettir. Unutulmamalıdır ki Rusya, Altın Ordu'nun yıkılmasının ürünüdür. Ama Altın Ordu'dan hem etnik hem de siyasi olarak pek çok şey tevarüs etmiştir. Bugünkü Çin, büyük ölçüde Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han'ın eseridir. Her ne kadar Ming Hanedanı, Yuan Hanedanı'na isyan ederek ortaya çıkmışsa da Yuan Hanedanı'ndan pek çok şey tevarüs etmiştir. Bu mirasın en önemli olaylarından biri, Zhang He komutasında gerçekleştirilen, yedi coğrafi ve ticari seferdir. Zhang He'nın Müslüman bir Moğol olduğunu hatırlayalım. Hülagu'nun İlhanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki etkisi büyük ölçüde tahripkâr olmakla beraber Raşidüddin'in muazzam dünya tarihi eseri hâlâ karşımızda bir abide olarak durmaktadır. Bu arada dünyaya kâğıt parayı tanıtanın da Kubilay Han olduğunu hatırlayalım.

TİMUR KİMDİR?

"Timur, tarihin en gaddar komutanlarından biri olarak bilinir. Ama bu gaddarlığı da kurallara bağlıdır, önce karşısındakine kendisini kurtarma imkânı veren Timur, karşısındaki bunu reddedince onu ortadan kaldıracağını önceden tebliğ etmiştir."

Timur bir savaş ağasıdır. Hani kendi ordusuna sahip generaller vardır ya ortalığı karıştırırlar, işte Timur da öyle bir adamdır. Kendisi resmen han değildir çünkü han ancak Cengiz sülalesinden gelenlere verilebilecek bir rütbedir. Timur'un annesi Tekina Hatun, Babası Turgay'dır, ikisi de sonradan Müslüman olmuşlardır. Timur eli kapalı doğmuştur. Annesi Tekina Hatun, Timur'un elini açtığı zaman avucunda kan vardır. Tekina Hatun bunu görünce, "Atam Cengiz gibi doğdu," der. Bu Timur'un menkıbevi hayatıyla ilgilidir. Timur'un soyadı "Gürgan"dır, gürgan da "damat" demektir. Muhtemelen Timur'un ataları Cengiz ailesine damat olmuş, oradan bir akrabalık ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla direkt erkek kanından gelen bir bağ yoktur.

Timur 1336 senesinde Semerkant'ın yüz kilometre kadar güneyinde bulunan Keş kasabasında doğar, bu kasabanın bir diğer adı da yeşillik şehri mânâsına gelen Şehr-i Sebz'dir. Timur her ne kadar çocukluğunda dervişlerle konuşmuş olsa da

oyun oynamaya çok meraklıdır. Özellikle çocuklar kendi aralarında oynadıklarında Timur hep asker, özellikle komutan olur. Timur arkadaşlarıyla beraber ufak ufak oraya buraya sataşmaya başlar. Bu sataşmaların birinde eli ve ayağı yaralanır, onun için "Aksak Timur" derler, aksak yürüdüğü ve çolak olduğu söylenir. Sonrasında Timur, Çağatay Han'ının emrine girer ve Kazak Han'ın damadı Hüseyin'le işbirliği yapar. Hüseyin, Belh şehrinde (Mevlana'nın doğduğu şehir) hükümdar, Timur da onun veziri olur. Ancak daha sonra Hüseyin'le araları açılır, ve Timur, 1370 senesinde Çağatay Hanlığı'nın başına geçer. Kendisi Cengiz Han'ın erkek soyundan akrabası olmadığı için, Çağatay soyundan gelen Mahmut'u han ilân eder. Fakat bütün kontrol Timur'dadır, bu sebeple tarihte "Emir Timur" yani "Komutan Timur" olarak anılır. Mahmut Han'ın görevi, Timur'un tüm karar ve faaliyetlerine meşruiyet kazandırmaktır.

Timur bu olaydan sonra dizginleri eline alması gerektiğini düşünür fakat Cengiz Yasası'nı da iyi bilmektedir. Mahmut Han akıllı bir adamdır, Bayezid'i esir alan da odur. Mahmut Han teklifi kabul eder, böylelikle başında Cengiz Han'ın sülalesinden gelen birinin olduğu meşru bir devlet olur. Timur, zamanla Çağatay Hanlığı'nı ele geçirir çünkü onların Cengiz Han'ın vasiyetini yerine getirmediklerini ve toparlanmaları gerektiğini düşünür. Sonrasında akınlar yapmaya başlar, imparatorluk yavaş yavaş gelişir ve büyür. İran'a girerler, daha sonra Timur, Hindistan'a saldırır. Rivayete göre, Timur'u zayıf bir Hintli karşılar ve ona "Sint Nehri'ni[48] geçme," der. Timur sebebini sorunca Hintli, "Şiva'yla baş edemezsin, İskender bile geçemedi," diye cevap verir. Şiva çok büyük bir Hindu Tanrısı'dır. Timur da "Ben mi güçlüyüm Şiva mı..." diyerek denemeye karar verir.

Timur, Batı Himalaya'dan inip Delhi'ye varmadan onu bir Hint ordusu karşılar, ordunun bir sürü fili vardır. Timur'un ordusu ilk kez fil görmüştür. Fil hücumuyla beraber Türk

[48] Sint Nehri: Günümüzde İndus Nehri olarak bilinir. Pakistan'ın en uzun nehridir.

ordusu dağılır. Komutanlar Timur'a gelip dağlara doğru geri çekilmeleri gerektiğini, aksi takdirde bununla baş edemeyeceklerini ve kaybedeceklerini söyler fakat Timur bu öneriyi kabul etmez. Kendisinden emir bekleyen komutanlarından uyumak için müsaade ister, savaşın ortasında yarım saat kadar uyur. Uyandıktan sonra ikmal subaylarını çağırır, tek tek hepsine kaç devesi olduğunu sorar. Sonra, "Tüm develere saman gibi ne kadar yanacak malzeme varsa yükleyin, bunları metal zincirle birbirlerine bağladıktan sonra ordunun önüne dizin. Her devenin arkasında bir asker meşaleyle beklesin. Bunların arkasına uzun okçuları koyun. Okçuların arasına da uzun mızraklı süvari koyun, sonra da fil hücumunu bekleyin," diye emreder. Öğleden sonra ikinci dalga fil hücumu başlar, Timur'un emri üzerine develer tutuşturulur. Tabiî hayvanlar birbirlerine zincirle bağlı haldeyken can havliyle koşmaya başlar ve bir ateş zinciri haline gelerek fillerin üzerine gider. Filler bunu görünce geri kaçıp kendi ordularını ezer. Daha sonra ok salvosu, mızraklı süvariler derken Timur iki saat içinde Hint ordusunu yok edip Hindistan'ı ele geçirir.

Timur'un yardım ettiği kişiler vardır, bunlardan biri de Kafkaslar ve Rusya'nın güneyinde bulunan Altın Ordu hükümdarı Toktamış Han'dır. Bu adam zamanla ne oldum delisi olur ve Timur'a saldırır. Bunun üzerine Timur çok sinirlenir, Moskova üzerine yürüyüp Rusya'yı dümdüz eder, sonra tekrar güneye gelir. Aynı zamanda Timur'un İsfahan'da da bir grup askeri mevcuttur. Timur bu şehri savaşmadan teslim almıştır. Demirci Ali Çapa'nın önderlik ettiği adamlar isyana kalkışıp ordugâhtaki tüm askerleri öldürür. İsyan haberi Timur'a ulaşır. Timur'un en sevmediği şey isyandır. İsfahan'da muhafız olarak bıraktığı ordusundan dört bin askerin katledildiğini duyunca tüm ordusuyla İsfahan'a hareket eder. Bu yolculukta da yanında Tevekkül Hanım vardır. Tevekkül çok genç bir kızdır, Moğol valisinin Timur'a hediyesidir. O tarihte de Timur ellili

yaşlarının sonundadır. Timur İsfahan'a girer ve tüm şehri yok eder. Bir sürü esir alır. Timur'un garip bir huyu vardır, kestirdiği kellelerden kule yaptırmaktadır. Bu kulelere "Kelle Minar" denir. Fakat İsfahan'da değişik bir yöntem uygular. Bir grup adamı birkaç sıra halinde yatırıp üzerlerini çamurla örterler. Üzerine aynı şekilde bir grup adam daha... Bir piramit oluşur. En yukarıdakine mızrağı saplayınca onlar da ölür, aşağıda ezilenlerin de feryatları yükselir. Timur tüm bunları yaparken Tevekkül'ü yanına çağırıp "Bak bize isyan eden böyle olur," der. Fakat Tevekkül gördüklerinden dolayı bayılır ve sonrasında Timur'a mektup yazıp bir daha böyle şeyler yapmasını istemediğini söyler. Timur da "Harp şefaat kabul etmez," diye haber gönderir.

Timur'un imparatorluğu Anadolu'ya doğru büyümeye başlar. Bugün bizim Doğu Anadolu Bölgesi'nde o zamanlar Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri vardır. Buraları Timur ele geçirmiştir. Ülkelerini geri alabilmek için de bölge sultanları Yıldırım Bayezid'den yardım ister. Tabiî bu sırada da Bayezid'in ortadan kaldırdığı Türk Beylikleri'nin beyleri de Timur'a gider. Timur, Bayezid'e "Akkoyunlu ve Karakoyunlular sana sığınmış, bunları bana geri ver." şeklinde gayet diplomatik bir mektup yazar. Bayezid cevap olarak, "Ey Timur adıyla mâruf kelb-i akûr!"[49] yazar. Aslında Timur'un Osmanlı'ya saldırmak gibi bir derdi yoktur. Hattâ Timur, "Bak sen gazisin, savaşmayalım," der. Bayezid de "Er meydanına gelmezsen karıların talak-ı selaseyle boş olsun," diye karşılık verir. Bu, karıların üç defa seni terk etsinler, boşasınlar demektir. Timur'un bir tane karısı vardır fakat o da ölmüştür. Bu lafı duyunca, "Osmanlı Bey'i çıldırmış," diyerek yerinden fırlar. Bunun üzerine orduyu Karabağ'a toplar. Osmanlı elçileri gelirler, Timur'a hediye getirmişlerdir, her hediyeden on tane vardır. Bu Türk geleneğinde bir hakarettir çünkü Türklerde kutsal sayı dokuzdur. Bayezid gönderdiği

[49] "Ey Timur adıyla bilinen kudurmuş köpek!"

hediyelerin sayılarıyla bile Timur'a hakaret etmiştir. Bayezid Niğbolu'da kumanda birliği olmayan Haçlı ordusunu yendiği için özgüveni yüksektir.

Timur terörü yani korkuyu silah olarak kullanan bir komutandır. Cengiz Han gibi "Teslim ol, dokunmayacağız ama teslim olmazsan bedelini ödersin," der. Çandarlı Ali Paşa[50] da bunu bildiği için duruma sürekli itiraz eder çünkü Timur, Hindistan'dan Moskova'ya kadar hiç yenilmemiştir. Bu yüzden bulaşmak istemez fakat bunu da Bayezid kabul etmez. "O zaman en azından dağlarda karşılayalım, meydan muharebesinde karşı duramayız," der ama Bayezid, "Erkekliğe sığmaz," deyip bunu da kabul etmez. Aslında Timur'un Anadolu'da savaşmak gibi bir maksadı yoktur, Çin'i fethetmek niyetindedir. Birçok müstahkem kale almıştır, dolayısıyla bir müstahkem kaleye nasıl saldırılacağını iyi bilen bir komutandır. Sivas'a gelip kaleyi kuşatır ve alır. Şehzade Ertuğrul'u öldürtür. Osmanlı'nın yanında savaşan Ermenilerin de kafalarını dizlerinin arasına bağlatıp hepsini canlı canlı gömer çünkü Ermeniler Osmanlı'ya yardım etmiştir. Sivas Kuşatması'nda Osmanlılarla beraber çarpışırlar. Sonrasında Timur, Bayezid'in beklemediği bir şey yapar ve güneye dönüp Şam'ı alır, dirençle karşılaştığı için de tüm şehri yaktırır. Timur orada garip bir kubbe görür: Soğan kubbe. Bunu mimarlarına gösterir ve "Benim mezarım da böyle olsun," der. Semerkant'taki mezarı da istediği gibi soğan kubbelidir. Bugün, Orta Avrupa'dan Rusya içlerine kadar gördüğümüz soğan kubbeler aslında Timur'un yarattığı bir modadır.

Sonrasında Timur tekrar Karabağ'a döner. Cihangir'in oğlu Mirza Mehmed, Semerkant'tan yeni alaylar getirir. Timur, orduya resmî geçit yaptırır. Bu vesileyle Osmanlı elçileri tarihte ilk kez üniformalı asker görmüş olur. Her alayın ayrı bir

[50] Çandarlı Ali Paşa: 1387-1406 yılları arasında Birinci Murad ve Birinci Bayezid için Ankara Muharebesi'ne kadar, Fetret Devri döneminde Süleyman Çelebi'nin yanında vezir-i azamlık yapmış ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde önemli rol oynamış bir Osmanlı devlet adamıdır.

üniforması vardır, bu daha önce askeriyede görülmemiştir. Bir tek Roma askerlerinin piyade birliklerinde vardır. Teşkilat itibarıyla yüzde sekseni piyade olan bir Osmanlı ordusunu tarihte ilk kez görürüz, bunu da Bizans'tan öğrenmişlerdir. Timur, Osmanlı elçilerine "Padişahınıza söyleyin, kafasını bana kırdırtmaya çalışıyor, bundan vazgeçsin," der. O sırada istihbarat toplamak için Çempay Gede'yi Edirne'ye elçi olarak gönderir. Bir yandan Timur'un gizli servis şefi Fazıl Bey de tüm Anadolu'yu gezer; Anadolu coğrafyası nasıldır, burada kimler yaşamaktadır, bunların hangileri Bayezid'e çok sadıktır, hangileri kendisine düşmandır, hangileri bir harp anında Bayezid'e ihanet edebilir gibi konularda bilgi toplar ve daha sonra da bu bilgileri Timur'a raporlar. Timur'un savaşı kazanmasının en önemli sebebi de budur, farklı bir yöntem olarak coğrafyayı kullanmıştır. Tüm bilgileri Anadolu'ya gönderdiği casuslardan alır, tıpkı Cengiz Han gibi...

Çempay Gede, Timur'a Yıldırım Bayezid'in bir kahraman ve cesur bir adam olduğunu söyler. Timur onun nasıl cesurluklar yaptığını sorunca Niğbolu Savaşı'nda bütün Haçlı ordusunun içinden geçip Doğan Bey'e teslim olmamasını söyleyerek, geldiklerini haber verdiğini anlatır. Timur, bunun üzerine "Gerçekten cesur ama aynı zamanda da aptal bir komutan çünkü bir komutan ordusunu başsız bırakıp düşman ordusunun içine girmez," diye cevap verir.

Timur ondan sonra tekrar Erzincan üzerinden Anadolu'ya girer. Haberi alan Osmanlı ordusu temmuzun ortasında Anadolu'ya yürüyüşe geçer. Osmanlı ordusunun yüzde sekseni piyade, Timur'un ordusunun tamamı ise süvaridir. Timur, Erzincan'dan Kayseri'ye gelir. Bayezid hemen Kayseri'ye döner. Timur, Kayseri'den Kırşehir'e gider. Bayezid da Kırşehir'e... Timur, Ankara'ya gelir. "Kaleyi kuşatın ama almayın; izin verin Yakup Bey, padişahından yardım istesin. Biz de bu arada hazırlanalım," diye emreder.

Timur, Çubuk Ovası'nda ne kadar kaynak varsa kapattırır. Bayezid'in gelebileceği yerde su yoktur. Ordu sıcaktan kavrulur, daha Ankara'ya varamadan pek çok Osmanlı askeri susuzluktan ölür. Timur tenezzül edip savaş sahasına bile inmez, savaşı 19 yaşındaki torunu Mirza Mehmed yönetmektedir. En önde filler vardır ama Hintlilerinki gibi sadece fil değil, onun üzerine konmuş bir platformun içinde karşıya patlayan kumbaralar atan askerler de yer alır. Bu, tank gibi düşünülebilir. Osmanlı hücuma başlar fakat bir sıkıntı vardır, karşıdaki de Müslüman olduğu için şehit olma ihtimali kalmamıştır, şehâdet ancak küffara karşıdır. Bayezid askerine bahşişini de vermemiştir. "Savaştan önce bahşiş, rüşvettir," diyerek askeri gücendirmiştir. Padişah bahşiş vermediğinden yeniçeriler Bayezid'e biraz kırgındır. Merkez Bayezid, sağ cenah Sırplar, sol cenah Firuz Bey[51] komutasında Rumeli... Stefan'ın[52] yanında Kara Timurtaş Paşa,[53] arkada beylik askerleri ve Kara Tatarlar... Beylik askerleri ve Kara Tatarlar'ın Timur'un tarafına geçmek için işaret beklediğinden Bayezid'in haberi yoktur. İki ordu çarpışmaya başlar. Timur ordusunun sağ kanadı yenile yenile geri çekilir. Osmanlılar, "Tamam, aldık, yok ederiz," diye düşünmektedir. Bunlar orta alanın en dibine geldiği zaman ortadaki kolon sağa döner ve Osmanlı ordusunu ezer, geri çekilenin yerini alır. Bu arada filler patlayan kumbaralar atmaya devam eder. Bunun üzerine Fazıl Bey, "Şimdi üzeri altın aslan işlemeli bayrağı çekin," der. Bu, beylik askerleri ve Kara Tatarlar'ın Timur'un yanına geçmek için beklediği bir işarettir. İşaretle beraber Osmanlı ordusu kendi askerinin

[51] Mihaloğlu Firuz Bey: Mihaloğlulları ailesinden Mihaloğlu Hızır Bey'in oğludur. 1391'de Tuna Irmağı'nın kuzey kıyısına geçen ilk akıncı komutanıdır.

[52] Stefan Lazareviç (1374-1427): Uzun Stevan olarak da bilinir. 1389-1402 yılları arası knez, 1402-1427 arası despot unvanı taşıyan Sırp hükümdarıdır. Yaşadığı zamanın en iyi şövalye ve ordu liderlerinden kabul edilmekle birlikte edebi eserlerinden dolayı ortaçağın en önemli Sırp yazarlarından kabul edilmektedir.

[53] Kara Timurtaş Paşa: Ertuğrul Gazi'nin silah arkadaşlarından Aygut Alp'ın torunudur. Kaynaklarda "Kara" lakabıyla anılmakta olup ilk Osmanlı vezirlerinden biri kabul edilir.

kendisini okladığını fark eder. Bayezid merkezde çarpışırken Çandarlı durumun kötüye gittiğini görür, Süleyman Çelebi'ye[54] "Biz hemen Rumeli'ye kaçalım, bu adam deniz sevmez," deyip beraber kaçarlar. Timur'un deniz sevmediği meşhurdur. Stefan Lazareviç kaçtıklarını görünce hemen Bayezid'e gider, "Biz de kaçalım. İşler kötüye gidiyor. Rumeli'ye kaçalım, tekrar toparlanalım," der. Bayezid hiddetle reddedip kaçanların kellesini ister. Bu sırada bahşişini alamayan yeniçeriler padişahlarını son nefeslerine kadar savunmak için Çubuk Ovası'nda savaşmaya devam etmektedirler.

Timur gelen raporlara bakar, her şey istediği gibidir. Timur'un kazandığı kesindir, artık arzu edilen Bayezid'i canlı ele geçirmektir; çünkü bu Timur'un kesin emridir, Bayezid'i canlı istemiştir. Günün sonunda Bayezid'in atı tökezleyip düşer. Mahmut Han, Timur'dan izin isteyip onu kendi yakalar. Bayezid kalkamadan kafasına basar ve zincirleyip Timur'un otağına götürürler. Timur bu esnada büyük oğlu Şahruh'la satranç oynuyordur. Bayezid kapıda görününce Timur, "Şah mat," der. "Kimleri görüyorum, Osmanoğlu otağımı şereflendirdi." Bir bakar ki Bayezid'in dudakları susuzluktan kanıyordur, "Hemen ayran getirin," diye emreder. Bayezid, Timur'un gülümsediğini görür, "Benim felaketimle alay etmek sana yakışmıyor," der. Timur, "Hayır, senin felaketinle alay etmiyorum. Düşünüyorum da Allah-u te'âla bu dünyayı ciddiye alsaydı senin gibi bir körle benim gibi bir topala bırakmazdı," diye cevap verir.

Bu süreçte Timur, ders olsun diye Bayezid'i Semerkant'a götürüp, oradan tekrar kendi devletinin başına gönderip Osmanlı'yı da kendine bağlı bir devlet haline getirme planları yapar. Bir gün Fazıl Bey gelip "Emirim, Çelebi Mehmed'in adamları bizim ordugâhın altında Bayezid'i kurtarmak için lağımlar

[54] Süleyman Çelebi (1377-1411): Emir Süleyman olarak da bilinir. Birinci Bayezid'in oğlu, Osmanlı şehzadesidir. 1396-1402 yılları arasında Timur tarafından Saruhan Valisi olarak atanmıştır. Fetret Devri'nde 1402-1411 yılları arasında Edirne'de sultanlığını ilân edip padişahlık yapmıştır.

kazıyorlar," der. Timur, "Sakın dokunmayın, bırakın tutsağın çadırının altına gelsinler ama lağım bitince bana haber ver," diye emreder. Lağım bitince Timur'a haber verilir. Timur çadırın dışında bekler. Lağımcı belirir, Bayezid tam hamle yapacakken çadırın kapısında Timur görünür; "Neler görüyorum, aslanlık taslayanlar farecilik oynuyor." Bunu duyan Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey, "Size yakışmadı," der. Timur da "Sen sus, başbuğlar konuşurken köleler konuşmaz," diye karşılık verir. Buna müteakiben Firuz Bey, "Ama padişah konuşmuyor, siz konuşuyorsunuz," deyince Timur, Firuz Bey'in derisini diri diri yüzdürür. Tam o sırada Bayezid'e ilk inme iner. Timur, Bayezid ölmesin diye derhâl doktorlarını çağırır. Ondan sonra Akşehir'e giderler. Orada vefat eden Bayezid'in ölümü hakkında iki ihtimal vardır: Ya Bayezid'in hastalığı çok ağırlaşmış ya da kendini zehirlemiştir. Fakat tarihçiler bugün Bayezid'in hastalığının ağırlaştığı konusunda hemfikirlerdir. Timur, Bayezid ölmesin diye en iyi doktorlarını görevlendirir ama ellerinden pek bir şey gelmez. Bayezid Akşehir'de vefat eder.

Bu arada küçük problemlerin çözülmesi gerekmektedir, bunun için Bursa'yı alırlar. Sıkı bir yağma olur. Mirza Mehmed, Ulu Cami'ye at bağlar ve içini ahır diye kullanır.

Rodos Şövalyeleri'nin[55] İzmir'de kaleleri vardır. Timur "Niye almamışlar burayı?" diye merak eder. "Aydın Bey burada şehit oldu, kale çok müstahkem, alamadılar," derler. Timur gidip bakmalarını ister. Baktıklarında kaç gün süreceği konusunda bir ay, üç ay gibi sürelerden bahsedenler olur. Timur, "Bana bakın, beş günde alamazsam kendimi mağlup sayacağım

[55] Rodos Şövalyeleri: Asıl adı Hospitalye Şövalyeleri ya da Aziz Yuhanna Şövalyeleri olan tarikat, 1070 civarında kurulmuş bir şövalye tarikatıdır. Kudüs'teki Aziz Yuhanna (St. Jean) Kilisesi yakınında bir dinsel dayanışma örgütünce hasta hacıların tedavisi amacıyla işletilen hastanenin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Sonradan kendilerini askerileştirmeye başlamış ve ilk askerî etkinliklerini 1136 yılında gerçekleştirmişlerdir. Katolik bir yardım derneği olarak günümüze kadar ulaşmış olan bu tarikat tarihin bazı dönemlerinde bağımsız bir devlet olarak güçlü bir ordu ve donanmaya sahip olmuş; Avrupa, İslâm ve Osmanlı tarihinde büyük izler bırakmıştır.

ve çekileceğim," der. Şövalyeler çok korkar ama hemen yardım göndermeleri için Rodos'a haber verirler, böylece donanma yola çıkar. Timur her şeye rağmen kuşatmada başarılı olur ve İzmir Limanı'yla Deniz Kalesi'ni alır.

Timur zamanında Orta Asya'da müthiş bir uyanış olur, tıpkı Rönesans gibi.

Timur zamanında Orta Asya'da müthiş bir uyanış olur, tıpkı Rönesans gibi... Bu, Timur'un megaloman olmasından kaynaklanır. Bahçeler ve dev camiler yaptırmış, her gittiği yerden sanatkârlar ve bilim insanları toplamıştır. Yaptırdığı camilerin çoğu bugün çökmüştür çünkü hepsi dev gibidir. Hep seferde olduğundan hayatı boyunca yalnızca dokuz kere Semerkant'a gelebilmiştir. Timur askerî alanda yaratıcılığı yüksek biridir, kurduğu muazzam casus ağı bunun bir örneğidir. Bu bakımdan Cengiz Han'a benzese de ondan daha kültürlüdür, örneğin Arapça gibi birçok dil bilir. Gerçi İbn-i Arapşah, Timur'un Arapça bilmediğini yazmıştır. Ayrıca Orta Asya'da Arap yazısını kaldırmaya çalışmış ve Uygur alfabesini yerleştirmek istemiştir. Bir yandan da yerel endüstrileri geliştirmiştir.

Emir Timur, Harold Lamb'in ifadesine göre; tarihin üç büyük askerlik hocasından biridir. Diğer ikisi Büyük İskender ve Cengiz Han'dır. Timur, yaratıcılığı, hızlı düşünmesi ve korkusuzluğu sayesinde muazzam bir imparatorluk oluşturmuştur. Bu imparatorluğun, Cengiz Han'ın imparatorluğunun boyutlarına ulaşamamasının en büyük sebebi Timur'un ordusunu her zaman tek başına komuta etmek istemesidir. Burunduk Han ve Emir Nurettin gibi büyük mareşaller, her zaman Timur'un komutası altında savaşmışlardır. Timur İmparatorluğu'nun Cengiz İmparatorluğu'ndaki gibi bağımsız komutanlar altında görev yapan ayrı ayrı orduları yoktur. Tüm ordu her zaman Timur'un gözünün önündeydi. Bu yüzden Timur yetmiş yıllık ömründe,

Çin'i fethedememiştir. Çin'i fethetmeye giderken yolda, Otrar şehrinde zatürreye yakalanarak vefat etmiştir.

Timur'un bilime ve sanata çok büyük bir saygısı vardır. Torunu Umur Bey, önemli bir astronomdur ve kaleme aldığı zijj'leri[56] 17. yüzyıla kadar Avrupa üniversitelerinde okutulmuştur. Ömrünün son iki yılını, İstanbul'da Fatih'in misafiri olarak geçiren Ali Kuşçu Efendi, Umur Bey'in bir öğrencisidir.

Timur'un güzel sanatlara merakı, büyük ölçüde İran etkisindedir. Bugün Semarkant'ta gördüğümüz kendi türbesi dâhil muhteşem yapılar, soğan kubbeleri hariç İran mimarisini ve süslemesini andırır. Bugün, Timur'un Taşkent'teki heykelinin kaidesinde şu sözler yazar: "Güç adalettedir." Timur, bu sözleri yüzüğüne de kazıtmıştır. Ömrü boyunca bu doktrinden sapmamaya özen göstermiştir. Timur, tarihin en gaddar komutanlarından biri olarak bilinir. Ama bu gaddarlığı da kurallara bağlıdır, önce karşısındakine kendisini kurtarma imkânı veren Timur, karşısındaki bunu reddedince onu ortadan kaldıracağını önceden tebliğ etmiştir. İkinci Dünya Savaşı esnasında, Rus bilginleri Timur'un yeşimden yapılmış lahdini açarak kafatasını çıkarmışlar, bunun üzerinde forenzik bir inceleme yaparak Timur'un kafasını restore etmişlerdir. Bu iş bittikten sonra, Sovyet hükümeti Timur'u devlet töreniyle tekrar gömdürmüştür. Dolayısıyla tarihî karakterler içinde, yüz hatlarını en iyi bildiğimiz kişi Timur'dur.

Atatürk'ün Timur'a büyük bir hayranlığı vardı. Bu bir büyük asker ve devlet adamının, bir diğer asker ve devlet adamına duyduğu saygının ifadesidir. Timur, tüm Türklerin iftihar edeceği büyük bir şahsiyettir. Dehâsı, ahlâkı ve cesareti bunun en önemli sebepleridir.

Timur, tüm Türklerin iftihar edeceği büyük bir şahsiyettir. Dehâsı, ahlâkı ve cesareti bunun en önemli sebepleridir.

[56] Astronomik cetvel.

FATİH SULTAN MEHMED KİMDİR?

"Ben hiçbir zaman anlayamamışımdır, kanuni sıfatı niçin Fatih'e değil de Birinci Süleyman'a verilmiştir? Birinci Süleyman sadece bazı kanunları daha İslamî bir şekle sokmuştur o kadar! Bana göre Fatih, kanuni sıfatını torun çocuğundan çok daha fazla hak etmiştir."

Fatih Sultan Mehmed, Sultan İkinci Murad'ın oğludur ve en büyük Osmanlı padişahıdır. Annesi Âlime Hüma Hatun, saraya köle olarak gelip İkinci Murad'ın dördüncü eşi olmuştur. Sonradan Müslüman olduğu söylenir, aslen Sırp olduğu düşünülür. Fatih'in öz annesi Hüma Hatun, Fatih üç yaşındayken vefat eder. Sultan Murad, küçük şehzadesini eşi, Sırp kralının kızı Mara Hatun'un yanına verir. Fatih, hiçbir zaman Müslüman olmamış olan Mara Hatun'u çok sevmiş, hayatı boyunca önemli kararlarını onunla tartıştıktan sonra almıştır. Slav diline hâkimiyeti de annesi Âlime Hüma Hatun'un Slav kökenli olmasından kaynaklıdır. Eğer doğruysa Fatih'in de Sırpçayı çok iyi konuşmuş olması gerekir. İlerleyen yaşlarında da Avrupa kültürüyle yakından tanışır ve Rumca öğrenir. İlber Ortaylı, Fatih'in *İlyada* gibi klasik Yunan eserlerini okuduğunu ve sayfa kenarlarına notlar yazdığını söylemişti. Ayrıca çocukken tuttuğu defterde de Yunanca alfabe olduğu gibi bir de şahane resimler vardır, birçok kişinin portresini çizmiştir. Dolayısıyla çok yetenekli ve kültürlü bir adam olduğunu söyleyebiliriz.

Bu defteri çocukken tuttuğu için elbette devlet meselelerine dair bir şeyler göremiyoruz. Ayrıca çocukken klasik İslâm eğitimi içerisinde Arapça ve Farsça öğrenir. Deissmann[57] ayrıca Lâtinceyi de Fatih'in konuştuğu diller arasında sayar ve Yunanca, Arapça, Farsça dillerini konuştuğunu teyit eder. Ayrıca Marino Barleti'nin[58] Fatih'in İbranice bildiğini iddia ettiği bilgisine de sahibiz. Tabiî bunları yanlışlayanlar da var, o yüzden kesin olarak bildiği diller için Türkçe ve Arapça diyebiliriz.

Fatih'ten Atatürk'e kadar bu milleti yöneten başka bir dâhi gelmemiştir.

Fatih, Osmanlı tarihinde bir çıkıntıdır. Osmanlı tarihinde düz bir çizgi çizersek Fatih, Everest Dağı gibi bir çıkıntı yapar. Fatih'ten sonra Atatürk'e kadar bu milleti yöneten başka bir dâhi gelmemiştir. Bunun sebebi Fatih Sultan Mehmed'in üstün zekâsı ve ilgi tayfının çok geniş olmasıdır. Bir taraftan iyi bir politikacıdır, özellikle Balkanlarda ve Anadolu'da aleyhimize gelişmekte olan bütün birleşmeleri ve ittifakları başarısızlığa uğratmıştır. Fakat Fatih'in esas büyük tarafı Avrupa'nın bazı konularda bizi geçmekte olduğunu çok erken fark etmesidir. Örneğin ta o zamanlarda, Fatih sanatta geri kaldığımızı düşünüp ülkemize ressamlar ve heykeltıraşlar davet eder. Özellikle Bizans fethedildikten sonra coğrafya ve hukuk gibi konularda Bizans'tan ele geçirdiği neredeyse bütün hukuk kitaplarını ve Avrupa'dan bulabildiklerini tercüme ettirir. Fatih'in iki tane kanunnâmesi vardır. Biri küçük kanunnâme, diğeri de büyük kanunnâmedir.

Küçük Kanunnâme, İstanbul'un fethinden hemen sonra hazırlanan ve reayaya yani vergi ödeyen alt sınıflar; göçebeler,

[57] Gustav Adolf Deissmann: Yeni Ahit'te kullanılan Yunan dili üzerine yaptığı çalışmasıyla tanınan ve o zamanın Helenistik dünyasının yaygın olarak kullanılan dilinin Koine Grekçesi olduğunu savunan Alman Protestan ilahiyatçı. (1876-1937)

[58] Marin Barleti: Katolik din adamı ve Arnavutluk'un Rönesans Dönemi'ndeki en önemli tarihçisidir.

çiftçiler, el işçileri, dükkân sahipleri ve tüccarlarla ilgili olandır. Ceza kanunu reayanın tüm üyeleri için aynıdır ama vergi kanunu Müslümanlar ve Hıristiyanlar için farklıdır. Bu kanunnâme, mevcut kanunların kayda geçirilmesinden ibarettir. Büyük Kanunnâme ise Fatih'in atalarının kanunlarını da içermekle beraber onun yaptığı önemli eklemeler ve değişikliklerle tamamen onun damgasını taşıyan bir yasadır. Bu yasayla birlikte ilk defa Osmanlı İmparatorluğu anayasaya sahip merkezî bir güç haline gelmiştir. Her ikisinin yayımlanmasında da Fatih'in yaptırdığı tercüme faaliyetlerinin büyük etkisi vardır. Sözlükler dâhil dilbilimi ve felsefe kitaplarının kanun kitaplarının kopyalanmasından hemen önce kopyalanmış olması, en başından beri devlete bir yasa getirme niyetinde olup buna hazırlık yaptığını gösterir. Kendi kanunlarını vazetmeden önce etrafta ne var ne yok öğrenmek istemiştir. Fatih, bu konulara dinin dışında kalıyor dememiş, kendinden önceki sultanların aksine eleştirel bakmıştır. Ben hiçbir zaman anlayamamışımdır, kanuni sıfatı niçin Fatih'e değil de Birinci Süleyman'a verilmiştir? Birinci Süleyman sadece bazı kanunları daha İslamî bir şekle sokmuştur o kadar! Bana göre Fatih, kanuni sıfatını torun çocuğundan çok daha fazla hak etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı'da evvela devletin yapısını değiştirmiştir. Ondan sonra bizim ciddi bir devlet sistemimiz oluşmuş ve Fatih, basit bir beylik olarak süregelen Osmanlı'yı bir imparatorluk haline getirmiştir. Onun Batı tahsiline olan bakışı, atalarına tamamen zıttır. Fatih'in en büyük yeniliği; çevresine muhtelif bilim ve sanat dallarında uzman, Yunan ve İtalyanları toplamasıdır.

Fatih, basit bir beylik olarak süregelen Osmanlı'yı bir imparatorluk haline getirir.

Fatih Osmanlı'da birçok şeyi daha değiştirmek ister fakat ömrü vefa etmez çünkü öldürülür. Doymak bilmeyen merakı

yüzünden Fatih büyük bir bedel öder. Halkı tarafından da sevilmeyen bir sultan haline gelir çünkü o halkın kültürünün bir parçası değildir. Veliahtı bile onun entelektüel dünyasını hiç anlayamamıştır. Onu kimin öldürdüğü tam olarak bilinemese de Fatih'in zehirlendiği için öldüğü kesindir, bunu yapan Jacob Efendi'dir. Jacob Efendi anında yakalanıp öldürülse de ona bu görevi kimin verdiği sorusu hiçbir zaman aydınlatılamamıştır. Bu konuda ismi geçen üç aday vardır: Birincisi papa, ikincisi Venedikliler, üçüncüsü de oğlu Bayezid. Papanın gerekçesi, Otranto'ya çıkmış Osmanlı ordusunun Roma üzerine yürümesinden korkmasıdır. Venediklilerin gerekçesi, Fatih'in kendi üzerlerine gelebileceği korkusu ve tabiî Venedik'in ticaretine sekte vuracağı endişesidir. Bayezid şüpheliler arasındaki en güçlü ihtimaldir çünkü babasını öldürmek için daha ciddi bir sebebi vardır. Bayezid, Fatih'in veliaht olarak Cem'i seçtiğini biliyordur.

Cem, Bayezid'den daha küçüktür fakat Fatih Kanunnâmesi'ne göre devletin bekası için kardeş katli vaciptir yani devletin yaşayabilmesi için gerekirse kardeş öldürülebilir. Bayezid korkar çünkü Cem de Fatih'e benzeyen bir adamdır. Kardeşinin büyüdüğünde onu öldürebileceğini hesaplar. Bunun da belli sebepleri mevcuttur; Cem ve Bayezid'in fikirleri hiç uyuşmaz, Bayezid tam bir yobazdır. Aşırı dindardır; Fatih'e de hiç benzemez ve hattâ babasının dinden çıktığını düşünür, yani babası onun gözünde kâfirdir. Ona göre babası Müslüman olarak büyütülmüş olduğuna göre bu, onu öldürmesi için yeterli bir sebeptir. Babası dışında daha sonra kardeşi Cem'i de zehirlettiği söylenir. Ayrıca varsayılan bu üç adayın bir araya gelmiş olması da mümkündür çünkü içeriden en kolay müdahale edebilecek olan Bayezid'dir. Bu üç taraf güçlerini emelleri uğrunda birleştirmiş olabilir.

Fatih çevresini korkutan bir adamdır ancak onun en önemli vasfı entelektüel olmasıdır. Şahane bir kütüphane kurmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı'da pek bir şey değiştirememiştir çünkü kendisinden sonra gelen padişahlar, onun başlattığı yenilikleri sürdüremeyecek kadar kalitesiz adamlardır. Meselâ Fatih, Topkapı Sarayı'nın duvarına freskler yaptırır ama İkinci Bayezid bunların üstünü boyatır, kütüphanesini kaldırıp çürümeye bırakır. Babasının İtalyan ressam Bellini'yi İstanbul'a getirtip özel olarak yaptırdığı portresini ve diğer resimleri pazarda sattırır. Bugün o muhteşem portre hâlâ Londra'da durur çünkü Layard[59] çok ucuz bir paraya bir eskiciden satın almıştır. Ama şimdi o kadar değerli bir tablo ki ülkemize getiremiyoruz.

Ayrıca Fatih, madalyon bastırır. Madalyonun üzerinde Lâtin harfleriyle "Osmanoğlu" yazar. Bunun gibi yenilikler devlete bir şahsiyet verir. Ama ne yazık ki Fatih'in tahtta kaldığı süre de çok kısadır. Hep Osmanlı Devleti'nin Kanuni'den sonra duraklama ve gerileme dönemine girdiği söylenir. Ben bunu İkinci Bayezid'e alıyorum, Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme dönemine Fatih'ten sonra girmiştir. Örneğin Avusturyalı Şarkiyatçı Josef Ritter von Karabacek, İkinci Bayezid'in sanat düşmanlığından bahseder. Buna karşılık da oğlu Birinci Selim'i hem Osmanlı hem de Avrupalı kaynaklarında dostu olarak anar. Karabacek, Birinci Selim'in zamansız ölümünün Fatih'in Türk imparatorluğunda başlattığı sanat hareketinde bir duraklamaya sebep olduğunu söyler.

Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme dönemine Fatih'ten sonra girmiştir.

Fatih'in İstanbul'u almasıyla birlikte Osmanlı'nın beylikten imparatorluğa geçtiği yazılır. İstanbul'un fethi askerî bir başarı değildir ama herkes bunu büyük bir askerî başarı olarak anlatır.

[59] Austen Henry Layard (1817-1894): Britanyalı gezgin, arkeolog, çivi yazısı uzmanı, sanat tarihçisi, teknik ressam, koleksiyoncu, yazar ve diplomattır. En meşhur çalışması Nimrud kentinde yaptığı kazılardır.

Fatih'in aldığı İstanbul yağmalanmış, fakirleşmiş, tamamen zayıflamış bir İstanbul'dur.

1204'te Haçlılar, İstanbul'u iki haftada fethedebilmiştir. Halbuki Fatih'in zamanında fetih iki ay sürer. Bu sürenin uzama sebepleri arasında Fatih'in çok genç olması ve ordunun tecrübesizliği gibi durumlar sayılabilir. Fakat buna rağmen İstanbul'un fethinin Avrupa üzerinde yarattığı psikolojik etki muazzamdır. O zamana kadar İstanbul Türkler tarafından alınamaz diye düşünülürken Fatih'in fethi onlarda büyük bir korku yaratmıştır. Ancak Fatih'in aldığı İstanbul şaşaalı değildir; nüfus altmış bine düşmüştür ve en zayıf dönemindedir. Fetih sırasında da İtalyanlardan yardım istemek zorunda kalmıştır. Kısacası, Fatih'in aldığı İstanbul yağmalanmış, fakirleşmiş, tamamen zayıflamış bir İstanbul'dur.

Fatih açısından İstanbul'un fethi elbette bir kazançtır. Avrupa için de kayıptır ve o yıllarda Avrupa Bizans'ın değerini bilemeyecek kadar cahildir. Fatih tam tersine Bizans'ın kıymetini bilecek ve takdir edecek kadar bilgin bir adamdır. Avrupa eğer İstanbul'un kıymetini anlayabilmiş olsaydı, fetihte yardıma gelirdi fakat gelmemiştir. Fatih'in büyük dehâsı, bu yardımın gelmeyeceğini öngörmüş olmasıdır.

Meselâ, Çelebi Mehmed doğuda Timur İmparatorluğu gibi bir tehlikeye karşı koyamaz. Dönemin hükümdarı Şahruh, "Siz bizim tâbimizsiniz!" der. Fatih doğana kadar, Osmanlı Devleti Timur İmparatorluğu'na tâbidir. Kısa bir süre sonra Timur İmparatorluğu'nda kargaşa çıkınca tekrar bağımsız olabilmiştir. Düşünebiliyor musunuz, Çelebi Mehmed ve İkinci Murad gibi önemli gördüğümüz tüm sultanlarımız Timur'a ve Timur'un çocuklarına tâbi kalmıştır. Fakat Fatih bunu kırmıştır. Fatih, Balkanları ve Anadolu Beyliklerini yenip bir araya toplamış ve devleti gerçek bir imparatorluk haline getirmiştir. Buradan anlıyoruz ki İstanbul'un alınması sadece Fatih'in şahsı için

bir imparatorluk imajı yaratır çünkü Fatih'in niyeti de Roma İmparatoru olmaktır ve bunu da başarır. Kendisine İstanbul'un fethinden sonra "Kayser-i İklim-i Rûm" yani "Roma Ülkelerinin İmparatoru" unvanını vermiştir.

Fatih, Büyük İskender'e hayranlık duyar çünkü İskender, Doğu'ya Yunan kültürünü götürmüştür ve Yunan kültürüyle Doğu kültürlerini birleştirme gayreti içine girmiştir. Bunun ne kadar yanlış bir iş olduğunu Ekrem Akurgal, "İlk defa Atatürk, Doğu ile Batı'nın bir araya gelemeyeceğini gördü," diyerek ifade etmiştir. Çünkü kölelikle özgürlüğün bir sentezini yapamazsın, bu mümkün değildir. Kötü kesinlikle iyiyi bozar, iyiyi aşağı çeker. Bu sebeple Fatih'in yüzünü Batı'ya çevirdiği muhakkaktır. Onların kitaplarını okur. Sekreterliğini yıllarca Angiolello[60] adında bir İtalyan üstlenir. Bu gibi örneklerle Fatih'in Batı kültürüne yatkın olduğunu söyleyebiliriz.

Dolayısıyla Fatih, sadece "fatih" yani "fetheden kişi" değildir. Onun başka meziyetleri de vardır. İstanbul'u fethetmesinin en temel sebebi Osmanlı'nın prestijidir. Eğer fethetmeseydi Osmanlı prestij kaybederdi. Avrupa nispeten biraz daha zenginleşirdi. İstanbul'u alınca bu zenginlikler Avrupa'ya geçemedi. Ama ne yazık ki Fatih bazı şeyler yapsa da sonrasında bu kültürel zenginliklere bakılamadığı için çok şey kaybettik. Aynı Atatürk gibi erken ölümü ülkemizi felakete sürüklemiştir. Keşke yaşayıp Cem'i sultan yapabilseydi, belki çok başka bir yere giderdik. Fatih İstanbul'u almasaydı içinde bulunduğumuz kültür de daha kötü olabilirdi. Çünkü Fatih İstanbul'u aldığında kültürlü nüfus şehirde kaldı ve o, onlarla çalıştı. Sonra onlar da azaldı, en azından ardında bir İstanbul Türkçesi kaldı.

İstanbul'da Fatih zamanında bir elit takımı oluşmuştu fakat maalesef bu oluşumun içinde bilim yoktu. Fatih, İstanbul'da

[60] Giovanni Maria Angiolello (1451-1525): Akkoyunlular ve erken Safevi İranı hakkında önemli bir tarihi raporun müellifi olan Venedikli bir seyyahtır. Fatih ve İkinci Bayezid saltanatının tarihi için değerli bir kaynak olan *Historia Turchesca*'nın (Türk Tarihi) yazarıdır. Fatih Sultan Mehmed'in bir müddet sekreterliğini yapmıştır.

pek çok kütüphane kurmuş ve buralarda İslâm edebiyatını ulaşılması imkânsız bir dolgunlukta toplamıştı. Onun kütüphanesi için sayısız kitap yazılmıştır. Çok ilginçtir, topladıkları arasında bir koleksiyon da din kitaplarıdır. Hıristiyanlık ve Musevilikle ilgili bulabildiklerini toplamıştır. Burada ben bir entelektüelin din fikrine duyduğu ilgiyi görüyorum. Eğer Fatih gerçekten inançsızsa bunun niçin böyle olduğu az çok anlaşılıyor. Muhtemelen bulabildiği tüm dinleri incelemiş ve bunlar hakkında kanaatimce dinlerin lehine olmayan bir yargıya varmıştır. Buna mukabil doğa bilimleri, matematik ve coğrafya hakkındaki kitaplarının egemenliği bu dünyaya olan ilgisini de göstermektedir. Bu, ait olduğu kültür dünyası için ender bir durumdur. Fatih'in bu konulardaki tutumu tipik bir Rönesans insanının tutumudur. Fatih'in önemi, büyük dehâsı ve ilgilerinin genişliğidir.

Kütüphanecisi olarak din konusundaki aykırı fikirleriyle meşhur, daha sonra idam edilmiş olan matematikçi ve astronom Lütfi'yi atamıştır. Sarı Lütfi, Tokatlıdır ve ciddi bir matematikçidir. Onun yazdığı matematik kitabını Adnan Adıvar ve Şerefettin Yaltkaya Fransızcaya tercüme etmiş, bu eser daha sonra Paris'te yayımlanmıştır. Ayrıca Lütfi ve Fatih o kadar yakın arkadaşlardır ki espri yapıp şakalaşırlar. Bir defasında Sarı Lütfi mermerin üzerine çıkmış yukarıdan bir kitap alacaktır. Fatih de o sırada kütüphanede kitap okumaktadır. Lütfi'ye bakar ve "Lütfi ne yapıyorsun?" diye sorar. Lütfi, "Hünkârım, kitap alıyorum," diye cevap verir. Fatih, "Üstüne bastığın mermer İsa Baba'mızın mezarından bir parçadır," der. Öyle deyince Lütfi anlar ki sultan onunla dalga geçiyor.

Bir başka gün Lütfi kütüphanede toz alırken Fatih de o sırada yine kitap okuyordur. Lütfi kenardan toz bezini alır ve Fatih'in kucağına bırakır. Fatih, "Ne yapıyorsun Lütfi, aman!" der. Lütfi de bunun üzerine "Hünkârım bu İsa Baba'mızın kundağıydı," diyerek karşılık verir. Burada iki şey görürüz: Birincisi,

birbirleriyle şakalaşırlar, ikincisi de Hıristiyanlık dinini ciddiye almazlar. En azından bizim bildiğimiz kadarı budur. Fakat ne acıdır ki Bayezid padişah olur olmaz Fatih'in kütüphanecisi Sarı Lütfi'yi dinsizlikle suçlayıp Sultanahmet Meydanı'nda astırır. Adnan Adıvar *Osmanlı Türklerinde İlim* isimli kitabında Sarı Lütfi için "Osmanlı'nın ilk bilim şehididir" diye yazmıştır. Onun idamı, aynı zamanda Fatih'ten sonra başlayan entelektüel çöküşün de ilk işaretlerinden biridir.

İkinci Bayezid, Angiolello'ya "Babam Muhammed'e inanmazdı," demiştir, bu kayıtlarda mevcuttur. Fatih tam bir serbest düşünürdür. Hiçbir şeyin kendisini sınırlamasına izin vermez. Müthiş bir merakı vardır. Örneğin İstanbul'un fethinden hemen sonra *Ptolemaios Atlasları*[61] bulunur. Fatih derhâl Arapçaya tercüme ettirir. Ayrıca saray duvarına koca bir dünya haritası yaptırır fakat oğlu onu kırdırıp attırmıştır. Fatih'in sarayında sadece kopyalamanın değil, bilimsel bir coğrafya faaliyetinin de sürdüğünü biliyoruz. Etrafında kendisini eğitmek için bir akademi kurmakla kalmamış, bilgiyi arttırmak için bir araştırma kurumu oluşturmuştur. Bu bilimsel grubun kullandığı ortak dilin, medreseler kaldırılana kadar Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Arapça olduğu sanılmaktadır. Oysa Fatih'in kitaplığındaki klasik Yunan eserleri ve geometri kitabı gibi bilimsel kitaplar Arapça'nın tek dil olmadığını gösteriyor.

Fatih tam bir serbest düşünürdür. Hiçbir şeyin kendisini sınırlamasına izin vermez.

Ptolemaios Atlasları demişken, bunlar Fatih zamanında ele geçiriliyor, tercüme ettiriliyor fakat sonrasında bu atlası bir daha göremiyoruz. Daha da beteri var... O atlası göremememizin nedeni Topkapı Sarayı'nda ihmalsizlikten suyun içine düşmesidir.

[61] Dünyanın bilinen ilk büyük atlası MS 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşayan Klaudios Ptolemaios (Batlamyus) tarafından hazırlanmıştır.

1926 yılında Atatürk'ün emri üzerine saray millîleştirilir ve envanteri çıkarılır. Envanter esnasında klasik Yunanca kitaplar bulunur. Halil Ethem[62] o zaman Âsâr-ı Atika Umum Müdürü'dür.[63] Zamanın en büyük Yunanca ve klasik Yunanca uzmanlarından Adolf Deissmann, –kendisi aynı zamanda Berlin Üniversitesi rektörüdür– Efes'te yapılan kazılara iştirak eder, tabiî bunun için sık sık yetkililerden izin almak zorundadır. Deissmann, Halil Ethem'le görüşmek için iki defa İstanbul'a gelir. O zaman tayyare yok, trenle gelirler. Her seferinde Sirkeci'den yola çıkarlar ve bu vesileyle de arkadaş olurlar. Halil Ethem de Deissmann'a bulunan kitaplardan söz eder, bakmasını önerir. Tabiî Deissmann bunu memnuniyetle kabul eder. Deissmann geldiği zaman önüne koydukları ilk kitap 13. yüzyılda yayımlanmış Homeros'un *İlyada*'sıdır. "Nereden buldunuz bunu?" diye sorar. Halil Ethem de "Bunlardan daha çok var," der. Sonrasında önüne *Ptolemaios Atlası* gelince, Deissmann işin ciddi olduğunu anlar. Kaynağı sorunca, Halil Ethem bunların Fatih'in kütüphanesinin kalıntıları olduğunu söyler.

Deissmann, Topkapı Sarayı'ndaki koleksiyonda bulunan atlaslardan yola çıkarak Fatih'in coğrafyaya meraklı bir adam olduğunu düşünür. Sarayda daha çok harita olabileceğini söyler ve Halil Ethem'e sordurtur. Bir rulo harita getirilir ve masaya yayılır. Görürler ki kenardan Osmanlıca bir harita sarkıyordur. Halil Ethem alır, inceler ve üzerinde Amerika kıtası olduğunu görür. "Kolomb denen kâfirin yanında giden adamın üzerinde yakaladık Kemal Reis'le. Üstünden çıkan harita bunların haritasıdır." yazmaktadır. Bu Piri Reis'in meşhur 1513 tarihli haritasının bir parçasıdır. Fakat ilginç olan Kolomb, İspanya kral ve kraliçesine güvenmediği için Karayip bölgesini

[62] Halil Ethem Eldem; Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu, Osman Hamdi Bey'in küçük kardeşidir. Zürih Üniversitesi'nde tabiî ilimler, Viyana Poliklinik Yüksek Okulu'nda tabiî ilimler ve kimya eğitimi aldı. Basel Üniversitesi'nde felsefe doktorası yaptı.

[63] Mecma-ı Âsâr-ı Atika (Eski Eserler Koleksiyonu): Türkiye'deki ilk müze oluşumudur; günümüzdeki İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin temelini oluşturur.

Toscanelli'nin haritasından kopyalamıştır. Bizim Piri Reis de bunu bilmediği için alıp aynısını kendi haritasına yerleştirmiştir. Bundan dolayı Piri Reis'in 1513 yılında çizdiği haritadaki Karayipler'le 1528 yılında çizdiği haritadaki Karayipler'in hiçbir alâkası yoktur. 1528'deki bugüne benzer. Onu yanıltan da elbette Kristof Kolomb'dur. Kristof Kolomb, krala ve kraliçeye hatalı olanı verme niyetindeymiş. Bizimkiler de hatalı haritayı zorla almışlar.

Fetih sonrasında Bizans'tan kalan bir kütüphanenin Osmanlı'ya geçtiğini iddia edenler de vardır ama böyle bir şey yoktur. Topkapı Sarayı'nda Fatih'e ait olan kütüphanedeki kitapların tamamını kendisi toplamıştır. Fatih sadece kitap toplamakla kalmamış; aynı zamanda elde edemediği çoğu kitabı kendisine ait bir Yunanca scriptoriumda, pek çok Arapça kitabı da İslamî scriptoriumda kopyalatmıştır. Bu da hummalı bir kitap toplama faaliyeti olduğunu ve Fatih'in bir imparatorluk kütüphanesinin hazırına konmadığını gösterir. Fatih'in kütüphanesinde kaç kitap olduğu bilinmiyor. Kütüphanesindeki kitaplar arasında Öklid'in geometrisi, İskenderiyeli Heron, Homeros, *İncil Lügati*, *Ezop Masalları*, Hz. Süleyman'ın sihir kitabı gibi kitaplar mevcuttur. Bayezid zamanında listesi çıkarılmış yedi bin kitaptan söz edilir ancak daha sonraki sultanlar bu kitaplarla ilgilenmediği için bugüne ancak üç beş tanesi kalabilmiştir. Saray çalışanlarının çalıp okuyacak halleri yok tabiî. Saray kütüphanesindeki değerli kitapları hediye etme alışkanlığı var. Diplomatik bir silah olarak Osmanlı sultanları tarafından sık sık bu yöntem kullanılmıştır. Bir de İstanbul'daki yabancı misyoner ve elçiliklere sarayda çalışanlar tarafından çalınarak satılır, alıcılar da ülkeyi terk ettiğinden böylece o şahane koleksiyon dağılır.

Muhtemelen *Ptolemaios Atlasları*'nın ne olduğunu anlayamadıkları için onu kimse almamış. Suyun içinde kalmış ve perişan olmuş. Sayfaların kenarları çürümüş, çoğunun

yarısından fazlası gitmiş; bu korkunç bir şeydir. Deissmann, Halil Ethem'e atlasın acilen restore edilmesi gerektiğini söyler. Halil Ethem de "Paşa'ya sormamız lâzım," diyerek Ankara'ya, Atatürk'e telefon eder. "Paşam böyle bir şey var çok harap vaziyette, bunun tamir edilmesi gerek. Biz zatıâlinize bunu göstermek için getirmek istiyoruz," der. Fakat Atatürk, "Sakın getirmeyin, yerinden kaldırmayın, ben geliyorum!" diyerek kendisi gelir. Deissmann, Atatürk'e atlasın önemini anlatır. Atatürk de "Profesör, ne yapılması lâzım?" diye sorar. Deissmann, "Bunun restore edilmesi lâzım, bunu da dünyada tek kişi yapabilir; Hugo Ibscher. O da tesadüf bizim üniversitede, Berlin'de," diye karşılık verir. Ibscher o sırada Vatikan'da bizdeki *Ptolemaios Atlası*'nın kardeşi olan bir başka atlas üzerinde çalışıyordur. Fakat Vatikan'daki atlas, Topkapı'da bulunan kadar kıymetli değildir. Çünkü o konik projeksiyona göre çizilmiştir. Atatürk, "Profesör, Ibscher gelir mi?" diye sorar. Deissmann, "Siz çağırırsanız gelir," diye yanıtlar. Atatürk'ün emri üzerine Ibscher gelir ve atlası inceler. Yetersiz teknoloji yüzünden metin sayfalarını restore edemeyeceğini ama haritaları restore edeceğini söyler. Edebildiği kadarını restore eder. Atlasın da çok iyi muhafaza edilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü gelecekteki teknolojiyle beraber sayfaların okunabileceğini öngörür. Atatürk de atlasın korunaklı bir şekilde saklanmasını emreder. Hattâ Ibscher'in, Vatikan'daki yakın dostu İtalyan kardinal bir âlime yazdığı mektuplar vardır. Mektuplarda İstanbul'daki şartlardan yakınır. Malzeme yok, işi bilen adam yok, gelenek yok vesaire diye yazar. Tabiî Mustafa Kemal Paşa'nın ricası üzerine elinden geleni yaptığını da ekler.

Bundan yıllar sonra İsviçre'de bir araştırma merkezi kurulur. *Ptolemaios*'un son genel edisyonu 1855'te yapılmıştır. İsviçre'deki araştırma merkezi yeni bir edisyona ihtiyaç duyar. Daha önce kimse bilmediği için Topkapı Sarayı'ndaki nüsha kullanılmamıştır. Dönemin Topkapı Sarayı müdiresi rahmetli

Filiz Çağman'dan bizdekini kullanmak için izin almışlar. Restoratörler getirirler; özel ekipmanlar, karbonize olmuş simsiyah kâğıtları okunur kılan ultraviole ışıklar...

Filiz Hanım beni çağırdı, "Celâl sen meraklısın, gel bak," dedi. Tabiî *Ptolemaios* açılıyor, gitmez miyim? Hemen Topkapı Sarayı'na gittim. Konuştuk adamlarla, tanıştık, sohbet ettik. Köln'deki meslek yüksekokulundan dünyanın en meşhur restoratörlerinden Robert Fuchs gelmişti. Filiz Hanım'la konuşmuşlar, Fuchs kitabın restore edilebileceğini söylemiş. Filiz Hanım beni bir köşeye çekti, "Celâl, bunun restore edilmesi lâzım," dedi. "Edin," dedim. "Devlet para vermiyor, sen verir misin?" diye sordu. Robert Fuchs'a ne kadar tutacağını sordum. "En fazla 30.000 avro," dedi. Ben hemen kabul ettim. Eşim Oya da parayı vermeyi memnuniyetle kabul etti. Restoratör belli, uzmanlar belli ama Kültür Bakanlığı'ndan izin almak gerekiyordu. Filiz Hanım izni talep etti ama yedi sene o izin gelmedi. Sonradan Filiz Hanım emekliliğe ayrılınca ve İlber Ortaylı başkan oldu. Ben İlber'e durumu izah edip sürecin hızlanması gerektiğini söyledim. İlber inanamadı. Hemen dönemin Kültür Bakanı Atilla Koç'u aradı. Atilla Bey, aynı zamanda İlber'in mektep arkadaşıdır. Ertesi gün izin geldi. Ondan sonra Fuchs çalışmalara başlayabildi ve kitap restore edildi, çok da güzel oldu. Fuchs'un takımı iyi iş çıkardı. Ben çok memnun oldum. Bana tam takım fotoğraflarını ve filmlerini hediye ettiler. Bunları pek çok yayınımda da kullandım. Benim de Fatih Sultan Mehmed'le yolum bu vesileyle kesişmiş oldu.

Restore edilmiş olan atlasın yüksek kalite bir faksimili yani tıpkıbasımı ve araştırma raporları, Boyut Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Ülkemiz ve dünya entelektüelleri, Boyut Yayınları sahibi muhterem Bülent Özükan'a bu külfetli ve riskli işi üstlendiği için şükran borçludurlar.

İLBER ORTAYLI KİMDİR?

"İlber Ortaylı gibi olabilmek için pek çok şeyden feragat etmek gerekir, ben bile bugün olduğum yere gelebilmek için birçok şeyden feragat ettim fakat yine de bu beni bir İlber Ortaylı yapmadı. İlber Ortaylı olamazsın, doğarsın."

İlber Ortaylı, benim gördüğüm kadarıyla kendi takdir gücüm içerisinde Türkiye'nin en büyük entelektüeli ve en bilgili insanlarından biridir. Fakat bilginin ötesinde bu bilgiyi son derece iyi anlayan ve anlatabilen bir adamdır. Kendisi çok iyi bir tarihçidir. Türkiye'de İlber Ortaylı kadar yelpazesi geniş birini tanımadım. Onunla Eski Mısır'ı, Eski Mezopotamya'yı, Kurtuluş Savaşı'nı, Osmanlı Devleti'ni, İkinci Dünya Savaşı'nı, Avrupa'daki nüfus hareketlerini ve hattâ Kafkasya'nın kabilelerinin tarihine kadar neredeyse her şeyi konuşabilirsiniz.

İlber, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ama Türkiye doğumlu değil, Bregenz'de[64] doğmuştur. Bregenz aslında bir mülteci kampıydı. İlber'in ailesi aslen Kırımlıdır. Babası uçak mühendisidir, annesinin soyu Kırım'ın önde gelen asilzâde ailelerinden Karaşay ailesine dayanır. Annesi Stalingrad Üniversitesi'nde Rus Dili ve Edebiyatı okumuş, çok kültürlü bir hanımefendiydi. Aile çok iyi Rusça biliyor çünkü Rusya'da yaşıyorlar. Meselâ o dönem Volga Nehri donduğu zaman tahta patenlerle nehir üzerinde paten yaparlarmış. Ancak İlber doğduktan kısa bir süre

[64] Bregenz: Avusturya'nın en batısındaki şehirdir.

sonra aile Türkiye'ye hicret eder. Anne ve babası iş için Ankara'ya gelir çünkü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Rus Dili ve Edebiyatı bölümü zayıftır. Hemen İlber'in annesini öğretim görevlisi olarak alırlar. Babası hemen iş bulur. Daha sonra İlber iyi bir liseye gider. Mülkiye'yi[65] bitirir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okur, burada birçok önemli ismin öğrencisi olur, en başta da Halil İnalcık'ın... Halil İnalcık emekli olunca Amerika'ya, Chicago Üniversitesi'ne gider; İlber de hocasının peşinden... Chicago'da master yapar fakat onun mizaç ve bilgisi Amerika'yla uyuşmaz. İlber etrafına bakmış ve cehalet görmüştür. Chicago Üniversitesi dünyanın en iyi altı üniversitesinden biridir ama o böyle düşünmez. Böylece Amerika'dan ayrılıp Viyana'ya gider, orada doktora yapar. Doktorasını yaptıktan sonra Türkiye'ye dönüp Mülkiye'de profesör olur.

Benim samimi kanaatim İlber'in benden daha zeki olduğudur.

İlber Ortaylı, evinde üç dil ile büyür: Rusça, Almanca ve Tatarca. Bunun ötesinde İngilizce, Almanca ve Fransızca dışında uzun uzun Tatarca konuştuğuna da şahit oldum, hattâ hayatımda ilk defa onun sayesinde Tatarca duydum. İlber çok dil bilen ve çok önemli ziyaretçilerin geldiği bir ailede büyümüş, aldığı görgüde bu çok önemlidir. Bunlar onunla ortak benzerliklerimiz; ikimizde de inanılmaz bir tutku var, ikimiz de zeki insanlarız. Benim samimi kanaatim İlber'in benden daha zeki olduğudur, onun dışında pek ortak bir yönümüz yoktur. Ben daha ziyade keşiş hayatı yaşamayı tercih ederim, bu doğabilimci olduğumdandır; ben doğayla konuşurum. İlber hayatı boyunca önemli davetlere gitmiştir. Türkiye'ye gelen önemli ziyaretçiler devlet tarafından onunla tanıştırılmıştır. Amerika, Avrupa ve Rusya'yı iyi tanır,

[65] Mülkiye: Asıl adı Mekteb-i Mülkiye-i Fünun-u Şahane ya da Mekteb-i Mülkiye olan, şimdiki adıyla Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'dir. Osmanlı Devleti döneminde sivil yönetici sınıfını yetiştirme amacıyla açılmış ve Türkiye'de siyaset bilimi ve iktisadın birçok alanında yükseköğrenim sağlayan ilk kurumdur.

buralarda bulunmuştur. Rus Bilimler Akademisi'nin şeref profesörüdür.

İlber, Topkapı Sarayı müdürüyken oraya çeşitli Avrupa şehirlerinden gelen birçok insan götürdüm. O, bu insanları kendi dillerinde karşıladı ve odasında ağırladı. Onlarla benim bilmediğim dillerde de sohbet etti. İlber, Topkapı Sarayı başkanıyken oraya gitmek bir zevkti. Meselâ siz Topkapı Sarayı'na bir turist ya da sıradan bir vatandaş olarak gittiğinizde size "kafes" diye iki tane şık oda göstereceklerdir ama biliniz ki orası asıl kafes değildir. İlber bana gerçek kafesi gösterdi. Kafes tahta tabanlı, duvarında pencerenin sadece üst kısmı var ve bu kısım çok küçük. Dışarı bakan kısım tahta parmaklıklarla ayrılmış. Karanlık, korkunç bir yer. Kafes usulü, şehzadeyi emniyette tutmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Şehzadeyi burada yalnızca padişah isterse öldürtebilir, başkası dokunamaz. Bu kafes denilen yerler de bu amaca hizmet eder. Meselâ Sultan İbrahim oradan çıkartılıp sürüklenerek tahta oturtuluyor. Sonra tahttan indirilip boğularak öldürülüyor. Bu cinayete, annesi Kösem Sultan'ın dâhil olduğu kesindir. Sultan İbrahim oradayken kafesi duvarla örüp küçük bir bölmeden yemek verirler. Oraya bırakın bir padişahı, sıradan bir insanı koysanız ve bu kişi her gün ölüm korkusuyla bu korkunç yerde yaşasa aklını kaçırır. Onun için Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmed hariç büyük çoğunluğu zırcahil adamlardır.

İlber Ortaylı burada müdürken Topkapı Sarayı'nda değişen bazı şeyler oldu. Sarayda çok ciddi araştırmalar yapılmaya başlandı. Personelde ilk defa "Biz bu sarayın personeliyiz" hissi gelişti. İlber, müzenin kapalı olduğu salı günleri öğle yemekleri verirdi. Bu öğle yemeklerine müdür yardımcısından kapıdaki güvenliklere kadar herkes davetliydi. Herkes bir şeyler getirirdi ve muhteşem bir sofra ortaya çıkardı. Bazen beni de çağırırdı, giderken börek ya da baklava götürürdüm. İlber oradayken sarayın prezantasyonunda da daha önce tarihte görülmemiş bir

artış oldu. Fransız Cumhurbaşkanı Chirac, kendisi porselen meraklısıdır, Topkapı'daki porselenleri görmek istemiş. İlber de onu çok iyi tanıyor. Chirac Fransız Gizli Servisi'nde çalışmış ve çok iyi Rusça biliyor. Geldiği zaman İlber, "Ekselansları, Rusça konuşsak olur mu?" diye sorunca "Peki," demiş. Böylece İlber o koleksiyonu Fransa Cumhurbaşkanı'na Rusça takdim etmiş. Chirac çok memnun kalıyor çünkü İlber orada onun Rusçasına da iltifat etmiş oluyor.

İlber'in Türkiye dışındaki ünü de muazzam, kendi gözlerimle gördüm. Çokça akademik yayınlar yapıyor. Bu yayınlardan birçoğu Türkçede yok. Viyana'ya gittiğimde öğrendim ki Savoy Prensi Eugen diye bilinen, Zenta Muharebesi'nde İkinci Mustafa'yı yenen ve oradaki hazineyi götüren meşhur bir general var. Prens Eugen muazzam bir kütüphaneye sahip ve kendisi kitap meraklısı, benim gözümde onu önemli kılan da budur. Prens Eugen, bir savaştayken Augsburg'daki kitapçı Peutinger'de 4. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen bir harita olduğuna dair haber gelir. Sekreteri savaş anında çadıra gelip durumu bildirir. Prens hemen satın alınmasını ister. Sonrasında bu harita onun kütüphanesinde kalır. Prens Eugen hiç evlenmez, öldüğü zaman geriye devasa bir servet kalır. Bu servetin bir kısmı parada bir kısmı gayrimenkulde durmaktadır. Meselâ Tuna Nehri üzerinde sarayı ve Viyana'da sarayları vardır. Ayrıca Viyana'da Belverede Sarayı'nın da sahibidir. Bir de muazzam kütüphane ve sanat koleksiyonu mevcuttur.

Prens Eugen ölünce mirasçısı bir hanım kuzen çıkar. İmparatorun etrafındakiler, "Bu kadıncağıza bu miras bırakılmaz. Miras Avusturya'nın malı olmalıdır," der. İmparator, para karşılığında bütün koleksiyonları alır ve bunlar Avusturya'da kalır. Prens Eugen'in kütüphanesi millî kütüphaneye katılır ve sarayları müze haline gelir. Viyana'ya gittiğimde Prens Eugen'in kütüphanesi hakkında Belvedere Sarayı'nda sergi vardı. Çok güzel bir de katalog yapmışlardı. O kataloğu satın aldım.

Kapağını açtığımda ilk makalenin İlber Ortaylı'ya ait olduğunu gördüm. Eugen Fransız, ömrünü Avusturya'da geçirmiş ve bütün faaliyeti Avusturya-Fransa arasında savaşmak olmuş. "Neden İlber Ortaylı?.." diye düşündüm. Türkiye'ye geldiğimde İlber'e olayı anlattım; öylesine, önemsiz bir şeymiş gibi, "A evet bana gönderdiler o kataloğu," dedi. Oturduk, bana Prens Eugen hakkında bilgi verdi. "Sen biliyor musun? Bu adam XIV. Louis'in piçidir," dedi. Bunu söyleyince, "Bu saray dedikodusunu nereden biliyorsun!" diye şaşkınlığımı belirttim. İlber'le arkadaşlığımız esnasında keşfettiğim bir şeydir bu, bizim sıradan tarih kitaplarımızda veya ansiklopedilerde yazmayan bir sürü bilgi onda vardır. Eline geçen kaynakları ve arşivleri okur. Sadece Türkçe arşivi değil; Rusya, Avusturya, Büyük Biritanya arşivleri de benim bilebildiğim kadarıyla okudukları arasındadır. Kuşkusuz İlber pek çok başka arşivi de taramıştır ama ben onları bilmiyorum.

Bizim sıradan tarih kitaplarımızda veya ansiklopedilerde yazmayan bir sürü bilgi İlber Ortaylı'da vardır.

İlber yetmiş altı yaşına gelmesine rağmen okuduğunu da unutmuyor. İnsanlar yaşı ilerledikçe geçmişi iyi hatırlarlar ama yeni olayları unuturlar. İlber'de böyle bir unutma düğmesi yok. Her boşlukta okuyor. İlber bize misafirliğe geldiğinde ne var ne yok diye üst katta bulunan kütüphanedeki tarih ve edebiyat kitaplarına bakar. Yine bir gün geldiğinde Hammer'in[66] meşhur on ciltlik tarih kitabı serisinin devamı addedilen *Kırım Hanları'nın Tarihi* cildini buldu. İlber'in bu kitaptan haberi elbette ki var fakat elinde bu kitap yokmuş. O kitabı görünce, "Hemen bu kitabın bana fotokopisini gönder," dedi. Benzer bir şey başka bir kitapta da oldu. Atatürk'ün davet ettiği Rus uzman

66 Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856): Avusturyalı tarihçi, diplomat ve Doğu bilimleri uzmanıdır. Osmanlı'da 1851'de kurulan Encümen-i Danişe seçilen bilim insanlarındandır. 10 ciltlik *Büyük Osmanlı Tarihi* eseriyle ünlüdür.

bir tarım ekibi vardır. Bunlar Türkiye'ye gelmişler, müthiş bir rapor hazırlamışlar. Bu raporun baş editörü de meşhur botanikçi Vavilov'dur.[67] Bizimkiler Atatürk öldükten sonra bu kitabı Türkçeye tercüme etmişler fakat bu kitapta Türkiye'ye yönelik eleştiriler mevcuttu. Atatürk nelerimiz eksik, bilmek ve görmek istediği için yazılmış fakat ondan sonra gelen ve kitabı Türkçeye tercüme edenler bizim kültürümüzü aşağı görüyor diye bazı yerleri tercümede çıkarmışlar. İlber o kitabı okumuş ama onun da fotokopisini istedi. "Gerek yok, bende iki tane var," deyip birini ona verdim. İlber ertesi gün o kitabın içinden bazı pasajları bize okudu ama elinde kitap yokken, ezbere okudu. "Dün gece bunu mu okudun?" dedim. "Hayır efendim, ben kitabı daha önce okuduydum, sadece kitabın kendisi bende yoktu," dedi.

Bir gün Fatih, ben ve İlber program yapıyoruz. Oradaki konular içerisinde hiç olmayan bir konu vardı: Varus'un[68] üç lejyonunun Cermen Şefi Arminius tarafından imha edilmesi. Konuştuğumuz konuya bir örnek olarak bu dile geldi. İlber, Tacitus'un[69] meşhur tarih kitabından bu olayı anlatan paragrafları Lâtince olarak ezbere televizyonda okudu, sonra da Türkçeye tercüme etti. Fatih'in yüzündeki şaşkınlığı anlatamam. Ondan sonra Azerbaycan'da yine Tacitus'un kaydettiği başka bir olay vardı, onu da aynı şekilde Azerbaycanlıların önünde okuyup tercüme etti. Fakat bu konu diğerinden farklı olarak aynı grup içerisinde Farsçanın Azeri Türkçesi üzerindeki kültürel etkilere ait olan görüşlerden ibaretti. Oradaki çocuklardan biri bir Farsî şairden bahsetti. İlber hemen şairin şiirlerinden birkaç

[67] Nikolai Vavilov (1887-1943): Rus botanikçidir. Buğday ve mısırın tanımlanması konusunda çalışmalar yapmıştır.

[68] Publius Quinctilius Varus (MÖ 46–9): İmparator Augustus'un komutası altında görev yapan ve özellikle MS 9 yılında Arminius önderliğindeki Germen kabilelerine karşı yapılan ve kendisinin de öldüğü Teutoburg Ormanı Savaşı'nda, üç adet tam donanımlı Roma lejyonunun yok olmasına neden olmasıyla tanınan Romalı devlet adamı ve general

[69] Gaius Cornelius Tacitus (MS 56–120): Roma'da yaşamış hatip, avukat, senatör ve tarihçidir. Roma senatosundaki görevleri, Roma tarihi ve imparatorluğun kuzeyindeki Cermenler üzerine yazdığı eserleriyle tanınır.

tane ezbere Farsça olarak okudu. İlber'in Farçası da çok iyidir. Yanı sıra Lâtince, Yunanca ve Osmanlıcayı da çok iyi biliyor. İlber ve ben Azerbaycan'da çok popüleriz. Benim kitaplarımı da okumuşlar ama bu İlber'den kaynaklanıyor. Biz İlber'le arabayla seyahat ederken sürekli etraftaki jeolojik yapılarla ilgili soru soruyor, ben de anlatıyorum. Onun da çok hoşuna gidiyor. Birbirimizin merakları birçok soru ortaya çıkartıyor, bildiklerimizle birbirimizi entelektüel açıdan besliyoruz.

İlber'in bu başarısının genetikle ilgili bir tarafının olduğunu düşünsem de çalışkan ve çok zeki olmasının daha fazlaca etkisi olduğunu söyleyebilirim. Nereye giderse gitsin okuyor. Az uyuyor. Disiplinli bir yaşamı var. Sık sık davetlere gider ama kimse farkında olmasa da aslında oralarda gözlemci olarak bulunur. Toplumu gözlemler, toplumdakileri aileleriyle beraber tanır. Bu İlber'in birinci derece bir sosyal bilimci olmasından kaynaklıdır. İlber esas itibarıyla tarihçi fakat verilerin eksik olduğu yerde tarihi, etrafı gözlemleyerek ve insanlarla ilgili bilgilerini tamamlayarak yapar. İnsanın değişmeyen özellikleri vardır. Mağaradan bugüne evlenmek, çocuk sahibi olmak, yiyeceğini temin etmek gibi... Bunların bazen metotları değişmiştir ama bu ihtiyaçlar aynı şekilde durur. Örneğin bir erkeğin kendini bir kadına beğendirmeye çalışması; bu hayvanlarda da vardır, insanlarda da. Bu, aslında erkeğin normal faaliyeti arasında olan bir durumdur. Bu olay Antik Yunan'da, Roma'da veya Osmanlı'da nasıl gerçekleşiyor? Geçmişte evlenme müessesesi nasıl çalışıyordu, bugün nasıl çalışıyor? Dinlerle ilgili olarak meselâ, Mısır'da din ne anlama geliyordu ya da Mısır'la Musa arasındaki ilişki nedir? Bugün böyle bir figür çıktığı zaman –ki 19. yüzyılda Joseph Smith[70] adında bir adam çıkmış ve Mormon dinini kurmuştur– toplumun

[70] Joseph Smith, Jr. (1805–1844): Mormonluk adıyla bilinen İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi'nin kurucusu olup ilk başkanı ve Mormon peygamberlerinden biridir. Tanrı ve İsa'yı görüp onlarla konuştuğu kabul edilmektedir. Tanrı'nın ona yeni bir kilise kurması gerektiğini söylediğini vaaz etmiştir.

tepkisi ne olacaktır? Joseph Smith'in söylediği, "Tanrı'dan bana altın tabletler geldi," cümlesiyle o tabletlerin bulunamamasını bağdaştırıp bunları mukayese etmek gerekir. Bugün de tarikatlar vardır. Bazıları Güney Amerika'ya gider, bütün tarikat intihar eder. Bütün bunlar İlber'i ilgilendiriyor.

Buradaki sosyetenin onu davet etme sebebi onun çok eğlenceli ve meşhur bir adam olması fakat İlber'in bu davetlere icabet etmesi de onlar farkında olmasa da onları gözlemeye gitmesiyle ilgilidir. Onlar İlber'in laboratuvar malzemeleridir, bu yüzden o her seviyede ve her yaştan insanla konuşabilir. İlber, esasen kültür peşindedir.

İlber bize gelir, sürekli konuşuruz. Benim oğlum bir İlber Ortaylı âşığıdır. Zürih'e okumaya giderken elinde ses kasetleriyle gitti. Asım'da İlber'in kitapları da vardır. Yapacağımız işlerle ilgili mutlaka fikrini alırız. Onun hem benim hem ailem için önemli bir yeri vardır. Onun gibi olabilmek için pek çok şeyden feragat etmek gerekir, ben bile bugün olduğum yere gelebilmek için birçok şeyden feragat ettim fakat yine de bu beni bir İlber Ortaylı yapmadı. İlber Ortaylı olamazsın, doğarsın. Sonra da belli bir zekâ lâzım tabiî. O zekâyı da tabiat çok az insana veriyor. Tabiî, bu zekânın işlenmesi lâzım. O da Türkiye gibi ülkelerde mümkün olamıyor çünkü ne yazık ki ülkenin kültür seviyesi buna uygun değil.

İlber olmasaydı tarih cehaleti içerisinde debelenen bir ülke olurduk. Meselâ tarih programları seyrediyorum, programa çıkanların ya verdikleri bilgiler yanlış ya da ellerindeki bilgileri değerlendiremiyorlar. Dünya tarihi bilmiyorlar. İlber Ortaylı bunların yanında tam mânâsıyla "Praeceptor Turquiae" yani "Türkiye'nin Öğretmeni"dir. O, Atatürk'ün görmek isteyeceği bir aydın, entelektüel ve çok önemli bir öğretmendir; hem de sırf tarih değil, dil ve sosyoloji gibi pek çok konuda... Son derece görgülü bir adam, Türkiye için büyük ve kıymeti bilinmesi gereken bir münevverdir.

FATİH ALTAYLI KİMDİR?

"Bana göre Fatih Altaylı, Celâl Şengör'den daha büyük bir adam. Çünkü Celâl Şengör kendi merak ettiği şeyleri kendi için öğreniyor ve yayın yapıyor, bunlarla dünya çapında meşhur oluyor. Fakat Fatih Altaylı toplum için çalışıyor."

Öncelikle Fatih Altaylı benim eski dostumdur, bizim aile kendisini tanır. Fatih Altaylı, benim takdir edebildiğim kadarıyla Türkiye'nin en iyi gazetecisidir. Bunu daha da açmak gerekirse iyiden kastettiğim son derece dürüst olmasıdır. Fatih, geniş kültürlü bir adamdır. Ben her zaman Fatih'in geniş kültürüne hayran olmuşumdur. Politikayı, bilimi, her ne kadar tasvip etmesem de sporu çok iyi bilir. Yemek kültürü de çok zengindir, meselâ bunun bir yansıması olarak evde yemeği kendisi yapar. Sağlam bir entelektüeldir. Fatih Frankofondur,[71] şahane bir Fransızcası vardır, İngilizcesi de en az Fransızcası kadar iyidir. Galatasaray Lisesi mezunudur. Fatih Altaylı aynı zamanda iyi bir aile babasıdır, hem de müthiş bir baba... İnsanlar özel hayatını pek bilmez. Başarıyla sürdürdüğü bir evliliği ve 25 yaşında bir kızı vardır.

Biz, 1999 depreminde beni bir programına davet ettiğinde tanışmış olduk. Sonraları HaberTürk'e İlber'le beni çağırmaya başladı, birlikte birçok program yaptık. Son dönemlerde sıklaştı

[71] Frankofon: Fransızca konuşan kimselere veya çoğunluk olarak Fransızca konuşanlara verilen isimdir.

ama seyrek olduğu dönemde de çok önemli işler yapıyordu. Meselâ her ne kadar kızsam da halka futbol kulüplerini anlatıyordu, sonuçta futbol görünenin de ötesinde büyük bir endüstridir. Bunun dışında Türkiye politikasının durumunu ve nereye gittiğini anlattı. Önemli buluşlar yapan gençleri kendi programına çıkardı. Türkiye'nin yurtdışındaki en gözde entelektüellerini etrafına topladı. Bu entelektüellerin bir araya gelmesinde ve program yapmasında tek etken Fatih Altaylı'dır. Kesinlikle sorduğu sorular müthiştir ve bir şeyler bildiğini anlarsınız.

Fatih bu kültürün üstüne çıkmış bir adam, Türkiye'de görmeyi özlediğimiz insanlardandır.

Kendisi çok iyi bir dosttur. Meselâ Diyanet İşleri Başkanlığı beni savcılığa verdi. Ben, avukatım Celâl Ülgen Bey ve eşim Oya ile birlikte savcılığa gittim. Bir baktım üç kişi daha geldi: Orhan Bursalı, Ahmet Yavuz General ve Fatih Altaylı. "Tonla işin var, niye geldin?" diye sordum. "Seni yalnız bırakamam," dedi. Fatih benim çıkışlarıma mâni olduğu zaman Oya'yı arar, "Oya, söyle bu tip çıkışlar yapmasın," diye uyarır. Kendinden çok beni korur. Özer Saraçoğlu, Fatih'in ricası üzerine otelinde krallar gibi ağırladı bizi ve tek kuruş almadı. Özer Bey, gibi birçok dostu vardır. Çok cömerttir, arkadaşlarına yardım eder. Centilmendir. Fatih bu kültürün üstüne çıkmış bir adam, Türkiye'de görmeyi özlediğimiz insanlardandır.

Ayrıca iyi bir patrondur, YouTube'da gençlere iş imkânı verip alan açarak onlara güven ve sorumluluk vermekten çekinmez. Bunlardan biri de yakın çalışma arkadaşı Emre'dir. Bazı programları tamamen ona bıraktı, örneğin benim programımda Fatih yok ama Emre var. Fatih'in şöhretiyle böbürlendiği hiçbir anı hatırlamıyorum. O, ileriye bakıyor. Fatih'in bir şoförü ve koruması vardı, adı İbrahim. Dehşet tatlı bir adamdı. İbrahim maalesef kansere yakalandı ve bir sene içerisinde vefat etti.

Fatih, bu ölümden sonra ailesine yardımcı olmakla kalmadı, kardeşini hemen onun yerine işe aldı.

Fatih çok kez eleştirilmiştir. Örneğin Tayyip Erdoğan ile bir röportaj yaptığında arkasından, "Sen çanaksın, bu soruyu neden sormadın, şunu neden sormadın?" gibi tepkiler aldı. Aslında Fatih son derece zeki bir adam olduğu için Tayyip Bey'in canını sıkacak bir soru sormaktan kaçındı. Çünkü aksi takdirde Tayyip Bey kalkıp gidebilirdi, bıraktı ki Tayyip Bey ne istiyorsa konuşsun. Gerisi halkın takdiridir. Ben bu yaklaşımı medenî ve akılcı buluyorum.

Fatih, programlarına çokça misafir davet eder ve davet ettiği misafirlerin konularına göre mesai harcar, hazırlanır. Bu, takdire şayan bir şeydir. Fatih kendisini seyircisine karşı sorumlu hisseder. Meselâ, malûm 1999 depremi olduktan bir sene sonra Le Suroît gemisiyle Marmara'da fayı haritaladık. Bu fayın haritalama seferinin iki eş başkanı vardı, biri bendim diğeri de Xavier le Pichon'du.[72] Biz geri geldikten sonra Fatih programa ikimizi birden davet etmek istedi, ben de bunu Xavier'e sordum. Kabul edince birlikte programa gittik. Fatih yanılmıyorsam üç veya beş dakika geç kaldı. Gelir gelmez uzun uzun özür diledi. Ondan sonra "Mösyö Le Pichon, ben gazeteciyim, size şu listedeki soruları sormayı düşünüyorum," dedi ve soruları verdi. Listede "Güneş tutulması depreme tesir eder mi?" gibi saçma sorular vardı ama halk bunları soruyordu. "Benim görevim gazeteci olarak bunları size sormak. Siz bu konuda en büyük otoritesiniz, cevaplayabildiğiniz kadar bunları da cevaplayın," diye ricada bulundu. Biz programı yaptık ve müthiş seyredildi. Xavier, Fatih'e döndü, "Ne zaman davet ederseniz Paris'ten bile gelirim," dedi.

[72] Xavier Le Pichon: Fransız jeolog ve jeofizikçidir. Diğer birçok katkısının yanı sıra, levha tektoniği teorisinin oluşturulmasına yardımcı olan kapsamlı levha tektoniği modeli ile tanınmaktadır.

Yıllar sonra jeolojide zirve olan Xavier le Pichon, Dan McKenzie[73] ve John Dewey[74] İTÜ'den şeref doktorası aldılar. Fatih Altaylı "Acaba üçü birden TV programına gelir mi?" diye bana sordu. Onun adına programa davet ettiğimde üçü birden memnuniyetle karşıladı. Xavier daha önceki tecrübesinden dolayı Dan ve John'a tavsiyelerde bulundu. Fatih'in çok akıllı ve iyi bir gazeteci olduğundan bahsetti. Fatih Altaylı, Türkiye tarihinde ilk defa bir bilim dalının en tepe üç adamını televizyon programına çıkardı ve şahane bir program oldu. Bu program yapıldıktan sonra yöneticilerimizden, hükümetimizden, Cumhurbaşkanlığımızdan bir kişi bile bu adamlarla Türkiye'de görüşmek için Fatih'i aramadı. Böyle bir şey istense Fatih bunu organize edebilecek bir gazetecidir. Bu, Fatih'in Türkiye'deki konumunu belirliyor. O, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaktan çekinmiyor. Çünkü paraya ihtiyacı olan bir adam değil, bunları para için yapmıyor. Fatih'in bir amacı var, o da ülkeye faydalı olabilmek. Fatih'in dedesi Doğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye'yi organize edenlerden biri, ailesi Atatürk'e çok yakın. Fatih'in ailesi Osmanlı döneminde de varlıklı. Herhangi bir Avrupa ülkesinde doğmuş olsaydı direkt baron olabilecek konumda fakat tabiî Türkiye'de böyle bir rejim yok.

Şu anda büyük bir risk alarak ve çokça emek vererek gazetecilik yapıyor. Hükümetin yüksek yerlerinden ve çeşitli kişilerden eleştiriler geliyor, kendisine türlü hakaretler ediliyor ve hattâ tehditler alıyor. Sosyal medyada da insanlar onu hükümeti eleştiren bir gazeteci sanıyorlar. Oysa salt eleştiri için bunu

[73] Dan Peter McKenzie: Cambridge Üniversitesi'nde jeofizik profesörü ve bir zamanlar Cambridge Yer Bilimleri Bölümü Bullard Laboratuvarları'nın başkanıdır. Bir küre üzerinde plaka tektoniğinin matematiksel ilkelerini tanımlayan ilk makaleyi yazmış ve manto konveksiyonu üzerine yaptığı ilk çalışma, gezegenlerin iç mekânlarına ilişkin modern tartışmayı yaratmıştır.

[74] John Frederick Dewey: Britanyalı jeologdur. 1960'larda ve 1970'lerde üstlenilen ilk çalışmaların üzerine inşa edilen, İngiliz yapısal jeolog ve levha tektoniği teorisinin güçlü bir savunucusudur. Yaygın olarak dağ sıralarının gelişimi ve evrimi konusunda bir otorite olarak kabul edilmektedir.

yapmıyor, gerçek bir gazeteci olarak analizde bulunuyor. Fatih, aydın bir insan. YouTube'da yaptığı programlarla eskiden gelen tecrübesine dayanarak Meral Akşener, Kemal Kılıçdaroğlu ve Ümit Özdağ gibi birçok politikacıyı ağırlayabiliyor. Bütün ideolojilerden insanları programına konuk edebiliyor. Bunu da para için yapmadığı ortada; canını ortaya koyması, vatanına olan sevgisini ve gazeteciliği milletine hizmet olarak gören bir adam olduğunu da gösteriyor. Kendisi üç yüzün üzerinde davası olduğunu söylemişti. Bunları yapanlar, Fatih hapse gönderilsin diye yapıyorlar.

Ona bazen, "Sen çalışmak zorunda değilsin," diyorlar, "Hayır, bu beni vatan sevgisinin icbar ettiği bir şeydir," diyor. Bu, onun için kişisel merakın üzerinde bir görev. Fatih milleti için samimi olarak dertleniyor. Onda müthiş bir vatan sevgisi var. Kesinlikle bir kahramandır. Zor zamanlarda elini taşın altına koymaktan çekinmemiştir. Yüksek karakterli bir adamdır. Düşünceleri konusunda da istikrarlıdır. Düşünce ve faaliyetlerinin temelinde büyük vatan sevgisi ve yanında ne yazık ki azıcık da olsa Galatasaray sevgisi var. Fatih kulüp için de çok mesai ve para harcamış bir adamdır. Kimi zaman onu, "Sen bu kadar entelektüel bir adamsın, müthiş bir iş yapıyorsun, nedir senin bu futbolla ilişkin?" diye eleştiriyorum. Yine de onu bununla sınırlamamak gerekir; tarih, siyaset ve bilim konuşabilen bir gazeteciden bahsediyoruz. Modadan yemeğe kadar her konu hakkında az çok fikir beyan edebilen bir entelektüel olması, merakından geliyor.

Fatih Altaylı, yüksek karakterli bir adamdır. Düşünceleri konusunda da istikrarlıdır.

Meselâ Fatih'e Türkiye'de bir Australopithecus kafatası bulunduğunu söyledim. Pamukkale Üniversitesi'nden Cihat Alçiçek buldu. Bizim Cihat iyi bir jeologdur. Australopithecus çıkınca Cihat hemen bu işi Fransızlar iyi biliyor diye onlarla

işbirliği yaptı. Cihat Fransızca bilmiyor, İngilizceyi de idareten konuşabiliyor. Bundan birkaç sene sonra Fransa'da bir sempozyum yapıldı. Fosil Lucy'yi bulanlardan konuşmacı rahmetli Yves Coppens, College de France'da yan yana oturduğum çok iyi bir dostumdu. Ben Fatih'e bu sempozyuma gideceğimi söyleyip onu da davet ettim. "Gelirim," dedi. "Seni Doğa Tarih Müzesi'ne de götürürüm, hem Şevket de gelir," dedim. Şevket Şen, Türkiye'nin çok iftihar ettiği dünyanın meşhur memeli paleontologlarından biridir. Şevket'e herhangi bir diş gösteriyorum; hayvanın türünü ve yaşını söylüyor. Biz Fatih'le Paris'e gittik, bütün oturumlara katıldı. Coppens tebliğini hiç görsel göstermeden ve Fransızca olarak takdim etti. Yaklaşık kırk beş dakika hiç slayt göstermeden insanlığın evrim tarihini anlattı. Ben Fatih'le yan yana oturuyorum. Fatih, "Benim pek anlamadığım bir konu ama ben söylediği her şeyi anladım," dedi. Bir şey de göstermedi adam, ona rağmen... Yves Coppens yanımıza gelince ben Fatih'i takdim ettim. Adamla çok iyi sohbet etti. Orada ben hissetim ki Fatih, Yves Coppens'den alabileceği kadar bilgi alıyor, ondan bilimsel olarak faydalanıyor. Benim gözümün önünde müthiş bilgi sahibi oldu çünkü bu konunun en büyük uzmanlarından biriyle görüştü.

Ondan sonra Fatih'le Tabiat Tarihi Müzesi'ne gittik. Müzenin paleontoloji bölümünün aşağısında karşılaştırmalı anatomi reyonu var, burada 30.000 iskelet var. Balinadan tutun da develere, küçücük kuşlara kadar... O koleksiyona girerken ön tarafta bir büyük büst görünür: Georges Cuvier'nin büstü. O adam, karşılaştırmalı anatomi bilim dalının, omurgalı paleontolojisinin ve aynı zamanda biyostratigrafi biliminin de kurucusudur. Hayatın boyunca birkaç keşif yaparsın ve büyük adam olursun, Cuvier ise bu üç bilim dalının kurucusu olmuştur. İçeri girdik, Fatih Fransız kültürüyle yetişmiş bir adam olduğundan Georges Cuvier'yi ve tüm dünyanın ona ne kadar saygı duyduğunu biliyor. Koleksiyona bakarken, "Sana bir şey diyeyim mi Celâl,

ben bu adama duyduğum saygıyı kaybettim," dedi. "Niye?" diye sordum. "Şuraya baksana, bu da senin gibi bir manyak, yalnız bu senden daha deliymiş. Bu kadar kemiği nerede topladı?" dedi. "Meselâ Paris'te hayvanat bahçesinde bir fil ölse hemen Cuvier bunu ister diye düşünüyorlar. Tahta tekerlekli büyük bir araba yaptırılıyor, kocaman fili içine koyuyorlar ve Cuvier'in laboratuvarına götürüyorlar. Cuvier bizzat teşrih ediyor bu hayvanı. Bu adam 62 yaşında ölüyor ve yaptığı iş akıl almaz, bir ömre o kadar çok şey sığdırmıştır," diye hikâyesini anlattım. Fatih onların hepsiyle tek tek ilgilendi.

Fatih'in kolu entelektüel anlamda her yere uzanıyor çünkü kişisel olarak meraklı. Kendi öğrenirken halkına da bir şeyler öğretmek istiyor. Ben ona da "Praeceptor Turciae" diyorum, "Türkiye'nin Öğretmeni" mânâsında Lâtince bir tâbirdir. Tarihte böyle "praeceptor"ler var: Philipp Melanchthon, Martin Luther'in yakın arkadaşı. Martin Luther, "Her şey İncil'de vardır, kutsal kitabın dışında bir şeye bakmak gereksizdir," der. Melanchthon da "Hayır bu mümkün değil," diye itiraz eder ve ilk defa bugünkü Almanya'da Aristo öğretmeye, Aristo'nun doğayla ilgili yayınlarını okutmaya başlar. Bu yüzden Philipp Melanchthon için "Praeceptor Germaniae" denir. "Almanya'nın Öğretmeni" demektir. Philipp Melanchthon bunları 16. yüzyılda yaptı. Almanya'nın Almanya olmasında ta o zamanlar böyle adamları ön planda olması etkili olmuştur. Şimdi de Fatih, benim gözümde Philipp Melanchthon'un gömleğini giymiş vaziyettedir. Gençler Fatih'in hayatına baktığı zaman heyecan duyacaklar, bir dürtü hissedecekler ve yapacakları işlerde cesaret bulacaklar. Ben bunları çok önemli buluyorum. Bana göre Fatih Altaylı, Celâl Şengör'den daha büyük bir adam. Çünkü Celâl Şengör kendi merak ettiği şeyleri kendi için öğreniyor ve yayın yapıyor, bunlarla dünya çapında meşhur oluyor. Fakat Fatih Altaylı toplum için çalışıyor. Fatih, bunun için hayatını ortaya koymuş biri, bu yüzden ona çok saygı duyuyorum.

Fatih Altaylı büyük bir adam, onun gibi insanların çoğalmasını istiyorum. Bu ülke bir gün medenî bir ülke olacaksa, ki bugün değil, Fatih Altaylı gibi insanlar çoğaldıkça Atatürk'ün gösterdiği hedefe doğru dümen kırmaya başlayacak. Fatih dümenin başında tek başına. Şimdi gençler onu seyrediyorlar, dümeni nasıl tutuyor ve ne yapıyor hepsini gözlemliyorlar. Onlar da zamanla o dümeni yakalayıp Fatih'e yardımcı olacaklar. Fatih bir gün bu işi yapamadığı zaman onlar devam edecekler. Öyle bir şey inşa ediyor ki yarın bir sebeple yurtdışına gitse bile bu program devam eder ve bunun için hepimiz elimizden geleni yaparız. Mesleğini hakikatli bir şekilde yapan ve dostluğuyla, entelektüel bilgisiyle her daim yanımızda olan kıymetli bir insan olarak bu bizim Fatih Altaylı'ya borcumuzdur.

EDUARD SUESS KİMDİR?

"Eduard Suess, tarihin gördüğü en büyük doğabilimcilerden biri ve gelmiş geçmiş en büyük jeologdur. Yarattığı muazzam bilimsel eser, otuz küsur yıllık politik yaşamı içerisinde ortaya çıkmıştır ve bu arada Suess üniversitede 44 yıl boyunca hiçbir dersini kaçırmamıştır."

Eduard Suess, çağdaş yerbiliminin babasıdır ve gelmiş geçmiş en büyük jeologdur. Annesi banker bir ailenin kızı, babası da tüccardır. Viyana'da üniversite öğrencisiyken 1848 Devrimi'nde devrimcilerin safında yer almasından dolayı başının belaya girmesinden korktuğu için babası onun iltihaplanmış ayak başparmağına bakmak bahanesiyle Viyana'dan Prag'a kaçmasını ister.

Prag'da milli müzenin önemli bir bölümü tabiat tarihine ayrılmıştır, orada fosilleri görür ve bu fosiller onu çok heyecanlandırır. Sık sık oraya gitmeye başlar. Suess, bir süre sonra müzenin tabiat tarihi kısmının küratörü Maxmilian Dormitzer'in dikkatini çeker, sonrasında ahbap olurlar. Dormitzer dört ya da beş dil bilen, çok genç yaşta ölmüş Yahudi kökenli bir adamdır. Müzenin ziyaretçilerinden isteyenleri arada bir araziye götürmektedir. Suess bu arazi gezilerinin hepsine katılır. Bu gezilerle birlikte kendi kendine bazı fikirler geliştirmeye başlar. Bilimsel bir dergide yayımlama amacıyla graptolit örnekleri toplar ve bir makale hazırlar. O zamanlar paleontolojinin Prag'daki en

büyük ismi Joachim Barrande'dir. Kendisi Fransız'dır. Prag'ın etrafında mevcut olan birinci zamanın ilk kısmına ait muazzam bir fosil zenginliğini inceler. Joachim Barrande hepsini bitirememişse de öldükten sonra yirmi bir cilt olarak "*Système silurien du centre de la Bohème*"[75] adıyla el yazmalarını yayımlamışlardır. Bu kitap tarihteki tek bir kişinin yazdığı en büyük paleontoloji kitabıdır.

Suess makalesini tenkit etmesini isteyerek Joachim Barrande'a gönderir. Joachim Barrande derhâl reddeder ve hemen onun bulduklarını küçük bir kitap şeklinde yayımlar. Esasen Suess'ün bulduğu fosiller onda da vardır. Hemen onlara isim verir. İsim verdiği için Suess, kendine yol açacak krediyi kaybeder. Suess o zamanlar yirmi yaşındadır, Barrande'ı bütün dünya tanır ama Suess'e yaptığı ahlâksızlıktır. Daha sonra bütün bunlara rağmen Suess, bu adamla ahbap olmayı başarır.

Viyana'da ortalık yatışınca Suess, ailesinin yanına dönmeye karar verir. Viyana Teknik Üniversitesi'ne devam edecektir ama artık politik bir adam olarak damgalanmıştır. Bu koşullar içinde Suess, "Üniversitede devam edemeyeceğimi anladım," diyerek üniversiteden ayrılır. Babasının parası vardır. Hofmineralienkabinett'te yani İmparatorluk Mineral Müzesi'nde gönüllü asistan olur. Hemen iki makale yayımlar. İki tane brachiopoda (lamba kabuklu) türü bulur. Bütün bunlar çok etkileyici olduğu için aylık maaşlı asistan olarak işe alınır. Daha sonra 1856'ya kadar bütün dünyada ses getiren yayınlar yapar. Bu yayınları yaparken henüz yirmi beş yaşındadır.

Arkadaşı Oppel'le beraber herkesi yenmiş bir problemi yenerler. Problem şudur: Avrupa'nın ön ülkesinde bulunan fosiller arasında, Alplerde bulunmuş bin türün bir tanesi bile o zaman bilinmiyordu. Ama Alplerdekilerin tek biri Avrupa'da yoktu, dolayısıyla Alplerde bulunan tabakalar ile Avrupa'daki

[75] Système silurien du centre de la Bohême (Orta Bohemya'nın Silüriyen Sistemi): Joachim Barrande'nin ilk cildini 1852'de yayımladığı fosillerle ilgili eseridir.

tabakaları karşılaştırılamıyordu. Sir Charles Lyell[76] gibi zamanın büyük adamları bu durumdan şikâyetçilerdir çünkü durumu anlayamazlar. Suess, bir Avrupa gezisinde Stuttgart'ta bulunan arkadaşı Oppel'e uğrar. Oppel ona bir çift kabuklu fosil gösterir: *Avicula contorta*...[77] Stuttgart'ta en alt Jura'da bir kemik tabakası vardır. Çok fosilli bir tabakadır, oradan Oppel'in topladığı fosillerin içinde Suess, *Avicula concorta*'yı görünce bu fosilin Alplerde de bulunduğunu söyler. Böylece ilk defa Alpler ile Avrupa stratigrafisi deneştirilebilmiştir. Bu keşfin ardından Suess ve Oppel bunu hemen oturup yazmaya başlar. Suess'ün burada çok önemli bir karakteristik özelliği ortaya çıkar. Yazdıkları makalede birinci yazarı Oppel olarak gösterir. Oppel daha gençtir. Problemi bulan ve çözen Suess olsa da ona, "İlk yazar sen ol," der çünkü Oppel'in meşhur olup iş bulması gerekmektedir. Bu makale, yayımlandığında müthiş bir ilgiyle karşılanır.

Sir Charles önce Viyana'dadır fakat Suess gelmeden Viyana'dan ayrılmıştır. Stuttgart'ta gider ve Oppel'in de hocası olan *Der Jura* kitabının yazarı Quenstedt'i[78] ziyaret ederken Quenstedt, Sir Charles'a problemin halledildiğini ve artık Alpler'le Avrupa'yı kıyaslayabildiklerini söyler. Sir Charles Lyell bu haberi duyunca müthiş heyecanlanır. Hemen Suess'e mektup yazar ve "Bana yeni keşiflerinin özetini gönderebilir misin?" der. Suess, Sir Charles'a mektubu İngilizce olarak yazar. Suess'ün gönderdiği özet, Sir Charles'ın en meşhur kitabı olan *Principles of Geology*[79] kitabının beşinci baskısında ilâve olarak yayımlanmıştır.

---

[76] Sir Charles Lyell (1797-1875): Jeolojinin babası sayılan İskoç jeolog.

[77] Bugünkü adı: Rhaetavicula contorta

[78] Friedrich August von Quenstedt (1809 -1889): Alman jeolog ve paleontologdur. Jura sistemi fosilleri üzerine yaptığı araştırmalarla bilinir.

[79] *Principles of Geology* (Jeolojinin İlkeleri): Charles Lyell'in ilk kez 1830-1833 yılları arasında üç cilt halinde yayımlanan, dünya yüzeyinin zaman içinde nasıl değiştiğini açıklamak için tekdüzelik teorisini kullandığı kitabıdır.

Eduard Suess Rusça dâhil, Avrupa'da konuşulan neredeyse tüm dillerde literatür okuyabilen bir profesördür.

Bundan sonra Suess memleketindeki jeoloji eğitiminin iyi olmadığı konusunda düşünmeye başlar. Jeolojiyle ilgili bilgiler ve fosiller sadece ezberletilmektedir, öğrenciler de bundan çok sıkılmaktadırlar. Suess'e göre bunu daha iyi öğretmenin bir yolu vardır. Üniversitede hoca olmak ister ama kendisinin bırakın doktorayı üniversite diploması bile yoktur, bu yüzden hocalık teklifi üniversite tarafından reddedilir. Milli eğitim bakanına gider. Gitmeden önce Suess tüm eserlerini toplar, Avusturya'nın önemli jeologlarından tavsiye mektupları alır ve bakana gönderir. Bakan bunları görünce, "Bay Suess, kanunu inceledim. Sizi doçent olarak atayamam. Yalnız kanunu çok dikkatli inceledim, bu kanuna göre sizi profesör olarak atamamda hiçbir engel yok," der. Suess atandıktan sonra kırk dört sene boyunca bu görevi sürdürür ve görev süresince hiçbir dersini kaçırmaz. Rusça dâhil, Avrupa'da konuşulan neredeyse tüm dillerde literatür okuyabilen bir profesördür. Ana dili olan Almanca dışında İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Lâtince ve Yunancayı çok iyi bildiği yayınlarından, mektuplarından ve anılarından anlaşılır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda hem jeoloji hem de paleontoloji alanlarında ilk kürsü sahibi olur. On bir sene Avusturya Bilimler Akademisi başkanlığını yürütür. Tüm bu süreçler içinde Suess yüz otuzdan fazla bilimsel eser yayımlamıştır, bunların en büyüğü, modern tektoniğin temeli olan dört dev ciltlik *Arzın Çehresi* (Das Antlitz der Erde) adlı eseridir.

Eduard Suess, altı çocuklu çok iyi bir aile babasıdır. Karısı kendisinden önce ölür. Karısından bahsederken, "Benim hayatımın ışığıydı," der. Suess önce paleontoloji profesörü olur. Fakat o kadar geniş spektrumu olan biridir ki... Meselâ Viyana'da tifo salgını olur. Suess da buna kafasını takar. Daha önce

Londra'da denenmiş bir yöntem vardır. O da bunu uygular ve ölümlerin dağılımının haritasını çıkarır. Viyana çanak gibidir ve bütün mezarlıklar bu çanağın etrafındadır. Bu çanağın alt taraflarında başlayan ölüm vakaları, çanağın üst tarafındaki mezarlıklara gömülen hastalardan yayılan mikroplar nedeniyle, çanağın üst taraflarına doğru yayılmaya başlar. Bunun üzerine Suess, Viyana'da eve giden suların Viyana'daki jeolojinin en üst tabakasından geldiğini tespit eder. Ölenlerin mezarlarından sızan sular yeraltı sularına karışmaktadır. Suess, bunu haritalar ve *Viyana Şehrinin Tabanı, Yapısı, Bileşimi ve Bunun Vatandaşlarının Yaşamıyla Olan İlişkisi* (Der Boden der Stadt Wien und seine Beziehung zum Bürgerlichen Leben) adında bir kitap yayımlar. Bu, dünyadaki ilk şehir jeolojisi kitabıdır.

Bu kitap yayımlanınca Suess belediye meclisine seçilir. Belediye başkanı Dr. Andreas Zelinka ona ne yapılması gerektiğini sorar. Suess, "Viyana, suyunu çok yüzeysel tabakalardan alır. Bu su, mezarlık suyu ile karışmaktadır. Viyana'nın suyunu yüz on kilometre öteden, Alplerden almak gerekir," der. Belediye başkanı bunun yapılabileceğine inanmaz, "Suess, siz bir delisiniz!" der. Fakat neyse ki Zelinka altı ay sonra ölür. Onun yerine genç bir avukat olan Dr. Cajetan Felder belediye başkanı olur. İmparator Çeşmesi (Kaiserbrunnen) denilen kaynaktan suyun getirilmesi gerekmektedir ama orası da imparatorluk ailesine aittir. İmparatora gidip durumu anlatırlar ve imparator Franz-Joseph burayı Viyana halkına hediye eder. Çalışmalar yapılır, su şehre dağıtılır. Suyun ilk geldiği yerde bugün Suess'ün heykeli vardır. Viyana, bugün marketten aldığı sudan daha kaliteli kaynak suyu içebiliyorsa bu Suess'ün sayesindedir.

Suess daha sonra eyalet parlamentosuna seçilir. Bir sorun daha vardır. Tuna Nehri sürekli taşmakta ve Viyana'yı sel basmakta ve salgın hastalıklara neden olmaktadır. Suess çözüm için bir yan kanal açtırma önerisinde bulunur. Bu çözüm çok tartışılsa da daha sonra kabul edilir. Suess'e hangi

firma yapacak, hangi kapak takılacak diye rüşvet teklifleri gelmeye başlar. Suess hepsini reddeder. Bu sefer politikacılar üzerinden baskı yapmaya çalışırlar. Sonunda onun dediği gibi Tuna Kanalı yapılır. Böylece sel baskınları biter. Bugün hâlâ "Suess, Tuna'yı Viyana'nın dışına attı" diye esprisi yapılır.

Suess, bugünün sosyalist sol partilerine benzeyen bir partiden imparatorluk meclisine seçilir ve orada otuz sene çalışır. Önemli görevlerinden biri de kilisenin okullar üzerindeki baskısını kaldırmaya çalışmak ve lâik bir eğitim sunmak olmuştur. Suess, öğrencilerini alıp sık sık İtalya'yı gezer. Basilicata'da kalker dağlarına bakar ve bunların tek bir tarafa devrilmiş olduğunu fark eder. O zamanki yaygın fikre göre dağlar simetriktir, ortadaki magma yükselmesiyle dağlar oluşur. Suess bu işin böyle olmadığını keşfeder. "Büyük dağlar arimetrik bir yapıya sahiptir ve statik değillerdir," der. Suess'e göre büyük dağlar aslında dünyanın ısıl büzülmesiyle olmaktadır. Ancak 1980'lerde bunun da doğru olmadığının farkına varılmış, onun yerine levha tektoniği gelmiştir. Ancak Suess'ün münferit dağ kuşakları, rift vadileri, Atlantik ve Pasifik tipi kıta kenarları gibi konularda yaptığı yorumlar doğru çıkar ve levha tektoniği teorisi içerisine alınır. Bugün jeolojide kullandığımız pek çok terim, meselâ batolit, Tetis, graben, horst ve daha nice terim onun jeolojiye soktuğu terimlerdir.

Suess, otuz sene milletvekilliği yapar. Viyana şehrinin eğitimden çevre problemlerine kadar her şeyiyle ilgilenir. Politik yaşamını kendi arzusuyla İmparatorluk Parlamentosu'nda dinci ve ırkçı görüşlerin çoğunluk kazanmasıyla noktalar ve bilimsel çalışmalarına devam eder. Bu dinci ve ırkçı inanışların etrafında çıkacak olan Birinci Dünya Savaşı'nı görmeden ölür.

Eduard Suess, tarihin gördüğü en büyük doğabilimcilerden biri ve yukarıda da değindiğimiz gibi, gelmiş geçmiş en büyük jeologdur. Yarattığı birçok muazzam bilimsel eser,

otuz küsur yıllık politik yaşamı içerisinde ortaya çıkmıştır ve bu arada Suess üniversitede 44 yıl boyunca hiçbir dersini kaçırmamıştır. Tüm bu faaliyet içerisinde iyi ve başarılı bir aile reisi olmuştur. Bütün dünya yüzeyine dağılmış pek çok arkadaşı ve muazzam bir hayran kitlesi vardır. Bugün Suess'ün adı jeolojide çok sık anılmıyorsa bu onun yarattığı kavramların her jeologun gündelik diline girmiş olmasındandır. Nasıl ki her kütle çekimi dediğimizde Newton'u anmıyorsak, Suess'ün pek çok kavramını kullanırken de artık ona atıf yapmıyoruz.

Bugün Suess'ün adı jeolojide çok sık anılmıyorsa bu onun yarattığı kavramların her jeologun gündelik diline girmiş olmasındandır.

CHARLES DARWIN KİMDİR?

"Charles Darwin, bilim âleminde insan bilgisine ve insanın doğayı anlamasına en büyük sıçramalardan birini yaptıran bilim devleri arasında anılır. Keskin gözlem yeteneği, müthiş yaratıcı zekâsı ve ele aldığı problemleri çok büyük bir dikkatle çözmesiyle şöhret yapmış bir bilim insanıdır."

Darwin 1809'da dünyaya gelmiştir. Darwin'in babası meşhur bir köy doktoru ve zengin bir adamdır. Darwin'in annesi de Wedgwoodlardandır. Dedesi Josiah Wedgwood, Wedgwood şirketini kurarak çanak çömlek yapımını geliştirmiş ve porselen üretmiştir. Wedgwood, bir de pirometreyi icat etmiştir, çünkü porseleni yapabilmek için çok yüksek sıcaklıklara çıkıp işlemek gerekir. O sıcaklığı ölçecek termometre o zamanlar yoktur. Dolayısıyla tamamen alevin rengini kullanarak pirometreyi icat etmiş, böylelikle sıcaklığı kontrol edebilmiştir. Wedgwood bu gelişmeden sonra meşhur olmuş, Avrupa'daki çömlek ve porselen üretiminin de sanayileşmesinde öncü isimlerden biri haline gelmiştir. Sonrasında aile çok zengin olur. Bu sebeple Darwin babadan olduğu gibi ana tarafından da zengindir.

Darwin ilk mektebini bitirir fakat parlak bir çocuk değildir. Babası kendisi gibi doktor olsun ister çünkü doktorluğu para kazanılabilecek bir meslek olarak görür. Darwin'i İngiltere'nin en iyi tıp okuluna gitmesi için Edinburgh'a gönderirler.

Orası en iyisidir çünkü orada kadavra teşrih edilebiliyordur. Güneyde bu durum o zamanlar hâlâ günah kabul edilmekteydi. Darwin, Edinburgh'a gittiğinde o teşrihlere dayanamaz. Tıp okuyamayacağı anlaşılınca babası Cambridge'e gelmesini, ilahiyat okuyup papaz olmasını ister. Fakat Darwin, İlahiyat Fakültesi'ndeki derslerine de pek düzenli devam edemez çünkü Cambridge civarında bitki ve böcek toplamakla meşguldür. Bu durum, Cambridge'in botanik hocası Henslow'un[80] dikkatini çeker. Henslow, Darwin'i yanına alır ve ona botanik öğretir. O ara Darwin, majestelerinin harp gemisi Beagle'ın, Güney Amerika'nın güney ucunun haritalandırılması için kıtanın güneyinin etrafını dolaşacağını duyar. Üç senelik bir gezi öngörülmektedir. Her geminin bir doğabilimcisi vardır. Bütün gemilerle, gittiği yerlere bakıp rapor yazsın ve donanma da ilgili yerlere gemisini göndersin diye zoolojiden, botanikten, jeolojiden anlayan biri görevlendirilir. Fakat gemide bir sıkıntı vardır: Kaptan FitzRoy.[81] İngiliz donanma kurallarına göre kaptan, tayfa ve subaylarla yemek yiyemez, disiplinli olmak için tek başına yemek zorundadır. Bunun üzerine FitzRoy bir ilân verir: "Benimle akşam yemekleri yiyecek bir centilmene ihtiyacım var." Darwin babasına gider ve bu geziye katılmak istediğini söyler. Babası şiddetle karşı çıkar. Darwin çok üzülür ve çareyi dayısına gitmekte bulur. Dayısıyla otururlar, yirmi maddelik "Darwin'in niye gitmesi lâzım?" konulu bir liste hazırlarlar. Dayısı izin almak için listeyle beraber Darwin'in babasına gider. En sonunda babasını ikna etmeyi başarırlar.

Darwin'in Beagle'daki tüm görevi kaptanla beraber akşam yemeği yemektir. Arka planda ise bol bol inceleme yapacaktır. Gittiğinde henüz yirmi bir yaşında bir gençtir. Gemiye binerken FitzRoy, Darwin'e bir hediye verir. Hediye, o sene yeni

[80] John Stevens Henslow (1796-1861): İngiliz botanikçi ve jeologdur.

[81] Robert FitzRoy (1805-1865): Britanyalı Kraliyet Donanması koramirali ve bilim insanıdır.

çıkmış olan Sir Charles Lyell'ın[82] *Jeolojinin İlkeleri* kitabının birinci cildidir. Darwin bunu hocası Henslow'a gösterir. Henslow, "Bunu dikkatle oku ama içindekilerin hiçbirine inanma," der. Tipik bir İngiliz davranışıdır. Darwin okumaya başlar ve Lyell'ın dedikleri ona son derece mantıklı gelir. Bu sırada Yeşil Burun Takımadalarından Santiago Adası'nda dururlar. Darwin hemen adaya çıkar ve Santiago Adası'nda jeolojik bir gezi yapar. Altta bir volkanik tabaka vardır. Onun hemen üstüne kireç taşları gelmiştir ve onun da hemen üstünde volkanik bir tabaka daha yer alır. Bugünkü volkanlara yakındır. "Bu, bugün farz edilen jeolojik olay hızlarıyla olmak zorundadır, bunun olması için çok uzun zaman lâzım. Lyell haklı, geçmişte olan olaylar bugünküne benziyor," der.

Santiago Adası'nda gördüklerini hemen Londra'ya gönderir, bunlar *Transactions of the Geological Society'de* yayımlanır. Sonrasında gemi Montevideo'ya gelir. Oradaki postanede Henslow'dan Darwin'e gelen bir hediye vardır: Lyell'ın kitabının ikinci cildi. Onu okumaya başlar. Lyell orada mercanları, hayatı, fosilleri anlatır. Bu konular onun çok dikkatini çeker. Darwin gemiden iner. Pampalara kadar ortalığı at sırtında gezer. Önce rhealar dikkatini çeker. Bunlar devekuşlarına benzerler ama devekuşu değillerdir. Daha sonra güneye gittiklerinde, oradaki rhealar da kuzeydekilerden farklıdır. Sonra gliptodon fosilleri bulur. Gliptodon zırhlı bir memelidir, üstelik dikenli topuzu olan bir kuyruğu vardır. Bu fosiller, içlerindeki organik malzemeyi büyük oranda kaybetmiş, yerine mineral malzemesi gelmiştir. Bu, uzun zamandır orada demektir. Dolayısıyla bu eskiden yaşamış bir hayvan denilebilir ama ne kadar eskiden yaşadığını bilebilmek için o hayvanın içinde bulunduğu tabakanın yaşına bakılır. Darwin de bulduğu fosilleri bu şekilde incelemiştir. Darwin gliptodonu bulunca armadilloya çok

[82] Charles Lyell (1797-1875): Jeolojinin babalarından biri sayılan İskoç jeologdur.

benzediğini düşünür. Bunlar Darwin'in dikkatini çeker. Hayvan türlerinin bir şekilde değiştiğini görür ki aslında bunu eski okumalarından da biliyordur. Gözlemlerinin hepsini defterine not eder, defterleri çok meşhurdur.

Beagle gemisi Macellan Boğazı'ndan geçip Şili sahillerine çıkar. Şili'de sıkı bir deprem de yaşarlar. Darwin, Lyell'ı okumaya devam eder, dağlar böyle eskilerin inandığı gibi birden bire oluşmamıştır. Darwin'in doğumundan sonra yayımlanmış bir makalesinde Leopold von Buch,[83] "Alpler o kadar hızlı yükseldi ki bunların üzerindeki deniz suları şelalelerle kuzeye aktı," demiştir. Lyell, "Bu böyle değil, yavaş yavaş depremlerle yükselirler," der. Darwin bunları ve yaşadığı depremi düşünür, sonra aklına Lyell'ın Mercan Adaları hakkında söylediği gelir, "Pasifik'in etrafı dağlarla çevrili. Dünya tarihinde sırf dağ oluşumu olsa dünyanın genişlemesi gerekirdi. Bu mümkün değil," diye düşünür. "O zaman Pasifik Okyanusu bu dağlar yükselirken çöküyor olmalıdır," der. Pasifik Okyanusu'nun ortasında dağlar olduğunu farz eder ve karalardakilere benzediğini düşünür.

Darwin, "Pasifik'te bir dağ silsilesinin etrafına mercanlar gelip yerleşiyor. Bunlar saçak resifleridir. Pasifik Okyanusu'nun tabanıyla beraber dağ çökmeye devam ediyor fakat mercanlar dikine çoğalıyorlar. Sonra adanın etrafında bir kordon içinde bir lagün oluşuyor. Bunlar da kordon resifleri. Aynı resif, dağ çöktüğü için etrafta kalıyor. Sonra dağ ortadan kayboluyor. Bir tek mercanlar kalıyor ve bu şekilde atoller oluşuyor," diye düşünüp kurduğu bu bağlantıyı hemen yazar. Hayatında henüz tek bir mercan resifi görmeden hem de... Yazdıklarını Londra'ya yollar ve bu makalesi de yayımlanır. Amerikalı jeolog James Dwight Dana da Pasifik'i gezer. Sonra Sidney'deki bir gazetede Darwin'in teorisini görür. Dana, buna biraz bozulur. Kendisi de benzer fikirler geliştirmiştir.

[83] Leopold von Buch (1774 -1853): Alman jeolog ve paleontologdur.

Darwin, daha sonra Hint Okyanusu'na gelir. Burada Keeling atolünü[84] ziyaret ederler, burayı deli bir İngiliz satın almıştır ve tek başına orada yaşamaktadır. Darwin, hayatında ilk defa bir atol görür.

Pasifik Okyanusu'nu dolaşmadan önce Amerikan sahillerinden giderler. Galapagos Adaları'na ulaştıklarında Darwin hemen keşfe çıkar. Orada muhtelif ispinoz kuşları görür. "Ne kadar farklı ırklar var," düşüncesiyle adalardan bir sürü kuş toplar. Topladıklarına bakınca her adanın kuşunun değişik ve kuşların hepsinin ispinoz olduğunu fark eder. Daha sonra İngiltere'ye gelirler. Darwin bütün topladığı malzemeleri uzmanlarına dağıtır, bunların tayin edilmesi lâzımdır. İspinoz çeşitlerini görünce ornitologlar, "Bunları sen aynı türün değişik ırkları mı zannediyordun, hepsi ayrı tür," derler. Bu türler Güney Amerika'daki bir türe benziyordur, sanki hepsi ondan türemiştir. Darwin, "Bu nasıl olabilir?" diye düşünür. Her adanın kendi kuş türü vardır. Her adada ayrı bir ispinoz... Kendi kendine, "Ya bunlar Güney Amerika'dan rüzgârla üflendilerse buraya..." der. "Sonra ne olmuş da her ada kendi türünü geliştirmiş, bu nasıl olmuş?.." Bunları düşünürken Darwin en sonunda, "Türler bizimkilerin zannettiği gibi sabit değil," fikrinde karar kılar.

Darwin'den önce yapılan sınıflamalarda türler değişmez kabul ediliyordu. Bunlar Linnaeus sınıflandırmasına göre isimlendiriliyordu. Öncesinde evrim veya değişim hakkında benimsenen temellendirilmiş bir fikir yoktu. Bu, posta pulu toplamaya benzer. Darwin kesin olarak türlerin değiştiği kanaatindedir. Bu değişimi açıklayabilmek için bütün hayvan yetiştiricilerine mektup yazar. Meselâ bilinen inek ırkları vardır; et veren, süt veren ırklar vesaire... Atlar öyle, güvercinler öyle... Darwin hayvan ıslahçılarına bunu nasıl yaptıklarını sorar çünkü bu

84 Atol: Maldiv dilinden alınmış bir kelimedir ve yuvarlakça şekillere sahip içinde bir lagün bulunduran mercan kayalıklarına denir. Meselâ, Maldiv Adaları çoğunlukla bu tip atollerden oluşur.

yetiştiriciler istedikleri gibi ırk üretebiliyorlardır. Darwin tüm dünyaya yazar. Gelen cevaplara bakar ve hayvan ıslahçılarının istediği özellikleri gösteren hayvanları seçip bunları çiftleştirerek yeni ırklar oluşturduğunu fark eder. Darwin, "Bu ırklar herhangi bir nedenle izole olurlarsa ve böyle devam ederse türleşir ama evcil hayvan ırklarının oluşumunda insan katkısı var," der. Yeni ırk oluşumu, tür oluşumunun ilk safhası olur. Peki, tabiatta bunları kim yapıyor?

Bir gün Darwin, Robert Malthus'un nüfus ile ilgili kitabını okumaya başlar. Robert Malthus 18. yüzyılın sonlarında yaşayan büyük ekonomistlerden biridir. Malthus der ki: "Biz insan topluluklarına bakıyoruz, nüfus geometrik olarak artıyor fakat yiyecek aritmetik olarak artıyor. Öyle bir zaman gelecek ki bu yiyecek bu insanlara yetmeyecek. O zaman ne olacak? İnsanlar birbirini yemeye başlayacaklar." Darwin, "Buldum işte!" der. Hayvan bir şekilde değişmiş, bu değişiklik o hayvanın kardeşlerine nazaran daha iyi yemek bulmasını sağlamışsa o seçilmiştir. Bu doğal seçilimin ta kendisidir. İşte size teori!

1844 senesinde bir kitapçık yazar ve hemen Sir Charles Lyell'a gönderir. Lyell bu kitapçığı beğenmekle kalmaz ve hızlı bir şekilde yayımlamasını ister, "Bu basit ama dâhiyane bir fikir. Bu sorunu çözüyor," der. Darwin, "Hayır, benim daha çok veri toplamam lâzım," diyerek teklifi reddeder. Bir yandan da korkuyordur çünkü söyledikleri, kutsal kitaplarla taban tabana zıt tezlerdir. Hattâ Lyell teorisinde insanı dışarıda bırakmasını söyler.

1857 senesinde Alfred Russel Wallace'dan bir posta gelir. Wallace, kendisiyle daha önce mektuplaşmış olduğu, hattâ kendisinden hayvan örnekleri satın aldığı bir koleksiyoncudur. Güneydoğu Asya'da çalışmaktadır. Wallace da merak edip tıpkı Darwin gibi Malthus'u okumuştur. Darwin zarfı açar ve içinden elle yazılmış bir makale çıkar. Mektupta, "Bu makaleyi senin okumanı çok istiyorum, eğer değer bir şey

bulursan Sir Charles Lyell'a da gösterir misin?" diye sorar. Bu makaledekilerin hepsi Darwin'in kendi dediklerinin aynısıdır. Darwin'in en küçük oğlu Charles Waring Darwin o zamanların ölümcül hastalığı olan kızıldan yatmaktadır, zaten morali bozuktur. Bu mektubu görünce daha da yıkılır. Yine de "Eğer sen de uygun görürsen bir bilimsel mecmuaya göndermek lâzım. Bu arada benim yaptıklarım da çöpe gitmiş olacak," notuyla Lyell'a gönderir. Lyell bunları, aynı şeylerin 1844'te Darwin tarafından bulunduğunu bilerek okur. Darwin bunları yazıp Lyell'a göndermiştir. Lyell de mektubu ve Wallace'nin makalesini ayrıca her ikisinin de yakın dostu olan Joseph Hooker'a gönderir. Daha sonra kalkıp Darwin'e gelir. "Charles dediklerin doğru ama bunu sen daha önce buldun, dolayısıyla sana da haksızlık edilmemesi lâzım. Lütfen üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan bu konuda yazdıklarını tarih sırasına koy, Hooker'a ve bana ver. Onların arkasına Wallace'ınkileri de koyup Darwin ve Wallace olarak bir arada yayımlayalım," teklifinde bulunur. Darwin, "Ne istiyorsanız yapın, görmek dahi istemiyorum," der.

Londra'da, Linnean Society'nin[85] başkanı haziran ayında ölmüştür, dolayısıyla cemiyet toplanamaz. Bunlar fırsat bu fırsat diyerek cemiyetin normalde toplanması gereken tarihten bir ay sonra toplanırlar. "Gönderelim bunu, orada okunsun," diye düşünürler ve öyle de olur, makale orada okunur. Darwin dinleyiciler arasında değildir çünkü oğlu ölmüştür ve Darwin çok üzgün bir halde cenazededir. Bu makale cemiyetin dergisinde yayımlanır. Bir mektubun Wallace'a gitmesi o zaman için altı ay süreceğinden Wallace'a haber veremezler. Bu makale sunulduğunda çok büyük hayranlık uyandırır.[86] Lyell, Wallace'a

[85] Linnean Society of London (Londra Linne Derneği): Dünyanın ilk taksonomi ve doğa tarihi derneğidir.

[86] *Yaşamın Evrimi Fikrinin Darwin Dönemine Kadarki Kısa Tarihi* kitabımda tercümesini yaparak bu makaleye yer verdim.

yaptıklarıyla ilgili bilgİsi olsun diye mektup yazar ve Wallace buna çok mutlu olur. Wallace gariban, hayvanları toplayıp zenginlere satan koleksiyoncu bir adamdır. Annesine, "Benim makalem Bay Darwin'in yazısıyla beraber yayımlandı," diye mutluluk içinde bir mektup yazar. Wallace, bir ömür boyu Darwin'in çok yakın arkadaşı olur. En sonunda Wallace biraz sapıtır, ruh çağırma seanslarına gidip bilim insanı arkadaşlarını kızdırır. Sonra da parasız kalır ve bu adam sapıttı diye kimse de yardım etmez. Darwin hükümete direkt başvurup Wallace'a emekli maaşı bağlamalarını ister ve maaş bağlanır. Darwin öldüğü zaman tabutu taşıyanlardan biri de Wallace olmuştur.

Darwin hemen *H.M.S. Beagle Yolculuğunun Zoolojisi* ve *Güney Amerika'da Jeolojik Gözlemler* kitaplarını yayımladıktan sonra en meşhur kitabı *Türlerin Kökeni*'ni yayımlar. Kitabın ismi *Türlerin Kökeni* olsa bile bu bir yanılgıdır çünkü kitapta türlerin kökeninin ne olduğu açıklanmamıştır. Temel olarak bir değişikliğin bir kere gerçekleştikten sonra egemen olmasıyla doğal seçilimin gerçekleşmesi önemli bir buluştur ama bu buluş açıklanırken ilk değişikliğin nasıl olduğu yazılmamıştır. Bu açıklama daha sonra Gregor Mendel[87] ve Hugo de Vries'ten[88] gelecek, böylece günümüzdeki modern evrim kuramının üç ayağı "modern sentez" olarak karşımıza çıkacaktır.

Darwin büyük oranda hayatına jeolog olarak başlamıştır. Evrim hikâyesiyle biyologların arasına katılır. Royal Society'e[89] seçilir ve bir sürü madalya ve ödül alır fakat buna rağmen kraliçe Victoria, Darwin'i "Sir" yapmamıştır. Çünkü Darwin'in kitabı yayımlanınca müthiş bir tartışma patlar. Lyell, "Sakın elâlemle tartışmaya girme, bu hiçbir şeye yaramaz; ancak zaman

[87] Gregor Johann Mendel (1822-1884): Kalıtım biliminin babası olarak anılan Avusturyalı biyolog, meteorolog, matematikçi, Mendel kanunlarının mucidi ve rahiptir.

[88] Hugo de Vries (1848-1935): Hollandalı bitkibilimci ve biyoloji uzmanıdır. Mutasyonu 1901'de ilk ifade eden kişidir.

[89] Royal Society: Bilime yönelik olarak alanında uzman bir topluluktur, İngilizlerin fen bilimleri akademisi olarak faaliyet gösterir.

kaybettirir, sinirini bozar," uyarısında bulunur. Darwin'in kitabı popüler bir kitap olarak yayımlanır ve ilk birkaç ayda baskısı tükenir. Evlerde konuşulur, insanlar birbirine, "Sen maymun çocuğu musun?" diye sormaya başlar. Kilise bundan çok rahatsız olur. Kilisenin başında da kraliçe olduğu için haliyle Darwin "Sir" unvanını alamaz.

Darwin daha sonra bu konuda kitaplar yayımlamaya devam eder. Meselâ, cinsel birleşmede çiftler birbirini nasıl seçer, seçimleri neye dayanır? Yüz ifadelerinin evrimi nasıldır? Bu tarz sorular ve bunlara önerilen çözümler akıl durdurur. Darwin en sonunda *İnsanın Türeyişi* adında bir kitap yayımlar. Ama önce Lyell'ı kandırması lâzımdır. Elindeki verileri gösterir, bu arada bir sürü sahtekârlık olur. Meselâ adamın biri bir insan kafatasıyla bir şempanze çenesini birbiriyle birleştirip fosil bulduğunu iddia eder ve bu olay büyük tartışmalara neden olur. Sonradan sahtekârlık olduğu ortaya çıkar. İnsan paleontolojisi yepyeni bir dal ve hızla şöhret olma imkânı vardır. Huxley[90] bunun en güzel örneğidir. Ona, Darwin'in Bulldog'u derler çünkü Darwin'in görüşlerini sert bir şekilde savunur. Darwin böyle şeylere pek cesaret edemez, zaten sinir yapısı müsait değildir. Sonunda Lyell'ı ikna eder. O kadar ikna eder ki Sir Charles Lyell *İnsanın Eskiliği* adıyla bir kitap yayımlar. Bu kitap ilk üç baskısını bir senede bitirir. Bir müddet sonra bir baskı daha yapar. Sir Charles nihayet Darwin'e yaptığı itirazlardan vazgeçer ve "Bizi hayvanlardan ayıran bir bariyer yok," diyerek Darwin'in haklı olduğunu söyler.

Darwin'e babasından büyük bir miras kalır. Hayatı boyunca maaşlı bir işe girmeden evinde oturup bilim yapar. Müthiş üretken bir bilim insanıdır. Darwin bir yandan da insan içine girmek istemez çünkü başına geleceklerin farkındadır. Aynı

[90] Thomas Henry Huxley (1825-1895): İngiliz biyolog. Darwin'in evrim kuramının en önemli savunucularından, felsefede agnostisizm kavramını ilk kez ortaya atan, Darwin'in Bulldog'u lakabıyla bilinen İngiliz biyoloji bilginidir.

zamanda çok mutlu bir evliliği vardır. Darwin ateist, karısı Emma dindardır ve bu konuda uyuşamazlar. Bu nedenle Darwin eşini üzmemek için bu konuyu evde hiç açmaz. Yanı sıra Darwin, sürekli hasta olmasıyla dikkat çeker. Güney Amerika'da kaptığı bir hastalığı olduğunu sanırlar ama giderek bunun psikolojik bir şey olduğu kanaatine varırlar. Darwin, 1882'de kalp yetmezliğinden vefat eder. Huxley gibi adamlar hükümete gidip "Bu adam Westminster Abbey'e[91] gömülecek," derler ve Darwin ateist olmasına rağmen buraya gömülür.

Darwin, insanlık tarihinin gerçek abidelerinden biridir.

Charles Darwin, bilim âleminde insan bilgisine ve insanın doğayı anlamasına en büyük sıçramalardan birini yaptıran bilim devleri arasında anılır. Keskin gözlem yeteneği, müthiş yaratıcı zekâsı ve ele aldığı problemleri çok büyük bir dikkatle çözmesiyle şöhret yapmış bir bilim insanıdır. Kendisinden sonra gelen bilim insanı nesillerine örnek olmuştur. Darwin, insanlık tarihinin gerçek abidelerinden biridir.

[91] Westminster Abbey: Londra'da, Westminster semtinde bulunan bir Anglikan kilisesidir.

ISAAC NEWTON KİMDİR?

"Newton, insanlığın gördüğü en büyük dehâlardan biridir fakat buna rağmen karakter olarak çok iyi bir insan olduğu söylenemez."

Isaac Newton için "Galileo'nun öldüğü gün doğmuş," derler. Fakat bu doğru değildir çünkü takvimlerde bir karışıklık vardır ama yine de bu bilgi efsane halinde yayılmıştır. Newton, Cambridge Üniversitesi'nde öğrencidir. Bir salgın hastalık nedeniyle üniversiteyi kapatırlar. Newton evine dönünce sıkılmaya başlar. Gezegenler niçin dairesel değil de eliptik yörüngelerde dönüyor diye merak eder. İlkçağı ele almazsak ilk defa Kopernik "Güneş ortada olmalı," diye düşünür ve bu teorisini yayımlar. Galileo, Kopernik Teorisi'ni ele alır ve bütün kilise ayaklanır çünkü kilise Aristo'nun haklı olduğunu düşünür. Ona göre Dünya merkezdedir, bunun etrafında yedi gezegen vardır ve yedi gezegenden biri de Güneş'tir. Daha sonra Kepler, ortada Güneş'in varlığından bahseder fakat yörüngeleri dairesel olarak bırakmaya çalışır. Yörüngeleri dairesel kabul ettiğinde yine sorun çıkar. Birkaç tane epikiklos yani üst daire düşünün. Ptolemaios'a göre, merkezi Dünya olan evrende, Dünya çevresindeki dairesel yörüngeler gözlemleri izah edemediği için, gezegenleri merkezi o dairesel yörüngeler üzerinde olan küçük dairelere oturtulmuş olarak düşünmüştür. Bu üst dairelere epikiklos denir.

Kopernik'in yaptıkları Kepler'e mantıklı gelmez. Kepler bir kural arıyordur: Gezegen yörüngelerini tayin eden ne olabilir? Aklına ilk önce Platon'un ideal katıları gelir, onları dener fakat istediği sonuca ulaşamaz. Yörüngenin neye benzediğini düşünürken en sonunda bir elips çizerse Güneş'i iki odaktan birine koyabileceğini ve bunun da onun istediği sonucu getireceğini fark eder. Düşündüğü gibi de olur. Bunu yaptığı zaman epikikloslara gerek kalmaz. Fakat yörüngenin eliptik olması için gezegenin Güneş'e yaklaşırken hızlanması, Güneş'ten uzaklaşırken yavaşlaması gerekir. Gezegen ve Güneş'i birleştiren bir çizgi çizildiğinde bu çizgi eşit zamanlarda eşit alanlar tarar.

Kepler bunu açıklayamaz çünkü elindeki matematik yetersizdir. Bunu hesaplayabilmek için diferansiyel ve integral hesabına ihtiyaç vardır ama o da henüz icat edilmemiştir. Diferansiyel hesaba Arşimet çok yaklaşmıştı ve belki de öldürülmeseydi hesabı bulabilirdi. Kepler işin içinden çıkamaz ama en azından yörüngelerin eliptik olduğunu söyler. Hesaplarını ortaya koyar ve gözlemlerini yayımlar.

Newton evde Kepler'i okur ve hemen yörüngenin izah edilebilmesi için herhangi bir eğrinin altındaki alanın hesap edilmesi gerektiğini kavrar. Bir kartezyen koordinat düşünün, bir eğri çizin. Bu eğrinin altındaki alanı hesap edebilmek için limit kavramının bilinmesi lâzımdır. Bununla beraber türev çıkar. Newton henüz yirmi üç yaşında bunları düşünür, sonucunda da diferansiyel ve integral hesabı keşfeder. Ne yazık ki Newton burada büyük bir hata yapar, bulduklarını yayımlamaz. Büyük hatadır çünkü kısa süre sonra Almanya'da Leibniz aynı şeyi keşfeder ve yayımlar. Bunlar yayımlanınca ikisi birbirine girerler. Birbirlerini sahtekârlıkla ve hırsızlıkla suçlarlar.

Newton bu matematiği icat ettikten sonra Kepler'in kanunlarına bakar. Kepler'in kanunlarında Güneş iki odaktan birindedir, buna göre Güneş'ten gezegene bir çizgi çizelim. Bu çizgi eşit zamanda eşit alanlar tarar dolayısıyla hızı sürekli değişir.

Kepler'in icat ettiği üç kural vardır ve Newton bu kuralları yeni matematiğini kullanarak baştan yazar.

Çünkü yörüngenin şekli değişiyordur. Dolayısıyla her noktada bunun altındaki alanı hesap edebilmek gerekir. Kepler'in icat ettiği üç kural vardır ve Newton bu kuralları yeni matematiğini kullanarak baştan yazar. Bunu yaparken başka bir şey görür: Niye bu gezegenler Güneş'in etrafında dönüyorlar? Newton, "Bu gezegenleri çeken bir şey var," der. O şey, kütle çekimi gücüdür. Bunun üzerine çekim gücü formülünü çıkarır. Bir ağaçtan elmanın düşmesini ve Jüpiter'in yörüngesini hesap edebilmek için aynı formül geçerlidir. Bu formül bütün kâinatı açıklar. O zamanki kâinat Güneş Sistemi'nden ibarettir, Samanyolu henüz keşfedilmemiştir ama Newton yine de Güneş Sistemi'ni açıklar. Fakat ortaya şöyle bir sorun çıkar: Gezegenler bir başına bırakıldığında zamanla yörüngelerinden çıkmakta ve Güneş'e doğru düşmeye başlamaktadır. Newton buna Tanrı'nın mâni olduğunu düşünmekteydi. Newton, çekim yasasını izah ettikten sonra *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri* adında bir kitap yazar. Galileo'nun izinden gider. Fakat kitapta diferansiyel ve integral hesap kullanmaz. Halbuki elindeki verilere varışı bu diferansiyel ve integral hesaplarla gerçekleşmiştir. Her şeyi güya geometrik hesaplarla izah eder.

Sonra Newton ışığa bakar. Işığın düz giderek camın içinden geçerken kırıldığını fark eder. Bir prizma alır. Prizma, beyaz ışığı yedi renge ayırır. Beyaz ışık saf değildir ve yedi farklı renkten oluşur. Fakat Newton "Işık, taneciklerden oluşuyor; onun için de dümdüz gidiyor," diye düşünür ve bunu yayımlar. Christiaan Huygens[92] muhtelif deneyler yapar ve "Işık dalgadır," der. 20. yüzyılda ikisinin de doğru olduğu keşfedilmiştir. Yani ışık hem dalgadır hem de partiküldür. Kuantumda bu saçmalık

[92] Christiaan Huygens (1629-1695): Hollandalı bir matematikçi ve bilim insanıdır. Özellikle bir astronom, fizikçi, olasılıkçı ya da saat bilimi ile uğraşan kimliğiyle bilinir.

doğuyor ve kesin bir şey diyemiyoruz. Onun için Einstein de, "Yeteri kadar iyi gözlem yapabilsek bu böyle olmayacak ve ne olduğunu görebileceğiz," demiştir.

Bu keşfi üzerine Newton *Opticks* kitabını yayımlar. Cambridge'deki profesörlüğü devam ederken darphanenin başına getirilir. Darphanenin başına gelen kişi otomatik olarak şövalye unvanı almaktadır ve böylece Newton "Sir" olur. Onun için adı bilim tarihinde "Sir Isaac Newton" olarak geçer. Herkes bu unvanı bilimsel başarılarından dolayı aldığını sanır ama bu yanlıştır. Bunlar olurken Newton, dünyanın oluşumundan bu yana ne kadar zaman geçmiş olduğunu merak eder. Oturup eline bir Tevrat alır ve bütün peygamberlerin hayatını müthiş bir dikkatle okur. Bir sürü tarihi belgeyi elden geçirir. Bu Antakya Başpiskoposu Theofilos'un[93] bir yöntemidir. "Başlangıçta dünya oluşur, sonra beşinci günde Âdem Baba'mız dünyaya gelir ve onun kaburga kemiğinden Havva Ana'mız doğar, ondan Habil ile Kabil olur" gibi birçok bilgiyi toplar ve bütün peygamberlerin hayatını okur. Okuduktan sonra bir kronoloji ortaya çıkarır. Newton, "Benim hayatımda yaptığım en iyi iş budur," demiştir. Diferansiyel ve integral hesapları, yerçekimi kanununu saymaz bile... Büyük bir dâhiyi ötelediğinizde deliliğe düşer. Newton esasen çok dindar bir adamdır fakat Ortodoks bir Hıristiyan değil, Arian mezhebindendir. Bu mezhepte olanlar "Biz Hıristiyanız, İsa da bizim babamız," deseler de teslise[94] inanmazlar. İsa'nın babasız doğduğuna inanırlar fakat onlara göre İsa, Tanrı olarak değil insan olarak doğmuştur.

Newton hiç evlenmemiştir. Uzun yıllar Royal Society'nin başkanı olarak kalır. Optiği, ışığın nasıl yayıldığını, merceklerin ne yaptığını bildiğinden orada yeni bir teleskop da

[93] Antakyalı Theofilos: İkinci yüzyılda yaşamış Antakya Başpiskoposu, Yunan Apolojist ve Kilise Babası'dır.

[94] Teslis: Hıristiyan inancında Tanrı'nın, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan üçlü tabiatını ifade eder.

geliştirmiştir. Newton, Royal Society'de Robert Hooke[95] ile müthiş bir kavgaya tutuşur. Royal Society aslında İngiliz Fen Bilimleri Akademisi'dir. Fakat burası kurulduktan sonra edindiği bir motto vardır: "Lafta hiçbir şey yoktur." Robert Hooke da Royal Society'nin sekreteridir. Newton'un yerçekimi kanununu inceler, "Bu saçma sapan bir şey, dünyamız çekimi nasıl etkiliyor?" diye sorgular. Newton da buna müthiş sinirlenir ve "Hesabı yap, gör!" diye cevap verir. Hooke da "Mesele hesapta değil, hangi ortamda nasıl bir mekanizma var?" şeklinde bir karşılık verir. Leibniz, Newton'un bir öğrencisine yazdığı mektubunda "Senin adamının yaptığı okült[96] bir iştir," demiştir. Newton'un tek cevabı hesabın tutuyor olmasıdır. Onlar da "Hesap tutuyor da nasıl tutuyor? Niçin oluyor bunlar?" diye diretmişlerdir.

Newton, insanlığın gördüğü en büyük dehâlardan biridir fakat buna rağmen karakter olarak çok iyi bir insan olduğu söylenemez. Müthiş kıskançtır. Leibniz'le ettiği kavganın temelinde de bu vardır, "Benim başarımı çalıyor," diye düşünür. Meselâ Robert Hooke itiraz ettiğinde sen misin itiraz eden, sırf bunu yaptı diye Hooke'un deneylerine mâni olmuştur. Newton iyi bir insan değil, bencil ve egoist bir adamdır.

Sözü Alexander Pope'un[97] Newton için yazdığı dizelerle bitirelim: *"Nature and nature's law lay hid in night; / God said 'let Newton be' and all was light."* Yani, "Doğa ve doğanın kanunları gecede gizliydi; / Tanrı Newton'a 'ol' dedi ve her taraf aydınlandı."

---

[95] Robert Hooke (1635-1703): Hem teorik hem de pratik açıdan yaptığı çalışmalarla bilimsel rönesansta büyük rol oynamış bir İngiliz hezârfen, doğa felsefecisi, mimar, mühendis, filozof ve bilim insanıdır.

[96] Okült: Okült bilgiler alanı, spiritüel öğretiler, ezoterik inançlar, mistisizm, parapsikoloji, astroloji, sihir, ruhsal kehanet ve diğer doğaüstü veya paranormal fenomenleri inceleyen bir dizi konuyu kapsar.

[97] Alexander Pope (1688-1744): 18. yüzyılın başlarındaki en büyük İngiliz şair olarak görülmektedir. Hicivli dizeleriyle ve Homer'i tercümesi ile tanınmıştır.

NIKOLA TESLA KİMDİR?

"Tesla kendini problemlere kaptırır ve gündeminde yoğun olarak bu problemler vardır. Amerikan usulü namussuzluğu hiç bilmez. Birisi benim keşfimi alır, kullanır ve beni dışlar diye hiç düşünemez. Onun tek yapmak istediği merakının peşinden gitmektir."

Nikola Tesla bilim tarihinde gördüğüm en yaratıcı adamlardan biridir. Tesla, esasen Bosna'da doğmuş bir Sırp'tır. Babası bir rahip, annesi evde mekanik aletler yapabilen bir ev hanımıdır. Bosna'da alınabilecek en iyi eğitimden geçmiştir. O zamanki Bosna, Osmanlı'nın bir kalıntısı olduğundan entelektüel pek bir şey yoktur. 1856'da doğduğu zaman Osmanlı vatandaşıdır. Hiç evlenmemiştir. Bugün Belgrad'daki havaalanının ismi Nikola Tesla Uluslararası Havaalanı'dır. Ülkesinin ona olan saygı ve bağlılığının temsili açısından sevdiğim bir örnektir.

Tesla çok yaratıcı bir adamdır ve tüm hayatı elektrik üzerine yaptığı çalışmalarla geçmiştir. Elektrikte en önemli icadı telsizdir. Telsizi Guglielmo Marconi[98] icat etmiş derler fakat hayır, telsizi Tesla icat etmiştir. Marconi ise bu icadı kullanmıştır.

[98] Guglielmo Marconi (1874-1937): İtalyan mucit ve elektrik mühendisidir. Uzun mesafeli radyo iletişimi, Marconi yasası, telsiz telgraf sistemi üzerine yaptığı çalışmalarıyla ünlüdür.

Tesla bilim insanı ile mühendis arasında biridir. Önce neler yapılabileceğini düşünür, daha sonra bunu yapar. Bu çok önemli bir yetenektir, teoriler haricinde fiziki olarak da keşif ve icatlarını ortaya koyar. Tesla, yıldırım düştüğünde elektrik ürettiğini fark eder. "Biz niye yapamayalım?" diye düşünür. Bunun üzerine Tesla bobinini icat eder, bu dehşet verici bir icattır. Uzun bir kule üstünde bir yuvarlak vardır, bobin çalıştırılınca etrafa yıldırımlar saçarak muazzam bir elektrik alanı oluşturur ve bu elektrik alanı içerisinde meselâ ampul yakılabilir. Hiçbir bağlantı yoktur. Tesla bunu göstermiştir ve bu fikrin üzerine gitmiştir.

Bütün bilim hayâl ile başlar ama o hayâli gerçekleştirecek becerinin de olması şarttır.

Bütün bilim hayâl ile başlar ama o hayâli gerçekleştirecek becerinin de olması şarttır. Tesla'nın en önemli marifetlerinden biri de budur. Bunu da yapabilmek için para ve teçhizat gerekir. Bir süre sonra fark eder ki Bosna'da istediği gibi çalışmalarını sürdürmesine imkân verecek ne hava ne de para vardır. Böylece Amerika'ya gitmeye karar verir. Amerika'da hem para hem de bilim vardır. Nitekim kendisini destekleyecek insanları da bu arayışında bulur. Bunlardan biri de Edison'dur. Edison o dönem çok popülerdir. Ampul, gramofon gibi icatları olan enteresan bir adamdır.

Edison, formasyonu olan biri olmamakla birlikte genelde tüccarlık yapar. Aklında hep "Neyi alırım, neyi satarım..." fikri dolaşır. Ampulün icadının temelinde de bu vardır; ampul, onu bulanı milyarder edecek bir icattır. Amerika'da Edison'la bir araya gelirler. Tesla fikirlerini anlatır. Alternatif akımı anlattığında Edison bununla ilgilenmez, ona elli bin dolar karşılığında başka bir görev vereceğini söyler. Tesla, görevden hoşnut olmasa da buluşu için harcayacağı parayı alabilmek adına bu görevi yerine getirir ve problemi ortadan kaldırır. Parasını

istediğinde Edison ücreti vermez, Tesla istifa eder. Artık ikisi de birbirine rakiptir. Bu süreçte kısa süre de olsa Edison sürekli Tesla'nın fikirlerini kullanıp zenginleşmiş, Tesla ise hayatını otel odasında yaşamaya devam etmiştir. Çünkü onu paradan ziyade buldukları ilgilendirmiş, üzerinde düşündüğü ve çalıştığı konuları anlamaya çalışmıştır. Tesla kendini problemlere kaptırır ve gündeminde yoğun olarak bu problemler vardır. Amerikan usulü namussuzluğu hiç bilmez. Birisi benim keşfimi alır, kullanır ve beni dışlar diye hiç düşünemez. Onun tek yapmak istediği merakının peşinden gitmektir. Para kazanmasındaki amaç da diğer meraklarına bütçe ayırabilmek ve onlara yönelip ilgilenebilmektir. Bu yönüyle biraz Einstein'a benzer. Hiçbir şeyi umursamaz. Tesla'nın bir zarfın arkasında bunları yapması mümkün değildir. Yaptıkları mühendislik gerektirdiğinden paraya ihtiyacı vardır. Bulduğu alternatif akımla tüm dünyada yankı uyandırır fakat onun bilim konusundaki tutkusu ne yazık ki diğer sahtekârlar tarafından kullanılmasına sebep olur.

Edison sürekli Tesla'nın fikirlerini kullanıp zenginleşmiş, Tesla ise hayatını otel odasında yaşamaya devam etmiştir.

Amerika'da elektrikle ilgili birçok keşif yapar. En önemlisi alternatif akımdır. O zamanlar kullanılan elektrik akımı doğru akımdır. Tesla bu akım üzerine düşündükçe fark eder ki alternatif akımla enerji daha kolay nakledilebilir. Bu sayede alternatif akımı icat eder. Bugün evlerimizde her köşede Tesla vardır çünkü alternatif akım kullanıyoruz. Tesla bobini de son derece önemlidir. Telsiz, radyo, televizyon bugün Tesla sayesinde icat edilmiş şeylerdir.

Bugün raya değmeden hareket eden trenler vardır. Bütün bunlar elektromıknatısın marifetleridir ki tüm bunlar Tesla'nın konusudur. Tesla ölmeseydi ve çalışmalarına devam etseydi nerede durabileceği malûmumuz değil. O ana kadar kimsenin

20. yüzyılda yaşadığımız rahat hayatın önemli bir kısmı Tesla'nın kafasından çıkmış desek hiç de yanlış olmaz.

düşünmediği şeyleri düşünmüş ve yapmıştır. Bir şehre uzaktan bakarsanız şehrin size göz kırptığını görürsünüz. Bu, şehrin alternatif akımı kullanılmasıyla ilgilidir. Bizim bütün medeniyetimiz büyük ölçüde alternatif akıma, uzaktan haberleşmeye dayanır. Bütün bunların hepsi onun bize kazandırdıklarıdır. 20. yüzyılda yaşadığımız rahat hayatın önemli bir kısmı Tesla'nın kafasından çıkmış desek hiç de yanlış olmaz. Dünyada elektriğin ve bu elektrikle birlikte gelen yeni buluşların daha efektif ve yaygın kullanılabileceğini keşfetmiştir.

Tesla ömrünün sonuna doğru çok güçlü bir silahtan bahsetmiştir. Bunu planlayıp yapmak ister ama kısa bir süre sonra New York'taki otel odasında ölü bulunur. Bu silahın nasıl bir silah olduğunu hiç kimse bilmiyor fakat bunun elektrikli bir silah olduğu muhakkaktır. Tesla'nın onlara anlattığı kadarıyla, çevresindekiler muazzam bir şey olduğunu ve dünyada muadilinin bulunmadığını söylemiştir. Tesla dizginlenemeyen bir adamdır. Bir silah yaptıysa bunu merakına yenik düştüğü için yapmıştır. Otel odasında ölü bulunmasından sonra öldürüldüğü iddiası ortaya atılmıştır. Belki de bu silahın yapılmaması için öldürülmüş olduğu da bu tezler arasındadır.

Tesla, âdeta yaratıcı bir beynin sembolüdür. Fakat Tesla gibi insanlar, aynen Einstein gibi insanları anlamak için herhangi bir gayret sarf etmemişlerdir. Aynen Einstein gibi Tesla da müthiş zekâsına güvenerek, insanları baştan anladığını var sayarak ilişkilere girmiş ve sonu genellikle hüsran olmuştur. Buna rağmen, Tesla'nın sonunda insanları anlayarak öldüğünü farz edemeyiz.

ALBERT EINSTEIN KİMDİR?

"Einstein'ın beyni insanlığın objektif gerçekler dışına kayarak yarattığı sanal dünyayı anlamak için uygun bir beyin değildi. Bu yüzden aldatılması kolaydı, fakat onun vazgeçmeyeceği prensipler kâinatın doğasını anlamak ve herkes için barış içinde bir yaşam istemekten ibaretti."

Albert Einstein, Güney Almanya'da Ulmlu orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Albert ne hikmetse Almanya'dan pek hoşnut değildir. Çocukken İsviçre'ye kaçar ve okulu orada bitirir. Sonrasında ETH'da[99] fizik okur. ETH'da fizik okurken hocalarının genel kanaati, onun tembel olduğu yönündedir. Asistanlığa müracaat etse de bu talebi reddedilir. Albert, Bern Patent Bürosu'nda bir memurluk işi bulur. 1905'te dört tane makale yayımlar. Bu dört makale fizik bilimini kökünden değiştirir. Kendisini asistan olarak istemeyen ETH, Einstein'a derhâl teorik fizik ordinaryüslüğü verir. 1905, Einstein'ın hayatının en verimli yılı olduğu için bu yıla Lâtince adıyla "annus mirabilis" yani "mucizevi yıl" denmiştir.

Einstein, bu dört makaleyi yazdığı tarihte ilk eşi Mileva'yla evlidir. Mileva, üniversiteden sınıf arkadaşıdır. Evlenirler ve iki

[99] ETH Zürih: Açılımı Eidgenössische Technische Hochschule yani Zürih Federal Teknoloji Enstitüsü olan İsviçre'nin Zürih kentinde kurulu üniversitedir. 1855'te kurulmuştur ve bugün hâlâ dünyanın en meşhur üniversiteleri arasındadır.

çocukları olur. Mileva, Sırp bir fizikçidir. Einstein'ın yazdığı bu makaleler dünyada fiziği değiştirmiştir. Mileva, Einstein'dan önce de sonra da hiçbir şey yapmamıştır, dolayısıyla ona bu makaleler konusunda katkısı da olmamıştır. İleri yaşlarında bir gün Einstein'a neyle uğraştığını sorarlar. "Ben her şeyi açıklayan bir teori üzerinde çalışıyorum," der. "Vaktini boşa harcıyorsun, bu çok zor bir iş. Niye bunu yapıyorsun?" diye sorduklarında, "Ben bunu yapabilecek kapasitedeyim. Ben o kadar meşhurum ki buna harcayacak vaktim var," der.

Annus mirabilis makalelerinin ilkinde fotoelektrik etkinin nasıl çalıştığını yazar. Einstein, Max Planck'ın[100] kuanta kavramını ele alır. Radyasyonun kuantalardan oluştuğu tezinin ışık için de geçerli olduğunu söyler ve böylece kuantum kuramının da temelini oluşturacak bir tez ortaya koyar. Kuantum şu demektir: Belirli büyüklükler sabittir, değişmez. Max Planck bunu madde için kullanır. Einstein kendi kendine bazı sorular sorar: Bu fotoelektrik etki nasıl oluyor? Niye belirli bir enerjiye kadar fotoelektrik etki yoktur? Bu enerjiyi bulduğunda fotolektrik alet kapıyı açmayı başarır. Einstein, "Işığı da kuantize edelim," der. O zaman Einstein, enerjinin frekansta olduğunu fark eder. Fotoelektrik, belirli enerji değerini görmeden kapıyı açmaz, o değeri gördüğünde çalışır. Işık kuantize edildiği zaman belirli enerjilerle dağılır. Işık kuantumu adını verdiği fotonların dağılımı parçacıklar halindedir. Onun için ışık bir yere vurduğu zaman belirli bir kuantayı yakalarsa kapı açılır. Einstein, frekans paketlerini kuantize eder. Bu pek tutmaz hattâ Niels Bohr,[101] Nobel ödülünü alırken "Einstein'ın bu yaptığı saçmalık," der.

Daha sonra gazlardaki moleküller... Gaz neden basınç uygular? Balonu üfleyince balonun her tarafı neden şişer?

[100] Max Planck (1858-1947): 1918 Nobel Fizik Ödülü sahibi Alman fizikçidir. Kuantum kuramını geliştirmiş ve termodinamik yasaları üzerine çalışmış, kendi adıyla bilinen Planck sabitini, Planck sıcaklığı ve Planck ışınım yasasını bulmuştur.

[101] Niels Bohr (1885-1962): Kuantum mekaniği ve atomun yapısının anlaşılması üzerine yaptığı katkılarla tanınan, 1922'de Nobel Fizik Ödülü almış Danimarkalı fizikçidir.

Einstein bunlar için "Gaz molekülleri sürekli hareket halindeler," der ve buna "Brown Hareketi" adını verir. Sürekli hareket halinde oldukları için gelişigüzel çarpışırlar ve bu da basıncı dağıtır. Einstein sıvılarda da bunun böyle olduğunu düşünür. Dolayısıyla moleküllerin enerjiyi nasıl dağıttıkları Brown Hareketi fikri çıktıktan sonra daha iyi anlaşılmıştır. Bu, aynı zamanda atomların varlığına kanıt sunan bir gelişmedir.

Dördüncü makalesi en önemlisidir: İzafiyet Teorisi. 19. yüzyılda ışığın hızını ölçerler. Einstein'ın teorisinin esası buna dayanır. Hangi başlangıç noktasından başlanırsa başlansın, bu başlangıç noktası nasıl hareket ederse etsin ışığın hızı ölçümlerde hep aynı çıkar ve bunun Newton kaynaklarına aykırı olduğu görülür. Meselâ bir otomobilde gidiyorsunuz, elinizde de top var. Topu fırlatıyorsunuz. Topun hızı nedir? Otomobilin hızı artı topu fırlatma hızınız. Işık öyle davranmaz. Siz ne yaparsanız yapın, ışık aynı hızda ilerler. Bunu açıklayamazlar çünkü hep Newton fiziği kapsamında düşünürler. Einstein, "Işığın bu davranışı doğa kanunudur," der.

Einstein, "Zaman hıza bağlıdır, hız arttıkça zaman yavaşlar," der. Yani bunun düşünülmesi deli saçmasıdır. Bunu yayımladığı makalesi çok basit bir dille yazılmıştır. Minimum matematikle... Makale yayımlandıktan sonra bomba etkisi yaratır. O güne kadar Newton mekaniği kullanılmaktadır. Newton mekaniği üç yüz yıl sürekli test edilmiş ve sürekli doğru çıkmıştır. Hattâ Newton mekaniğine dayanılarak iki tane gezegen keşfedilmiştir: Neptün ve Uranüs.

Einstein, genel izafiyet teorisini formüle ettiğinde evrenin sabit olmadığını fark eder. Buna bir türlü inanamaz, başka formüller geliştirmeye devam eder. "Evrenin boyu değişmez, evren sabittir," diye düşünür. 1921 yılında Einstein'a Nobel Fizik Ödülü verilir. O dönemde görelilik hâlâ tartışmalı bir konu olduğundan ödülü fotoelektrik etkisini açıklaması sebebiyle vermişlerdir.

1929 senesinde Edwin Hubble,[102] Mount Wilson teleskobuyla kâinata bakar ve ilk olarak Samanyolu dışında da başka bulut adaların yani nebulaların varlığını tespit eder. Evren bizim zannettiğimizden daha büyüktür. Daha sonra nebulaların içine bakar. Nebuladaki yıldızların uzaklığını parlaklıklarıyla hesap ederler. Beyaz veya sarı olması gereken tayf kayar çünkü tayfın içinde Frauenhofer çizgileri vardır. Bunlar gaz içinden geçerken gazın bazı bileşenleri ışığı absorbe etmesi sonucu orada ışık görünmez, onun yerine siyah bir çizgi görünür. Tayf kayar fakat çizgiler kaymaz. Hubble'ın aklına birden tayfın frekanslarına göre ayrıldığı gelir. Bu Doppler etkisidir. Hubble bir liste çıkarır. Hangi yıldıza baksa bizden uzaklaşıyordur, bunun dışında bu yıldızlar birbirinden de uzaklaşıyorlardır. Böylece genişleyen evren teorisi ortaya çıkar. Hubble, Einstein'a "Ben sizin yerinizde olsam ilk denklemlerinize sadık kalırdım. Evren sizin ilk tahmin ettiğiniz gibi sabit değil, genişliyor," der. Birlikte Mount Wilson teleskobuna giderler. Einstein teleskoptan bakınca "Hayatta yaptığım en büyük hata," der. Bu arada ikinci eşi Elsa Einstein da yanındadır. Elsa Einstein, aslında Einstein'ın kuzenidir, ona âşık olduğunda Mileva ile hâlâ evlidir fakat daha sonra boşanarak Elsa ile evlenmişlerdir. Oradaki gençlerden biri, "Bayan Einstein, biz buradaki teleskopla kâinatı inceliyoruz," deyince Elsa da saf bir kadıncağızdır, "Benim kocam bunu bir kurşunkalemle zarfın arkasında yapıyor," diye karşılık verir.

Einstein düşünmeye devam eder. Meselâ bir asansör hayâl edin. Siz bunun içindesiniz. Sizin elinizde bir fener var ve feneri karşıya tutuyorsunuz. O sırada asansörün kablosu kopuyor ve asansör serbest düşüşe geçiyor. Siz hâlâ feneri tutmaya devam ederken ışık daha yukarı vuruyor. Einstein burada ne olduğunu bulmaya çalışır. Işığın hızı sabittir ama aldığı mesafe

[102] Edwin Hubble (1889-1953): Amerikalı bir gökbilimcidir. Galaksi dışı astronomi ve gözlemsel kozmoloji alanlarının kurulmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Kırmızıya kaçma olayını fark ederek, kâinatın genişlemekte olduğunu söyleyen ilk bilim insanıdır.

değişmiştir. Hızın değişmediği yerde ışığın hızı nasıl değişecektir? Asansör aşağı düşerken ivme kazanır, çekim ivmesi 9,1 santimetre bölü saniye karedir. Bu, ivmeyi verir. Einstein, "Bu Newton'un çekim kanunu değil," der. Dolayısıyla ışık ivmeli bir ortamda giderse ışığın yolu değişir, buna bağlı olarak gravite de değişmektedir.

Şimdi bir gezegen düşünelim. Bu gezegenin etrafında uzay var. Bunun varlığı şevresindeki uzayı büker. Einstein, "Uzay tam olarak bir boşluk değil," diye düşünür. Uzayda bir şeyler vardır çünkü yerçekimi uzayı büker. Aynı zamanda Güneş'in çekim gücü de ışığı büker. Afrika'daki São Tomé Adası, ışığın sapması teorisini test etmek için seçilir. Çünkü bir sonraki güneş tutulması en iyi buradan gözlenecektir. Bir tane Royal Society gemisi donatılır. Başına Sir Arthur Eddington[103] geçer. Güneş tutulmasının ölçüm yapmak için seçilmesinin sebebi şudur: Güneş tam parlarken yıldızlar görülemez ama güneş tam tutuldu mu yıldızlar görülebilir. Sir Arthur Eddington bunu ölçer. O zamanlar bunu cam plakalar üzerinde tespit ederler. Burada da gözlemler neticesinde Albert Einstein'ın haklı olduğu ortaya çıkar. Sir Arthur Eddington İngiltere'ye geri döner. Gemi Thames Nehri'ne yanaşırken bütün Londralı gazeteciler oradadır. Sir Arthur Eddington gemiden iner ve "Evrenin bildiğimiz dokusu değişti. Bay Einstein haklıymış," der. Ertesi gün gazeteler, "Evrenin bildiğimiz dokusunu Einstein değiştirdi," diye yazar. Bunlar 1916'da gerçekleşir. Bu genel rölativite teorisi yani genel izafiyet teorisidir. Einstein o zamanlar Berlin'de oturmaktadır. Ertesi sabah eşi Elsa Einstein uyanır ve sokağa bakar. Hemen Einstein'ı uyandırır, "Bugün sokağa çıkma, sokakta yer yok," der. Bütün Berlin Einstein'ı görmek için gelmiştir, kâinatın dokusunu değiştiren adamı...

[103] Arthur Eddington (1882-1944): 20. yüzyılın başlarında yaptığı çalışmalarla tanınan astrofizikçidir. Eddington aydınlatma gücü ve yıldızların aydınlatma gücünün doğal sınırı, adını kendisinden alır.

Nazi Almanyası'nda Einstein Yahudi olduğu için *Einstein'a Karşı Yüz Yazar* adında bir eleştiri kitabı yayımlanır. Bunu Einstein'a gösterdiklerinde Einstein, "Hakikaten dedikleri gibi yanılıyor olsaydım tek bir adam yeterdi," demiştir.

Bir gün Einstein'ın Almanya'daki evi aranır ve mallarına el konulur. O anda Einstein Hollanda'dadır. Birkaç defa üniversite ziyaretleri ve konferanslar vesilesiyle Amerika'ya gider, bu ziyareti sırasında Alman hükümetinin Yahudileri eğitim kurumları dâhil bütün resmî kurumlardan dışladığını öğrenir. Arkadaşları, "Dönmesen iyi edersin çünkü Naziler senin peşinde," der. Müthiş meşhurdur, herkesin gözünde gelmiş geçmiş en büyük bilim insanıdır. Belçika kraliçesinin daveti üzerine önce Belçika'ya geçer. Einstein çok güzel keman çalmaktadır. Kraliçe de piyano çalmasını bilir. İkisi bir arada müzik icra ederler. Daha sonra Einstein, Roosevelt'in[104] daveti üzerine onu ziyaret etmek için Amerika'ya gider. Oradan kraliçeye bir kartpostal gönderir: "Dün akşamki sohbette sizden bahsedildi. Bunu bildirmek lâzım, onun için size bunu yazıyorum."

Onu birçok üniversite ister. Einstein, daha önce Kaliforniya'ya gittiğinden orayı tanır, Princeton'ı bilir. Sonunda Princeton'dakiler, "Buraya gel, burada bizim İleri Araştırmalar Enstitü'müz var, oraya seni yerleştirelim. Tam bağımsız şekilde çalış, ne maaş istiyorsan onu verelim ve bir de ev tahsis edelim," der. Einstein, başka çaresi olmadığından Amerika'ya gider. Amerika'ya gelir gelmez hemen özel bir kanun çıkarılarak Albert Einstein, hanımı ve sekreteri ABD vatandaşı yapılır.

Einstein Amerika'ya gittikten sonra verimliliği birdenbire düşer. Buna anlam veremezler. Einstein gittiğinde, "Diğer öğrenciler rahatsız etmeyecek, Bay Einstein ne isterse yapsın," denilerek ona özel bir çalışma alanı ve iki de sekreter verilmiştir. Bu verimliliğin düşüşü rektörün dikkatini çeker ve bir gün

[104] Franklin D. Roosevelt (1882-1945): Amerika Birleşik Devletleri'nin otuz ikinci başkanı olarak görev yapan Amerikan politikacı ve devlet adamıdır.

Einstein'ın ziyaretine gider. "Bay Einstein, siz Almanya'dayken müthiş verimli bir adamdınız. Buraya gelince veriminiz düştü," der. Einstein, "Tabiî, çünkü siz beni bir odaya kapattınız. Kimse yanıma gelemiyor. Berlin'deki fikirler nerede ortaya çıktı söyleyeyim; üniversitenin kantininde, çünkü öğrencilerle sohbet esnasında ne fikirler doğuyor," der.

Bir gün rektöre bir telefon gelir. Bir adam ağır bir aksanla Einstein'ın adresini öğrenmek ister. Rektör de güvenlik nedeniyle veremeyeceğini söyleyip ısrarla kimin aradığını öğrenmek isteyince karşıdaki, "Ben Albert Einstein'ım," diye itiraf eder. Esasen adresini unutmuştur. Bunun üzerine rektör nerede olduğunu sorar ve hemen bir şoför yollayıp onu evine gönderir.

Einstein'ın fotoğrafı gazetelerde sık sık yayımlanır. Onu getirip götüren bir otobüs şoförü vardır. Bir gün gazetede Einstein'ı görünce, "Ben bu adamı tanıyorum. Her gün bizim otobüste gidiyor ama daha parasının hesabını yapamıyor," demiştir.

Einstein, ömrünün yirmi iki yılını Amerika'da geçirmesine rağmen, ilginçtir İngilizce öğrenememiştir. Einstein'la çalışanlar ya Alman ya Macar ya Avusturyalı ya da İsviçrelidir. Adamın bir şekilde Amerikalılarla yıldızı barışmamıştır. Meselâ bir gün Einstein, Roosevelt'in önünde İngilizce bir konuşma yapar. Okur ama tam anlamıyla rezalet ağır bir aksanı vardır. Einstein'ın Almancası muhteşemdir. Onun hakkında, *Einstein Philosopher-Sciencetst*[105] adında yayımlanmış bir kitap vardır. Bu kitap aslında Bertrand Russel, Karl Popper gibi isimlerin de kitaplarının olduğu bir seriye aittir. Bu seride format olarak filozoflar kendini, yaşamını ve meraklarını anlatır. Sonrasında da bir sürü filozof bu adamın fikirleri hakkında düşündüklerini yazar. Yine kitabın sonunda kitabın sahibi olan filozof bunlara cevap verir. Einstein'dan bu kitapla ilgili yazı istendiğinde Almanca yazmak ister. Bu yüzden kitap bir sayfa Almanca, bir sayfa İngilizce basılır.

[105] Einstein Filozof-Bilim İnsanı

Hitler döneminde Almanya inanılmaz güçlenir. Almanya'yı bir devletin devirmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Muazzam bir askerî güce sahiptir ve teknik olarak müttefiklerden elli yıl ileridedir. Almanya'dan kaçan bir sürü Yahudi vardır, bunlar arasındaki fizikçiler pirelenmeye başlar. 1939 yılının sonlarına doğru Almanların Çekoslovakya'dan, Bohemya bölgesinden uranyum ihracatını yasakladığı haberi gelir. Yahudi fizikçiler çok korkar. Birinin Roosevelt'e gidip tehlikeyi anlatması gerekmektedir, bunun için de Einstein'ı ararlar. Einstein, "Ben yapmam, bu insanlığın geleceğini tehdit eden korkunç bir silah, ben barışsever bir adamım," der. Bunun üzerine Einstein adına kendisinin imzalaması için Leó Szilárd'a[106] bir mektup yazdırırlar. Leó Szilárd, Einstein'a gider, "Sen durumun vahametini hepimizden daha iyi biliyorsun, senin formülünle çalışılıyor. Almanlar uranyum ihracatını yasakladılar. Şunu unutma, arkadaşların yarısı orada kaldı. Hiç belli olmaz, Hitler'in eline bombayı verdiler mi bittik. Onun için bu bombayı önce Amerika yapmalı," der. Einstein tehlikeyi görür ve mektubu alıp imzalayarak Roosevelt'e götürür. Bunun üzerine Manhattan Projesi başlar.

Atom bombasını yapmak için New Mexico'da bir sürü bilim insanı toplanır. Projenin bilimsel ekibinin başında Hans Bethe[107] vardır, yani bombayı esasen Almanlar yapar. Bu sayede Amerika herkesten evvel atom bombasını yapar ve Hiroşima ile Nagazaki'ye atom bombasını atarlar. Ne yaptıklarının farkındadırlar, bombayı atanları attıktan sonra hangi hızla ve nereye kaçacaklarına kadar ikaz ederler. Bu felaketlerden sonra Einstein mektubu imzaladığına pişman olur.

[106] Leó Szilárd (1898-1964): Macar-Amerikan fizikçi ve mucittir. 1933 yılında nükleer zincir reaksiyonunu tasarlamış ve Enrico Fermi ile birlikte nükleer reaktör fikri sayesinde patent almıştır.

[107] Hans Albrecht Bethe (1906-2005): Astrofizik, kuantum elektrodinamiği ve katı hal fiziğine önemli katkılarda bulunmuş, 1967'de yıldız nükleosentezi teorisi üzerine yaptığı çalışma ile Nobel Fizik Ödülü almış; annesi Yahudi, babası Alman olan nükleer fizikçidir.

"Benim zekâm o kadar olağanüstü değil, olağanüstü olan benim merakım."

Albert Einstein

Einstein'la "Zekâ nedir?"i konuşurlar, "Bakın, dehânın yüzde beşi ilhamdır. Yüzde doksan beşi terlemektir. Çok çalışmanız lâzım. Ben ömrüm boyunca çok çalıştım. Benim zekâm o kadar olağanüstü değil, olağanüstü olan benim merakım," der. Einstein'a dinini sorduklarında "Benim dinim doğaya duyduğum hayranlıktır, doğa bende dinî bir his yaratıyor," diye cevap verir. Einstein'ın en büyük özelliği anlamak için çalışmasıdır. Bir gün yine neden bu kadar çok çalıştığı sorulunca, "Ben Tanrı'nın kafasından ne geçiyor bunu merak ediyorum," diye karşılık verir. Müthiş bir zekâya sahip olmasına rağmen yaptığı hatalar da vardır, meselâ Amerika'da saçma sapan kitaplara önsöz yazmıştır. Kitaplarda anlatılanlar delilikten ibarettir. Bir başka anekdota göre de Einstein'ı sokakta görenler fotoğraf çektirmek isteyince Einstein, "Memnuniyetle, beş dolar," der ve dolarları toplayıp Siyonist teşkilatına gönderir. Bu arada 1940'ların sonunda sosyalizmle ilgili görüşlerini belirten bir yazı yazar. FBI "Bu adam komünisttir," diye bin dört yüz sayfalık dosya oluşturur ve buna binaen Einstein ölmeden çok kısa bir süre önce Amerika'dan sınırdışı edilmesi gündeme gelir.

Einstein'ın dostu Walter Elsässer[108] gelir. İkişi de Almandır ve aynı enstitüdelerdir. Walter Elsässer de Princeton'a gelmiştir. Dünya'nın neden manyetik alanı olduğu sorununu çözer. Elsässer'in düşüncesine göre katı bir çekirdek vardır ve bunun dışında bir de sıvı çekirdek yer alır. Bunların birleşimi neredeyse yüzde yüz demirdir. Elsässer, "Biri sıcak biri soğuk, dolayısıyla konveksiyonel akımı olur," diye düşünür. Güneş'ten gelen bir elektron, bir elektrik akımı vardır. Konveksiyon akımları

[108] Walter Maurice Elsässer (1904-1991): Dünya'nın manyetizmasının bir açıklaması olarak şu anda kabul edilen dinamo teorisinin geliştiricisi olan Alman fizikçidir.

bunun içerisinde çevrilirse demir mıknatıslanır. Elsasser bunu düşünüp yayımlamadan önce Einstein'a anlatır, bu dinamo teorisidir. Elsasser anlattıktan sonra Einstein ona birçok soru sorar ve "Elsasser, bu çok karmaşık," der. Fakat görüşmeleri bitince Elsasser, Einstein'ın konuyla ilgilenip ilgilenmediğinden emin olmadığı için asistanına gidip bunu sorma ihtiyacı hisseder. Sonrasında, "Bana inanmadı, bu kadar güzel bir şeyin bu kadar karmaşık bir açıklaması olabileceğine inanamadı," der. Çünkü aslında Einstein basit çözümlere alışmış biridir.

Einstein yelken meraklısıdır. Long Island'da küçük bir yelkenlisi vardır ama yelkene çıkarken defterini de yanına alır. Yelkende rüzgâr azalınca notlar alıp çoğalınca yelkene devam eder. Yalnız yelkende çok iyi olmadığı, hattâ o denizdeyken yelkencilerin onun yelkeninin uzağından geçtikleri söylenir. Bunun sebebi olarak Einstein'ın hem can yeleği giymeyi reddetmesi hem de yüzme bilmemesi gösterilir.

Einstein, zeki olmasının yanı sıra nahif ve insanlığı çok seven bir bilim insanıdır.

Einstein, zeki olmasının yanı sıra nahif ve insanlığı çok seven bir bilim insanıdır. O olmasaydı meselâ GPS, atom saatleri ve bunlar gibi birçok teknolojik alet günümüzde olmazdı. GPS'ler çok hızlı uydulara bağlı sistemler olduğundan bu uydulara gelen sinyallerin zamanları hesaplanırken Einstein'ın kuramı baz alınır ve onun formülü kullanılır. Eğer Newton'a göre hesaplanırsa gerçekte bulunulan yer, oradan on kilometre uzakta hesap edilir. Bugünkü fizik klasik ve modern fizik olarak iki teoriye dayanır. Klasik fizikte Newton'un teorisi, modern fizikteyse Einstein'ın teorisi temel alınır. Einstein, kuantumu bir türlü kabul etmemiştir çünkü kuantum teorisi ihtimal cevabı verir, kesin sonuca ulaştırmaz. Einstein determinist bir adamdır, "Gözlem imkânımız yeterli olsa kâinatta her şeyi bilebiliriz," düşüncesini savunur. Aslında

kuantum, kanıtlanamaz bir tez değildir. Werner Heisenberg, Einstein'a "Tabiat böyle çalışır," der. Einstein, Heisenberg'e bakar ve "Tanrı zar atmaz," diye karşılık verir.

Einstein ölürken ağzından son çıkan sözler Almanca olmuştur fakat ne yazık ki yanında bulunan hemşire Almanca bilmiyordur. Bu yüzden söylediği hiçbir şeyi anlamamıştır. Dolayısıyla Albert Einstein'ın son sözlerinin ne olduğu hakkında kayda değer bir bilgi yoktur. Öldükten sonra beyni çıkartılır. Beyninde herhangi bir olağanüstülük bulunmaz, sadece normal bir beyne göre biraz daha büyük ve kıvrımları daha fazladır.

Albert Einstein, insanlığın gördüğü en olağanüstü beyinlerden birine sahipti. Fakat bu beyin, insanların yarattığı toplumu anlamak için teçhiz edilmemişti. Kendisine İsrail'in ilk cumhurbaşkanlığı teklif edildiğinde bunu reddetmiş "Yapamam çünkü objektif düşünmeye çok alıştım," cevabını vermiştir. Einstein'ın beyni insanlığın objektif gerçekler dışına kayarak yarattığı sanal dünyayı anlamak için uygun bir beyin değildi. Bu yüzden aldatılması kolaydı, fakat onun vazgeçmeyeceği prensipler kâinatın doğasını anlamak ve herkes için barış içinde bir yaşam istemekten ibaretti. Einstein, Yahudiliğe olan aidiyetine çok önem verdiği için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya dönmeyi reddetmiş, arkadaşı ve meslektaşı Max Born'un savaştan hemen sonra tekrar Almanya'ya dönmesini affedememiştir.

CARL SAGAN KİMDİR?

"Sagan'a, Amerika'daki öğrencilik yıllarımdan alerjim vardı, hissiyatım o günlerden bu yana hep bu minvalde devam etti."

Carl Sagan, özellikle Amerika'da ve daha sonra kitaplarının tercüme edilmesiyle tüm dünyada fen bilimlerini sevdiren adam olarak bilinir. Kendisi Amerikan Yahudisi bir astrofizikçidir. Esas faaliyeti ve büyük şöhreti *Kosmos*[109] belgeseli ve bunun konu bakımından devamı niteliğinde olan kitaplarından sonradır. Basit kitaplar yazmıştır. Ben Carl Sagan'ı, yanılmıyorsam PPPI (Planetary Programmes Principal Investigators) toplantısında tanıdım. Orada Merih'teki kumulları anlatmıştı. Ben o zaman bu adamın kumullar hakkında pek fazla şey bilmediğini fark ettim. Merih'ten Mariner uydusunun gönderdiği radar görüntüleri yeni gelmiş, fotoğrafları üzerinden bir şeyler anlatıyordu. Ben mineraloji hocam Elbert King'le beraber gitmiştim. Elbert King o zaman Lunar Receiving Laboratory yani aydan gelen taşların biriktiği laboratuvarın müdürüydü. Ben yanımda duran hocam Elbert King'e fikirlerimi söyledim, "Hocam bu herif sahtekârın biri," dedim. Elbert King müthiş zeki

[109] Cosmos: A Personal Voyage (Kozmos: Kişisel Bir Yolculuk): Carl Sagan, Ann Druyan ve Steven Soter tarafından yazılan, Carl Sagan tarafından sunulan 13 bölümlük belgesel serisidir. Belgesel hayatın kökeni ve kâinatın yapısını zevkli ve sade bir şekilde izleyicilere anlatmaktadır.

bir adamdı. Sagan'a sahtekâr dememin sebebi veya benimle bu konuda hemfikir olanların tam olarak rahatsız oldukları yer, Sagan'ın bilmediği konularda ahkâm kesmesidir. Bunu benim gözümün önünde yaptı. Merih'in kumullarını anlattı. Ben biraz kumul bilen adamım, elbette eksik yanlarını görüyorum.

Daha sonra Sir Arthur Conan Doyle'un "*Kayıp Dünya*"[110] romanını okumaya başladım. Romanın başında popüler bilimci bir adam vardı. Bir gazeteci, Profesör Edward Challenger'la[111] röportaj yapmıştı. Profesörün, "Bırak o sahtekârı. İnsanların emeklerini halka satan bir heriftir," dediğini gördüm.

Vatandaşların anlayacağı dilde bilim anlatması açısından çok iyi bir iş yapmıştır fakat burada anlatılan konuya hâkim olmanın gerekliliği de kaçınılmazdır. Meselâ bana "herbokolog" derler ama ben bilmediğim ya da anlamadığım konuyu anlatmam. Bu konuda Sagan'ı ukala bulurum. Sagan'a, Amerika'daki öğrencilik yıllarımdan alerjim vardı, hissiyatım o günlerden bu yana hep bu minvalde devam etti. Herkes bana bu adamın çok faydalı olduğundan bahseder, halka bilimi sevdirdiğini söyler. Bu tip adamlara benim genelde çok büyük bir sempatim yoktur. Meselâ Dan McKenzie'nin[112] böyle birkaç tane popüler yazısı vardır. Gerek *Scientific American*'da[113] gerek diğer dergilerde yayımlanan yazıları...

Dan, 81 yaşında olmasına rağmen hâlâ bilim yapan bir bilim insanıdır McKenzie. Böyle bir adam popüler bilim yapsa saygı duyarım ama bilim insanı olan birinin bunu bırakıp

[110] *Kayıp Dünya*: Tarih öncesi hayvanların hâlâ hayatta kaldığı Güney Amerika'nın Amazon havzasındaki bir platoya yapılan keşif gezisini konu alan bir bilimkurgu romanıdır.

[111] George Edward Challenger: Sir Arthur Conan Doyle'un yazdığı bir dizi fantastik ve bilimkurgu öyküsündeki kurgusal bir karakterdir.

[112] Dan Peter McKenzie CH FRS: Cambridge Üniversitesi'nde jeofizik profesörü ve bir zamanlar Cambridge Yer Bilimleri Bölümü'nün Bullard Laboratuvarları'nın başkanıdır.

[113] *Scientific American*: Bir Amerikan popüler bilim dergisidir. Aralarında Albert Einstein ve Nikola Tesla'nın da bulunduğu pek çok ünlü bilim insanına ve kuruluşundan bu yana 150'den fazla Nobel Ödülü sahibine yer vermiştir.

popüler bilim yapması –ki Carl Sagan'ın da yaptığı budur– sonucunda orada kaçınılmaz olarak açıklar başlar. Bu tip tartışmalara girmemeye dikkat ediyorum.

Bilime meraklılar için veya bilime başlangıç açısından Carl Sagan'ın hizmeti elbette olmuştur ama bu benim stilim değil. Ben her zaman "Halka in ama ineceğin konuda uzman ol," görüşünü savunurum. Çünkü bir şeyi basit anlatmak uzmanlık gerektirir. Einstein'ın bu konuda çok sevdiğim bir sözü vardır: "Barda sana hizmet eden kıza izafiyet teorisini anlatamıyorsan sen de anlamamışsındır demektir."

HANNA REITSCH KİMDİR?

"Uçuş konusundaki becerisi, diğer ülkelerin dikkatini çekmesi ve Nazi Partisi içinde de sevilen biri olması Hanna Reitsch'ı propaganda yıldızına dönüştürmüştür."

Benim tarihte sevdiğim insanlardan biridir. Çünkü Hanna Reitsch havacıdır. Benim uçan nesnelere inanılmaz bağlılığım ve sevgim vardır. Evimin terasında, Boğaz'da üstümüzden tayyareler inişe geçtiğinde onların sesi bile beni heyecanlandırır.

Hanna Reitsch'ın hayatını okudum. Eğer inançlı olsam, "Allah bu kadını havacı olsun diye yaratmış," derdim. Reitsch, Silezyalı bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiştir. Babası doktor olsun ister, kendisi de oftalmologdur. Hanna babasını kıramaz ve bir müddet tıp okur fakat okuduğu okulda planör kulübü vardır. Hanna Reitsch da orada bulunur, planörleri izler ve "Ben uçmak istiyorum," der. Kuzey Afrika'da gezici doktor olabileceğini düşünür. Babasına pilot olmak istediğini söyler. Babası tehlikeli diye karşı çıksa da Hanna kararından dönmez. Planörcü olarak başlar ve gösterilerde sürekli madalya alır. "Kadınlar Yüksek Uçuş"ta dünya rekoru kırar.

O zamanlarda Versay Antlaşması'ndan dolayı Almanya'nın bir hava gücü yoktur. 1933'te Hitler iktidara gelir ve Versay Antlaşması'nı yok sayar. Sonrasında Rusya ile anlaşır. Alman pilotlar spor amaçlı diyerek Rus meydanlarını yapacakları uçuşlar

için kullanmaya başlar. Böylece Almanya'da bir hava gücü gelişir ve 1936'da Hitler, Üçüncü Reich'ın hava kuvvetleri olduğunu ilân eder. Zamanın en iyi tayyareleri Almanya'da icat edilir.

Hanna Reitsch, Ernst Udet'in[114] dikkatini çeker. Sivil pilot olarak 1937 yılında Reitsch, Udet tarafından Rechlin-Lärz Havaalanı'ndaki Luftwaffe[115] test merkezine gönderilir. Burada iki farklı bombardıman uçağını test eder. 1937 yılında Almanlar tarafından helikopter icat edilir. Bunu dünyaya tanıtmak isterler fakat kimse tanıtım için gelmez diye düşünülür. Udet'in aklına helikopteri bir hangar içinde, hattâ Dünya Otomobil Fuarı'nda sergilemek gelir. Hanna Reitsch'tan da bu helikopteri hangar içinde uçurmasını ister. 25-26 yaşında bir genç kız olan Hanna bunu başarır. Bu başarısından sonra Hitler'le tanışır, ona hayranlığı artar. Hanna Reitsch ölene kadar Hitler'in yanında olmuş bir Nazi'dir. Udet, bu gelişmeden sonra onun test pilotluğuna devam etmesini ister.

1939'da Ernst Udet'in makamı Generalluftzeugmeister yani Luftwaffe Ekipman Genel Müdürü olur ve görev itibarıyla tüm hava araçlarından sorumludur. Bu adam sürekli sürat rekoru kırar. Kaliforniya'ya gider, bütün Amerikalıları yenip gelir. Reitsch, bu dönemde de başarılarını sürdürür ve bu başarılarından dolayı Udet onu hava kuvvetlerinde test pilotu yapar.

İkinci Dünya Savaşı çıkar. İngiltere'ye dört yüz asker taşıyacak devasa planörler yapılacaktır. Deneme pilotu olarak Reitsch gönderilir. Hanna bunları uçurur ve uçurduğu planörlerin tehlikeli yanlarını, değiştirilmesi gereken unsurlarını söyler. Tabiî İngiltere'ye gidemedikleri için planörleri terk ederler fakat av uçaklarını Hanna test eder. Savaşın sonlarına doğru Almanlar jetleri ve V-1 füzesi de denilen "Uçan Bomba"ları geliştirir.

[114] Ernst Udet (1896-1941): Birinci Dünya Savaşı'nda en genç ace pilotu, İkinci Dünya Savaşı sırasında general olan Alman savaş pilotu.

[115] Luftwaffe: İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Wehrmacht birliklerinin hava savaş birimidir.

Bunların denemelerini yaparken pilotlarla uçmaktadırlar. Ancak test sırasında sürekli V-1 aracını düşürüp üç ya da dört pilot kaybederler. Hanna Reitsch, "Ben uçuracağım," der ve bombayı gövde üstünde indirir, üstüne sıkıntılarını da rapor eder. Son derece soğukkanlı ve cesur bir test pilotudur. Tayyareler âdeta gövdesinin bir parçası olur, onların her şeyine hâkimdir. Hanna Reitsch, yaptığı test uçuşları ve hava kuvvetlerine kazandırdığı tecrübelerden dolayı Hitler'den ikinci derece şeref madalyası alır, daha sonra ise birinci dereceden madalya ile ödüllendirilir. Bu gelişmeler sonrasında Hanna Reitsch helikopter ve jet uçağı kullanan ilk kadın Alman test pilotu unvanını hak etmiş olur.

Hanna Reitsch çok meşhur olmuştur, herkes onu tanır çünkü Hitler'e çok yakın biridir. Uçuş konusundaki becerisi, diğer ülkelerin dikkatini çekmesi ve Nazi Partisi içinde de sevilen biri olması onu propaganda yıldızına dönüştürmüştür. Savaştan sonra Amerikalılar Hanna'yı esir alıp bir hücreye kapatır. Yatak yok, tuvalet yok... 18 ay boyunca sorgularlar ve çıkmasına izin vermezler. Amerikalıların çıkması için bir şartı vardır. Hitler aleyhine bir gazetede köşe yazısı yayımlamasını isterler. "Asla!" der. Amerikalılar Hanna Reitsch adını kullanarak bu minvalde Hitler aleyhine sahte bir yazı yayımlar. Bu olay Hanna Reitsch'ın kulağına gelir gelmez delirir ve "Bu yaptığınız alçaklık!" der. Bunun üzerine o hücreden dava açar. En sonunda harp suçu olmamasından dolayı serbest bırakmak zorunda kalırlar.

Savaşın son günlerinde hava orgenerali Berlin'in dışından Robert Ritter von Greim,[116] Hitler'i ziyaret etmek ister. Durum ümitsizdir. "Führer'in bize bir emri olabilir," der. Bugün düşünülenin tersine bu adamlar Hitler'in dehâsına inanmışlardır. Hitler birkaç kere generallerden daha iyi kararlar alarak bunu ispat etmiştir. Von Greim, Hitler'e ulaşmak ister fakat Berlin, Ruslar tarafından abluka altında olduğundan Hitler'in

[116] Robert Ritter von Greim (1898-1945): Alman asker. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası Hava Kuvvetleri Komutanı'dır.

bulunması çok zordur. Aynı zamanda Kızıl Ordu askerleri piste inişi esnasında uçağa ateş ettiğinde bacağından vurulur. Yaralı olduğu için uçak kullanamayacak haldedir, Hanna Reitsch "Orgeneral, ben sizi uçururum," der. Fieseler Storch isminde, iki kişilik küçük bir tayyare vardır; tayyareye önlü arkalı iki kişi otururlar. Hanna Reitsch ateşin içinden geçer ve tayyareyi Unter den Linden Caddesi'nin uzantısına indirir, oradan Hitler'in sığınağına giderler. Hitler onları görünce çok şaşırır, "Ne işiniz var burada?" der. "Bir emriniz var mı?" diye sorarlar. Hitler, "Çocuklar güneye gidin, orada bir ümit olabilir. Ben Berlin'de kalacağım," der. Hitler ikisine de gitmeden önce "Umarım ihtiyaç olmaz ama olursa kullanın," diyerek siyanür kapsülü verir. Reitsch, Hitler'e öyle bağlıdır ki âdeta onunla ölmeye hazırdır, bunu orada da dile getirir. İkisi Güney Almanya'ya giderler. Uçak, Berlin düşmeden önce şehirden çıkan son Alman uçağı olmuştur. İner inmez Amerikalılar tarafından derdest edilirler. 1945'te aynı zamanda sevgilisi olan ve Hitler'in emriyle Hava Kuvvetleri Komutanı ve Feldmareşal olmuş olan Robert Ritter von Greim derhâl intihar eder.

Hanna Reitsch Batı Almanya'da yaşamaya başlar. 1959'da Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru, Hanna Reitsch'dan hava kuvvetlerini geliştirmesi için yardım ister. Hanna Reitsch bu teklif üzerine Hindistan'a gider ve orada planör uçuş ağı kurmalarını sağlar. Hindistan sonrasında Hanna'yı, aynı şekilde Gana Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah da davet eder. Hanna, Afrika'da da bir planör uçuş okulu kurmuş olur.

Hanna Reitsch uluslararası müsabakalara katılır. Kaliforniya'da böyle bir yarışma gerçekleşir. 1960 yıllarının başında John F. Kennedy, Hanna Reitsch'ı Beyaz Saray'a davet eder. Daha sonra Hanna Reitsch bütün havacılık davetlerine katılır. Havacılık rekorları kırar.

En sonunda ölümünden çok kısa bir süre önce onunla bir röportaj yapılır. "Bugünkü Almanya hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sorarlar. Hanna Reitsch, "Bugünkü durumdan memnun değilim. Biz Almanlar otomobil fabrikatörü ve banker olduk. Bugünkü ordumuzda askerler sakal bırakıyor ve emirleri sorguluyor," diye cevaplar. Hanna hep Nazi kalmıştır. Daha sonra da kalp krizinden ölür.

Bunlar olurken bir İngiliz deniz havacısı bir mektup yazar: "Hanna Reitsch bana yazdığı son mektubunda, 'Her şey Bunker'de başladı, Bunker'de bitecek,' dedi. Onunla son görüştüğümde sağlıklıydı. Tahminim Hanna, Hitler'in ona verdiği siyanür kapsülünü sonunda kullandı."

İBN SÎNÂ KİMDİR?

"İbn Sînâ'nın o tarihlerde, o çevrede doğarak yaptıklarıyla bugünlere gelebilmesi sadece bir kitap yazmış olmasından değil, gerçekten başarılı bir tıp âlimi ve bugün onu tanıdığımız yönüyle filozof olmasındandır."

İbn Sînâ, 980 yılında Buhara'da doğmuştur. O tarihlerde Buhara'da egemen dil Farsçadır. İbn Sînâ çok meraklı bir adamdır. Esas şöhreti tıp bilgisinden gelir, çok iyi bir doktordur. Halbuki Galen'e[117] bir şey ilâve etmediği söylenir. Fakat pratik tecrübesi çoktur. Fıkıh bilir. Psikolojiye önem vermiştir. Bunun dışında fen bilimlerinde, jeolojide dağ oluşumu, çökel taşımacılığı ve benzeri konularda orijinal hiçbir fikri yoktur yazdıkları kendinden önceki Yunan bilgilerinden alınmıştır. Bunun yanında tipik bir oryantal âlimdir.

Ben onu *Şifa Kitabı*'yla tanıdım. Çünkü *Şifa Kitabı*'nda jeoloji var. Bu jeoloji büyük oranda Aristo'ya dayanır. Zaten İbn Sînâ da Aristo'yu takip eder, bunu kendisi de söylemiştir. Biz, öncelikle İbn Sînâ'nın orijinalliğini çok büyütüyoruz. Açıkça söylemem gerekirse benim konularımda dediği hiçbir şey beni cezbetmemiştir. Tıpta yaptıkları Galen'in yaptıklarının

[117] Bergamalı Galen (129-216): Tıp doktoru, bilim insanı ve filozoftur. Antik Roma'nın en önemli hekimlerindendir. Deneysel fizyolojinin kurucusu ve Roma dünyasının ilk spor hekimi olarak kabul edilmiştir ve "Hekimlerin İmparatoru", "Şeyhû's Seyadile" gibi unvanlarla anılır.

aynısıdır fakat tecrübesi geniştir. Galen'den daha fazla hasta bakmıştır.

O zamanlardan bugüne tıp doktoru olarak diğer doktorların değil de İbn Sînâ'nın kalmasını sadece eserlerinin kaynak kitap olarak kullanılmasıyla açıklayabiliriz. İbn Sînâ kitap yazmış ve bu kitap da Batı'da uzun süre kullanılmıştır. Bir sürü gözlemi vardır, çok zeki bir adam olduğu aşikârdır. Yaptığı tıp bilimini okumadım, onun hakkında yazılanları okudum, bu yüzden tam bilmiyorum. Ama jeolojiyi bizzat okudum. Aristo'dan bir adım ileri gitmemiştir. Meselâ İbn Sînâ bir Bîrûnî[118] değildir. Bîrûnî gerçekten müthiş bir adamdır. Onun gerçekten Türk olma ihtimali yüksektir. Bana sorarsanız Bîrûnî o yılların Orta Asya'sının veya Batı Orta Asya'nın en büyük âlimidir. Hindistan'ı öyle iyi anlatır ki Ganj Ovası'nın oluşumu hakkında söyledikleri alınıp bugünkü jeoloji ders kitaplarına koyulsa hiç kimse yadırgamaz. Alüvyonların gelişini, bunları nehrin taşımasını anlatır. Minerallerin tayininde sırf renk yetmez bir de önemli olan onların özgül ağırlıklarını belirlemektir. Bunun için de yeni bir metot bulur.

Hindistan'dan geldikten sonra bulunduğu yerin haritasını çıkarmak gerektiğini düşünür. Harita çıkarmak için şehirlerarası mesafeyi ölçer. Fevkalâde de doğru ölçmüştür. Bîrûnî gerçek bir fen adamıdır. Öteki taraflara pek bulaşmamıştır. O zamanlar âlim olanın dini de bilmesi gerekir. Bilgileri fen tarafındadır ve bundan pek ödün vermez. Meselâ İbn Sînâ sürekli hapse girer. Zindana atılır, kimisi "Bu zındıktır," der.

İbn Sînâ'nın yaşadığı yıllarda yaşadığı çevre de Tacik'tir. O dönemde bu Tacik bu Türk demek de mümkün değildir, bu yüzden kayıt edilmemiştir. İslâm ise İslâm... Sadece kişilerin Şii mi Sünni mi olduğu kaydedilir. Sünni'yse Hanefi mi,

[118] Bîrûnî (973-1048): İslâm'ın Altın Çağı'ndaki çalışmaları ile bilinen hezârfen. Gökbilim, matematik, doğa bilimleri, astronomi, coğrafya ve tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

mezheplerine kadar bilinir. Bunlar önemlidir. Dolayısıyla İbn Sînâ oradan oraya çok dolaşmıştır. Bu da tecrübelerini artırmıştır. Batı'da *El-Kānûn fi't-tıbb* (Tıbbın Prensipleri) kitabı ilgi görür ve ders kitabı olarak kullanılır. Benim görebildiğim kadarıyla önemli bir adam olmasının sebebi, Abdurrahman Çelebi'dir. İbn Sînâ'nın *El-Mebde' ve'l-me'âd*'ı da onun tarafından istinsah edilmiştir. İbn Sînâ bir geleneğin devamıdır. Bu gelenek ta 8. yüzyıla dayanır ve Araplarla başlar. Araplarla beraber coğrafi kitaplar yayımlanır. Bu coğrafya giderek sosyolojik bir antropocoğrafya haline dönüşür. İbn Sînâ'nın o tarihlerde, o çevrede doğarak yaptıklarıyla bugünlere gelebilmesi sadece bir kitap yazmış olmasından değil, gerçekten başarılı bir tıp âlimi ve bugün onu tanıdığımız yönüyle filozof olmasındandır. O zamanın tıp âlimi demek, Yunan tıbbını iyi biliyor demektir. Bir de kendisi insan davranışlarını iyi gözlemleyen dikkatli bir adam olduğundan psikiyatri bilmektedir. Hastasının psikolojik durumunu da dikkate alan bir doktordur. Bugün yeni insanların çıkabilmesi için birilerinin çıkış yapması gerekir. Bu sebeple ben İbn Sînâ'yı bir başlangıç olarak görürüm.

ÖMER HAYYAM KİMDİR?

"Hayyam üniversal bir adamdır. Meselâ İmam Gazali yobazın biridir ve bu, dünyanın da umurunda değildir ama Ömer Hayyam bütün kültürlerde geçerlidir."

İslâm âleminin yetiştirdiği en büyük bilim insanlarından biri olan Ömer Hayyam matematikçi ve astronomdur. Nişabur'da doğmuştur. 11. yüzyılda, Melikşah döneminde yaşamıştır. Devlet kendisinden kullandıkları takvimi reforme etmesini istemiştir. Hayyam bunu o kadar güzel yapar ki icat ettiği takvim bugün bizim kullandığımız takvimden daha hassastır. Celâlî takvimini icat etmiştir, Gregoryen takviminden yani Miladi takvimden daha doğrudur. Kendisi için bir kule yaptırılmıştır. Hayyam meşhur *El-Cebr* kitabında üçüncü derece denklemlerin çeşitlerini incelemiştir. Kitabın tercümesi bugün Fransa'da mevcuttur fakat ne yazık ki Türkçe tercümesi yoktur. Türkiye'de rubailerinden başka bir şey bilinmez. Bir de hangi rubaisi otantiktir, hangisi sonradan uydurulmuştur bunları inceleyen birini bilmiyorum. A.B.D.'de Virginia eyaletinde İslâm Bilimleri üzerine profesör olarak atanan İrfan Şahid adında bir akademisyenin Hayyam üzerine bir kitabı vardır. Orada Hayyam'ın rubailerinin silojistik bir yapısı olduğunu söyler. Silojizm, mantıklı akıl yürütme demektir. Silojistik de bu akıl yürütmenin tümel ve tikel biçimde incelenmesiyle ortaya konan önermedir. Meselâ bütün insanlar ölümlüdür. Sokrates bir insandır.

Dolayısıyla Sokrates ölümlüdür. Mantıki çıkarım böyledir. Bu, Aristo'dan gelir.

Ömer Hayyam Allah'a hitap ederek der ki, "Sen iznin var yürü dedin. Sonra önüme engel koydun. O engele takılırsam beni günahkâr ilân ediyorsun ve beni cezalandırıyorsun. Senin benden ne farkın var a Tanrım.." Bu şiir, Hayyam'ın her şeye kâdir Tanrı fikrinin dinler çerçevesindeki tenakuzundan bahseder, tutarsız olduğunu ispatlar. Hür irade ile omnipotent düşünce yani her şeye kâdir Tanrı fikri çelişkilidir, dolayısıyla her din bu iki seçenekte birinden vazgeçmek zorundadır.

Rivayete göre Hayyam öldükten sonra İsfahan'dan Meşhed'e giden hacılar, sırf Hayyam'ın mezarına tükürebilmek için Nişabur'a uğrarlarmış. Hayyam'ın öğrencileri üzerindeki etkisi muazzamdır. Öğrencisi Semerkandî'yi[119] okudum, *Çehâr Makâle* kitabında Hayyam da dâhil orada oturmuş sohbet ederler. Hayyam da der ki, "Ben öldüğümde mezarımda değişik zamanda iki ağaç meyve verecek, göreceksiniz." Yıllar sonra Semerkandî Nişabur'daki mezarı ziyaret eder. Mezarda iki tane meyve ağacı vardır, bunlar değişik zaman meyveleridir. Semerkandî bunu görünce, "Orada durdum ve ağladım arkasından," der.

Ömer Hayyam'ın öğrencileri ve bugünlere bıraktığı miras da çok kıymetli ama yine de onu anlamak gerekir. Hayyam üniversal bir adamdır. Meselâ İmam Gazali yobazın biridir ve bu, dünyanın da umurunda değildir ama Ömer Hayyam bütün kültürlerde geçerlidir. Cahit Arf'a sorduğumda "İslâm dünyasından üç tane orijinal matematikçi çıktı; biri El-Heysem,[120] biri Ömer Hayyam, biri de 1878'de Teknik Üniversite Rektörü Hüseyin Tevfik Paşa," demişti.

[119] Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 983): Hanefî fıkıh, hadis ve tefsir âlimi.

[120] İbnü'l-Heysem: Arap matematikçi, astronom ve İslâm'ın Altın Çağı'nın önemli fizikçilerinden biridir. "Modern optiğin babası" olarak da anılır.

Rubailer'ini ilk kez FitzGerald[121] İngilizceye çevirmiştir. Aslında tam çevirmekten ziyade adapte etmiştir. Oya'ya verdiğim nişanlılık hediyesidir. Ona bu hediyeyi verirken, "Kendinden aşırı memnun olduğun zaman veya ümitsizliğe düştüğünde bunu oku," demiştim.

[121] Edward FitzGerald (1809-1883): İngiliz şair ve yazardır.

KÂTİP ÇELEBİ KİMDİR?

"Kâtip Çelebi kitaplarını bibliyografya, tarih, coğrafya, hat tarihi gibi alanlar üzerine yazmıştır. Meraklı bir adamdır fakat kaynakları sınırlıdır."

Kâtip Çelebi bir Osmanlı hümanistidir denilebilir fakat hümanist derken bu, Eski Yunan'a dönüş değildir. Kâtip Çelebi her bilimle uğraşmıştır yani bir allâmedir. Önce İstanbul'da çeşitli memurluklarda bulunur, daha sonra Bağdat Seferi'ne katılır. Sonrasında da Girit Seferi'ne gider. Gittiği yerlerden bilgi toplar. Kâtip Çelebi'nin en önemli eseri *Keşfü'z Zünûn*'dur. *Keşfü'z Zünûn* o kadar önemlidir ki on sekizinci yüzyıldan itibaren birkaç kere tercüme edilmiştir. Daha sonra yirminci yüzyılda bir daha tercüme edilip yayımlanmıştır. *Keşfü'z Zünûn* bir bibliyografyadır.

Kâtip Çelebi gittiği her yerde kütüphaneleri elden geçirir, bütün kitapların künyesini çıkarır ve ünlü bibliyografyasını yayımlar. Bugün dahi kullanılan en kıymetli eseridir çünkü kalıcılığını korumuş ve hâlâ geçerliliğini yitirmemiştir.

Ondan sonraki en önemli eseri *Cihânnümâ*'dır. Kâtip Çelebi'nin *Cihânnümâ*'sı Ege'den başlar ve Japonya'ya varır. Ne yazık ki gerisini tamamlayamamıştır. Yine de eserin baskısı İbrahim Müteferrika tarafından yapılmıştır. Kâtip Çelebi bir coğrafya eseri yazmaya heveslenir. Şark kaynaklarından istifade ederek yazmaya başlar ve daha sonra tercümelerine yardım eden

Mehmed İhlâsî adında bir mühtedi sayesinde Avrupa kaynaklarını keşfeder. Bu anlamda Osmanlı'da yüzünü ilmî anlamda Batı'ya dönen ilk âlimlerden sayılabilir. Gerardus Mercator'un[122] *Atlas Minor*'ünü tercüme eder. *Atlas Minor*'ü keşfedince Kâtip Çelebi İslâm âleminin coğrafyada ne kadar geri kaldığını fark eder. Fuat Sezgin Hoca, Kâtip Çelebi için "İslâm coğrafyasının esas kaynaklarına ulaşamamış," demiştir. Kâtip Çelebi'de 11. yüzyıla kaddar sürmüş olan İslâm ihtişamını bilmediğinden aşağılık kompleksi vardır.

Yaşadığı toplumla kıyaslandığında yaptıklarıyla öne çıkan biri olmuştur. Bu eserlerin dışında meselâ *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*'da deniz savaşları tarihini anlatır. Kâtip Çelebi o dönemde kaynak ya da destek bulmadan imkânları dâhilinde bir şeyler üretebilmek, tarihe kazanç sağlamak için çok uğraşmıştır. Kâtip Çelebi Osmanlı tarihinin en önemli entelektüellerinden biridir.

Kitaplarını bibliyografya, tarih, coğrafya, hat tarihi gibi alanlar üzerine yazmıştır. Meraklı bir adamdır fakat kaynakları sınırlıdır. Dolayısıyla Ord. Prof. Mükremin Halil Yinanç'ın ifadesiyle: "Zamanının Avrupa'daki dâhileriyle kıyaslandığında bu adam basit bir mühtedidir. Zamanının büyük dâhileri Descartes, Leibniz gibilerle karşılaştırılırsa bir mühtediden ibarettir," demesi ne yazık ki doğrudur.

Kendisi meraklı olmasının yanı sıra çalışkan, kendi halinde olan ve az konuşup çok yazan biridir. Kırk yedi yaşında kalp krizinden vefat eder.

[122] Gerardus Mercator (1512-1594): 16. yüzyıl Alman-Flemenk haritacı, coğrafyacı ve kozmograftır. Hollanda haritacılık ekolünün kurucularındandır.

EVLİYA ÇELEBİ KİMDİR?

"Evliya Çelebi de diğer Osmanlı münevverleri gibi kayan yıldızlara benzer, gelir ve geçer... Öyle ya da böyle, Osmanlı'dan bir Evliya daha çıkmamıştır."

Osmanlı'nın en orijinal entelektüeli Evliya Çelebi'dir. Ben bu konuyu Fuat Sezgin Hoca'yla tartıştığımda onunla da aynı fikirde olduğumuzu gördüm. Evliya Çelebi iyi bir tahsil görmüştür. On ciltten oluşan *Seyahatnâme*'sini bulunduğu yerlerde, seferlerde ve gezilerinde yazmıştır. İçinde birçok hikâye ve bilgi vardır. Evliya Çelebi, İstanbul'un tarihini anlatırken büyük bir tufanla başlar. Boğaz nasıl açıldı? Akdeniz'in suları nasıl oraya hücum etti de burayı açtı ve Karadeniz oluştu? Fakat kendisi Karadeniz'in eskiden daha büyük olduğu görüşündedir, çünkü "Biz merhum Giray Han'la Moskof'a karşı cenge giderken Kıpçak sahrasında atların su alabilmesi için kuyu kazdık ve buralardan haşarat çıktı. Bu haşarat bugün Karadeniz'de yaşayana benziyordu, demek ki burası eskiden Karadeniz'miş," der. Buna benzer şeyler Bulgaristan'da, Macaristan'da ve Nemçe vilayetinde vardır. Evliya Çelebi, Paratetis Okyanusu'nu çizmiştir, bu müthiş bir şeydir ama en sonunda "Bu nasıl oluşmuştur?" sorusuna yanıt bulamaz. Vardığı mutlak sonuç da "Allah-u te'âla her şeye kadirdir" düşüncesi olur.

Arabistan'a gitmiş, orada fosilleri görmüş ve gördüğü yerlerin de eskiden deniz olduğunu düşünmüştür. Viyana'ya

gitmiş, orada açık beyin ameliyatı seyretmiştir. Sonra bunu İstanbul'a rapor etmiştir. Bitip tükenmeyen bir merakı vardır. Evliya'nın yüzyılda bir yapılan bir zanaatkârlar geçidi tasviri mevcuttur. Her zanaat dalı, kendi zanaat dalını icra ederek geçer. Fırıncılar bir arabanın üstünde ekmek yaparlar, demirciler demir döverler hattâ hırsızlara af çıkar ve geçitte hırsızlık mesleğini gösterirler. Padişah da alay köşkünden seyreder. Bunu müthiş anlatır. Evliya dünyanın pek çok yerine gider, görgüsü artar.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'sinin bir yerinde dedesinin yüz kırk yedi, babasının yüz on yedi sene yaşadığını ve bu nedenle çok uzun bir zaman dilimine hâkim olabildiğini söyler. Hem onların bilgi birikimi hem kendi kendine kattıkları ve bu katkılarını da bize sunması onu değerli kılar. Fakat o da diğer Osmanlı münevverleri gibi kayan yıldızlara benzer, gelir ve geçer... Öyle ya da böyle, Osmanlı'dan bir Evliya daha çıkmamıştır.

– SÒN –

A. M. Celâl Şengör

CEHALETTEN KURTULMA SANATI

Kim Kimdir?

Tarihte kanunlar veya kurallar değil, kişiler ve onların şahsî dehâları önemlidir. Tarihin doğal kanunları olduğunu zannedenler hep hüsrana uğramışlardır. Onun için bu kitapta okuyucularıma, birkaç büyük insanın çarpıcı bulduğum yönlerini anlatmak istedim. Bu ve benzeri insanlar hayatta bana kılavuz oldu. Jeolojiyle uğraşmadığımda, zamanımı genellikle bu tür büyük adamların biyografilerini okumaya ayırmışımdır. Fakat bu biyografilerde kişilerin sosyal çevresinden ziyade fikirleriyle ve onları nasıl geliştirdikleriyle ilgilendim. Okuyucularımdan da burada hayatından kesitler okuyacakları kişilerin fikirlerine odaklanmalarını rica edeceğim. Hangi kıvılcım bu fikirlerin oluşmasına sebep olmuştur, hangi yöntem veya yöntemler bu fikirlerin gelişmesini sağlamıştır, bu fikirler arasında başarısız olanlar olmuş mudur, olmuşsa niçin olmuştur? Bunlara dikkat edilmesini bilhassa istirham edeceğim.

Nasıl okunursa okunsun, insanlık tarihi esasında sürekli bir gelişim ve evrim tarihidir. Artık mağaralarda yaşamıyoruz. Yeni teknoloji dünyamızı ve dolayısıyla bizleri, onun üzerinde yaşayan diğer hayvan ve bitkileri tehlikeye atmaktadır. Ancak şuna dikkat çekmek isterim, bu tehlikeyi fark eden de buna karşı tedbirler üreten de düşünen ve bilgili insanlardır.

Büyük Atatürk, milletinin makûs talihini ancak bilim ve hür sanat sayesinde yenebileceğini görmüş ve bunu milletine empoze etmeye çalışmıştır. Bugün onun yolundan ayrılmaya çalışan bazı bedbahtlar cehaletin ürünleridir. Bu sebepledir ki bu küçük kitabı, çeşitli alanlarda cehaletle savaşmayı kendilerine hayat düsturu edinmiş insanların hikâyesini anlatmak ve bu hikâyeye ortak olmak maksadıyla siz okuyucularıma sunuyorum.

THG
0176844
VNN

I680331

masa kitap.com